

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI**

**KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE DUYGUSAL BULAŞMA
VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

MÜMİN YAVUZCAN

İstanbul, 2019

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI**

**KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE DUYGUSAL BULAŞMA
VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

MÜMİN YAVUZCAN

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ EMEL GÜLER YILMAZ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

HALKLA İLİŞKİLER Anabilim Dalı KİŞİLERARASI İLETİŞİM Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MÜMİN YAVUZCAN'ın KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE DUYGUSAL BULAŞMA VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2019 tarih ve 2019-22/7 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi05/08/2019.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Dr. Öğr. Üyesi EMEL YILMAZ	
2.	Jüri Üyesi Prof. Dr. MELDA CİNMAN	
3.	Jüri Üyesi Doç. Dr. ECE BABAN	

ÖZET (ÖZ)

Bu çalışmada kişilerarası ilişkiler sürecinde gerçekleşen duygusal bulaşma ile kültürün arasındaki ilişki incelenmiştir. Karşılıklı bilgi, duygu ve düşüncenin paylaşımı olarak adlandırılan kişilerarası ilişkilerde duyguların kullanımı kelimelerin kullanımı kadar yoğun olarak kullanılmaktadır. Diğerlerinin ses, duruş ve hareketlerini otomatik taklit etme eğilimi olarak tanımlanan duygusal bulaşma kişilerarası ilişkiler süreci içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kişiler duygularını kullanarak ilişkiye yön verebilmektedirler ve duygular uygun şartlar altında geniş kitlelere yayılabilmektedir. İlişkiler sırasında sergilenen tutumların altında kültürel değerler yatmaktadır. Öğrenme yolu ile elde edilen kültür, ilişkiler süreci içindeki insan davranışlarının sergilenme şekli ve duyguların ifade edilme şeklini belirlemektedir. Kişilerarası ilişkiler süreci içinde duygusal bulaşma kültür ilişkisi, kültürün yapısal özellikleri ile bulaşma üzerine gözlem yöntemi kullanarak saha çalışması yapılmıştır. Kültürel değerlerin en yoğun bir şekilde sergilendiği cenaze töreni araştırma konusu olmuştur ve katılımsız tam gözlem yöntemi ile incelemeler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre duygusal bulaşma kültürün yapısal özelliklerinin bulaşmanın yaşanması sağladığı ve aynı zamanda bulaşmanın da kültürün öğrenilmesini sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Kişilerarası İlişkiler, Duygusal Bulaşma, Kültür, Öğrenme*

SUMMARY (ABSTRACT)

In this study, the relationship between culture and emotional transmission in the process of interpersonal relations was examined. The use of emotions in interpersonal relationships, which is called mutual knowledge, sharing of emotions and thoughts, is used as much as the use of words. Emotional contamination, which is defined as the tendency to automatically imitate the voices, postures and movements of others, has an important role in the process of interpersonal relations. People can use the emotions to direct the relationship and emotions can spread to the masses under appropriate conditions. Cultural values underlie the attitudes displayed during relations. The culture obtained through learning determines the manner in which human behaviors are exhibited and the way emotions are expressed. In the process of interpersonal relations, fieldwork was carried out by using observation method on emotional transmission culture relationship, structural features of culture and transmission. The funeral which exhibited the most intense cultural values was the subject of the research, and examinations were conducted with unattended full observation method. According to the results, it was observed that the emotional characteristics of the cultural transmission of the cultural transmission of emotional transmission, and at the same time the transmission of culture has been seen to provide learning.

Keywords: *Interpersonal Relations, Emotional Contagion, Culture, Learning*

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KİŞİLERARASI İLİŞKİLER, DUYGUSAL BULAŞMA VE KÜLTÜR İFADELERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. KİŞİLERARASI İLİŞKİLER.....	5
1.1.1. Kişilerarası İlişkiler Kavramı.....	5
1.1.2. Kişilerarası İlişkilerin Sınıflandırılması.....	8
1.1.3. Kişilerarası İlişkiler İle İlgili Yaklaşımlar.....	9
1.1.3.1. Durumsal Yaklaşım.....	10
1.1.3.2. Gelişimsel Yaklaşım.....	10
1.1.4. Kişilerarası İlişkiler Teorileri.....	11
1.1.4.1. Psikanalitik Teorilerde Kişilerarası İlişkiler.....	11
1.1.4.2. Sosyal Psikoloji Temelinde Kişilerarası İlişkiler.....	12
1.1.4.2.1. Sullivan'ın Kişilerarası İlişkiler Teorisi.....	12
1.1.4.2.2. Çağdaş Kişilerarası Teoriler.....	14
1.1.4.2.3. Yükleme Kuramı.....	14
1.1.4.2.4. Karşılıklı Bağımlılık Kuramı.....	16
1.1.4.2.5. Bilişsel Tutarlılık Kuramları.....	16
1.1.4.2.6. Ödül ve Zararı Temel Alan Görüşler.....	18
1.1.4.2.7. Sosyal Mübadele Kuramı.....	19
1.1.4.2.8. Sembolik Etkileşim Kuramı.....	20
1.1.4.3. Öğrenme Kuramlarında Kişilerarası İlişkiler.....	21
1.1.4.4. Bilişsel Yaklaşımlarda Kişilerarası İlişkiler.....	23
1.1.4.4.1. Sosyal Bilişsel Yaklaşımlar.....	23
1.1.4.4.2. Kendini Algılama Teorisi.....	24
1.1.4.5. Kişilerarası İlişkilerde İlişki Kuramları.....	24
1.1.4.5.1. Levinger ve Snoek'un İlişki Düzeyleri Görüşü.....	25
1.1.4.5.2. Hinde'nin Kişiler Arası İlişkiler Görüşü.....	25
1.1.4.6. İlişkisel Algılama Teorisi.....	26
1.1.4.7. İlişkisel Diyaloglar Modeli.....	27
1.1.5. Kişilerarası İlişkilerde Etkili Olan Faktörler.....	27
1.1.6. Kişilerarası İlişkilerde Duygular.....	30
1.2. DUYGUSAL BULAŞMA.....	
1.2.1. Duygu Kavramı.....	31
1.2.2. Duyguların Oluşum Süreci.....	33
1.2.3. Bir Metafor Olarak Kişilerarası İlişkilerde Enfeksiyon/Bulaşma Kavramı.....	34

1.2.4. Duygusal Bulaşma Kavramı.....	35
1.2.5. Duygusal Bulaşma İle Yakın Kavramlar	40
1.2.5.1.Bilişsel ve Duygusal Empati.....	40
1.2.5.2.Sosyal Bulaşma.....	42
1.2.6. Duygusal Bulaşma Kuramı	43
1.2.7. Duygusal Bulaşmaya Yatkın ya da Yatkın Olmayan Kişilerin Temel Özellikleri.....	47
1.2.8. Duygusal Bulaşma Süreci.....	49
1.2.9. Duyguların Sosyokültürel Normlar Üzerinden İfade Edilmesi	50
1.3. KÜLTÜR	
1.3.1. Kültür Kavramı.....	52
1.3.2. Kültürel Süreçler İle İlgili Yaklaşımlar	55
1.3.2.1.Lawrance Kohlberg Değerlerin Öğrenilmesi Yaklaşımı.....	55
1.3.2.2.Geert Hofstade'in Zihinsel Programlama Süreci.....	59
1.3.2.3.Kültürün Davranış Üzerindeki Etkisi.....	62
1.3.3. Kültürün Fonksiyonları.....	64
1.3.4. Kültürün Unsurları.....	66
1.3.4.1.Kültürün Maddi Unsurları	66
1.3.4.2.Kültürün Maddi Olmayan Unsurları	67
1.3.5. Kültürün Boyutları	68
1.3.5.1.Güç Arahğı	68
1.3.5.2.Bireyselliğe Karşı Kolektivizm	70
1.3.5.3.Erillik Dişillik	72
1.3.5.4.Belirsizlikten Kaçınma	74
1.3.5.5.Uzun Kısa Dönem Yönelimi.....	76
1.3.5.6.Hoşgörüyeye Karşı Sınırlama	77

2. BÖLÜM

KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE DUYGUSAL BULAŞMA

2.1. Kişilerarası İlişkilerde Duyguların Sınıflandırılması	79
2.1.1. Olumlu Duygular.....	81
2.1.2. Olumsuz Duygular	82
2.2.Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmaya Duyarlılık.....	83
2.2.1. Duygusal Duyarlılığın Bireysel Farklılıkları	84
2.2.2. Duygusal Duyarlılığın Toplumsal Farklılıkları.....	85
2.3.Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmaya Etki Eden Faktörler	85
2.3.1. <i>Duygu Enerjisi</i>	85
2.3.2. <i>Duygunun Türü</i>	86
2.4.Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşma Türleri	87
2.4.1. 2.4.1.Örtük	87
2.4.2. 2.4.2.Açık	87
2.5.Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmanın Etkileri.....	88
2.5.1. Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmanın Olumlu Etkileri.....	88
2.5.2. Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmanın Olumsuz Etkileri.....	89

3. BÖLÜM

KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE DUYGUSAL BULAŞMA KÜLTÜR İLİŞKİSİ

3.1.Duygusal Bulaşma ve Kültür İlişkisi	90
3.2.Kültürün Bileşenleri.....	91
3.2.1. Dil.....	91
3.2.2. Din ve İnançlar	92
3.2.3. Değerler	93
3.2.4. Normlar	94
3.2.5. Örf ve Adetler	95
3.2.6. Tutumlar	95
3.2.7. Simgeler ve İşaretler	96
3.3.Kültürün Yapısal Özellikleri ile Duygusal Bulaşma Arasındaki İlişki.....	96
3.3.1. Kültür Paylaşılır.....	97
3.3.2. Kültür Öğrenilir	98
3.3.3. Kültür Bir Bütündür ve Bütünleştiricidir	99
3.3.4. Kültür İhtiyaçları Karşılıyıcı ve Doyum Sağlayıcıdır.....	100
3.4.Bulaşma Aracı Olarak Ritüel.....	101

4. BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

4.1.PROBLEM.....	102
4.2.ÖNEM	102
4.3.AMAÇ	103
4.4.SINIRLILIKLAR.....	103
4.5.YÖNTEM.....	104
4.5.1. Veri Toplama Aracı	105
4.5.2. Evren/Örneklem	105
4.6.BULGULAR ve DEĞERLENDİRME	105
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA	115

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. İletişimde Metafor Olarak Enfeksiyon Zinciri.....	35
Şekil 2. Zihinsel Programlamada Üç Farklılık Düzeyi	60
Şekil 3. “Soğan”: Farklı Derinlik Düzeylerinde Kültürün Tezahürleri	61
Şekil 4. Fischer ve arkadaşlarının “Duygu Hiyerarşisi”	80

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Evrelerinin Tanımlanması.....	57
Tablo 2. Temel ihtiyaçlar ve Kültürün Bunlara Gösterdiği Tepkiler	65
Tablo 3. Kültüre Ait Maddi ve Maddi Olmayan Unsurlar	67
Tablo 4. Güç Aralığı Düzeylerinin Özellikleri.....	69
Tablo 5. Bireysel ve Kolektivist Yapıların Özellikleri	71
Tablo 6. Eril ve Dişil Yapıların Özellikleri.....	73
Tablo 7. Belirsizlikten Kaçınma Düzeyleri.....	75
Tablo 8. Uzun Dönem Kısa Dönem Yöneliminin Özellikleri.....	77
Tablo 9. Hoşgörüyeye Karşı Sınırlamanın Özellikleri.....	78
Tablo 10. Kültürün Yapısal Özellikleri ile Duygusal Bulaşma Arasındaki İlişki	106

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.g.e. : Adı geçen eser
A.g.m.: Adı geçen makale
ev. : Çeviren
Ed. : Editör
P. : Page
Pp. : Pages
s. : Sayfa
ss. : Sayfa sayıları
TDK : Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

İletişimin tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Yaşayan ve yaşamış olan tüm insanlar için iletişim insan hayatını sürdürme noktasında çok önemli bir yere sahiptir. Diğer bir ifade ile insanın yaşamı kişilerarası ilişkiler üzerinde temellendirilmiştir. İnsanlar kendilerini ifade edebildikleri ölçüde var olabilmektedirler. Doğum anından ölüm anına kadar arada geçen tüm süreçlerde bireylerin varlığı çevresindeki insanlara bağlıdır. Çevresi ile kurduğu ilişkilerle kişilerarası ilişkileri ve yaşamı anlam bulabilmektedir. Bu anlamda kişilerarası ilişki kurmak bir ihtiyaç, bir zorunluluktur. Sosyal bir varlık olan insan kurduğu ilişkiler ile hem kendini hem de çevresini anlamlı kılmaktadır. İnsanın gerçekleştirdiği bütün eylemlerin temelinde iletişim, diğerleriyle kurduğu ilişkiler yatmaktadır. İnsanlar iletişim kurduğu anlamda gelişime açıktır ve gelişimi gerçekleştirmektedir.

Çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen insanlar kurdukları ilişkiler ile var olmaya devam etmektedir. Kişilerarası ilişki kısaca kişilerin belli ihtiyaçlarını karşılamak için diğerleriyle kurduğu sözlü, sözsüz ilişkilerin tümüdür. Kişilerarası ilişki kurmak kişilerin yalnızca diğerleriyle duygu, düşünce paylaşımı yapmak değil aynı zamanda bu ilişkileri kurarak kendini sağlıklı bir birey yapmasını sağlayan önemli bir kavramdır. Çünkü uzun süre iletişimsiz kalmak kişilerde belli olumsuz duygu ve tutumların oluşmasına neden olmaktadır. Yani bir anlamda sağlıklı olabilmek için ilişki kurmak bir gereksinimdir. Kişilerarası ilişkiler yardımıyla kişiler ailesi, çevresi ve arkadaşlarıyla uyum içinde yaşama imkanı bulmaktadır.

Kişilerarası ilişki kurmak bireyin kişiliğinin oluşmasında ve diğerleriyle kurduğu ilişkilerin kalitesinde önemli bir yere sahiptir. Dünyaya geldiği ilk andan itibaren diğerleriyle beraber yaşamak zorunda kalan insanlar çevresi ve ilişkileri ile beraber bir bütün haline gelmektedir. Sosyal bir varlık olan insanı çevresi ile ilişki kurmadan düşünmek oldukça zordur. İnsanlar çevresi ile kurdukları ilişkileri ile hayatı anlamlı hale getirmektedir. Kurulan ilişkilerin nitelikleri insan yaşamının kalitesini belirlemektedir. Yani iyi ilişkiler ağına sahip olan insanlar, kötü ilişkilere sahip olan insanlardan daha kaliteli yaşamaktadırlar. Çevresi ve diğerleriyle uyum içinde yaşamak insanı ileriye taşımaktadır. Diğerleriyle olumlu ilişkilere sahip olan kişiler daha iyi anlaşılmakta ve karşı tarafı daha iyi anladığından kurdukları ilişkiler daha verimli olmaktadır. Kişiler ilişki sırasında duygularını da katarak karşı taraf ile ilişkiler kurar ve duygunun yoğunluğna göre kişilerin verecekleri tepkiler değişiklik göstermektedir. İlişki içinde duyguların yoğun olarak kullanılması duygusal bulaşmanın yaşanmasına olanak sağlamaktadır.

Duygusal bulaşma kavramı oldukça yeni bir kavramdır. İnsanların duyguları vasıtasıyla diğer insanları etkilediği ve aynı zamanda etkilendiği üzerine temellendirilmiş bir kavramdır. Elaine Hatfield tarafından ortaya atılan duygusal bulaşma kavramı yeni olmasına rağmen oldukça önemli bir kavramdır.

Kişilerarası ilişkilerde gerçekleşen duygusal bulaşma ile ilişkilerin boyutu değişmekte ve ilişkiler yeni bir anlam kazanmaktadır. Taraflar birbirlerini duygusal olarak etkileyerek yaşanan ilişkilerin niteliği anlam kazanmaktadır. Kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma ile ilişki süreci içinde taraflar birbirlerine duygularını iletirler ve daha yoğun duyguya sahip olan kişinin duyguları karşı tarafa daha hızlı sirayet ederek o kişiyi duygusal bir duruma sokmaktadır. Kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma ile ilişki içindeki kişiler birbirlerine karşı daha anlayışlı olmaktadır ve karşı tarafa kendilerini açarak ilişkinin ilerlemesini hızlandırmaktadırlar. Duygusal bulaşma kişilerarası ilişkiler süreci içinde önemli bir yere sahiptir. Duygularının farkında olan kişiler bilinçli olarak karşı tarafı etkileme gücüne sahip olabilir ve karşı tarafı istenilen davranışı sergilemesi için manipüle de edebilmektedir. Yani kişilerarası ilişkiler süreci içinde duygusal bulaşmanın olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yönleri de mevcuttur.

Her insan farklı özelliklere sahip olduğundan duygusal bulaşma kişilere aynı ölçüde etki etmemektedir. Bazı kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha hassas olabilmektedir. Örneğin kadınlar erkeklere oranla duygusal bulaşmaya daha yatkındır, statü olarak alt konumda bulunan kişiler üstlerine göre duygusal bulaşmaya daha yatkındır. Kişilerarası ilişkiler süreci içinde duygusal bulaşma özellikle grup içinde normalden daha hızlı yayılmaktadır.

Kültür açısından olayı ele aldığımızda insanlar içinde yaşadıkları kültürden bağımsız yaşayamazlar. Kültürün özelliklerini ve kültürün ürettiklerini bünyesinde barındırırlar. Kültürün maddi olan ve maddi olmayan özellikleri ile kişiler doğdukları andan itibaren sosyal öğrenme süreci ile belli özellikleri edinmeye başlamaktadırlar. Öğrenme ile elde edinilen kültür kişinin kurduğu ilişkilere ve ilişkilerin özelliklerine de yansımaktadır. Aynı zamanda insanlar kültürün taşıyıcısıdır ve kültürün tüm özelliklerini gelecek nesillere bireyler aracılığıyla aktarılmaktadır. Aynı anakara üzerinde yaşanmasına rağmen her toplumun kültürü farklılıklar göstermektedir. Hatta aynı toplum içinde de kültürel farklar bulunmaktadır. Toplulukçu bir kültüre sahip olan Doğu ülkelerinde yaşayan bir kişinin sahip olduğu kültürel özellikler ile bireysel kültürün egemen olduğu Batı ülkelerinde yaşayan kişilerin sahip olduğu kültürel özellikler farklılık göstermektedir. Kültürdeki bu farklılıklar kişilerarası ilişkiler sürecine de yansımaktadır. Örneğin bireysel kültüre sahip Amerikan kültüründe kişiler daha

özgür ve ben merkezcidirler. Toplulukçu kültüre sahip Çin kültüründe kişiler biz merkezcidirler. Bu farklılıklar kişilerarası ilişkileri etkilemektedir. Bireysel kültürde kişiler ilişki esnasında daha rahat, öz güvenlidir ve duygusal bulaşmaya karşı daha dayanıklıdır çünkü merkezde kendini tutar ve ilişki esnasında kendine güveni fazla olduğundan duygularının karşı tarafı etkilemesi daha olağandır. Toplulukçu kültürlerde kişiler, ilişki esnasında daha çekingen, pasif ve itaatkardır. Sahip oldukları bu özellikler nedeniyle kendi duygularını karşı tarafa iletmede ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Aynı zamanda karşı tarafı etkileyemedikleri gibi diğerlerinin duygularından da etkilenebilmektedir. Dolayısıyla toplulukçu kültüre sahip olan kişiler duygusal bulaşmaya daha yatkındır.

Kültür tarafından şekillendirilen insanlık, kişilerarası ilişkiler sürecinde yaşanan duygusal bulaşmaya duyarlılık ve yatkınlık üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yazılı olmayan kurallar bütünü olan ve belli bir yaptırım gücüne sahip olan kültür, çocukluktan itibaren kişilere işlenmeye başlar ve kişi büyüdükçe kültürün özelliklerini kazanmaktadır. Kültürün özelliklerine göre ilişkilerin şekli ve özellikleri belirlenmektedir. Yani kültür kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma üzerinde etkilidir ve yaşanan duygusal bulaşmanın derecesinin de belirleyici özelliklerinden biri kültürdür.

Böyle bir konu seçmedeki temel amaç, ülkemizde bu konu hakkında ayrıntılı çalışma eksikliğinin bulunmasıdır. Aynı şekilde kişilerarası ilişkilerde yaşanan duygusal bulaşmanın incelenmemesi ve beraberinde kültür kavramının da içinde bulunduğu bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Diğer bir neden ise tüm kavramlar bir araya geldiğinde üzerinde düşünülmesi, çalışması ve belli yönleriyle aydınlatılması gereken konular barındırmasıdır. Zira çevresini hem etkileyen hem de bundan etkilenen insanoğlu duygular vasıtasıyla diğerleriyle ilişki kurmaktadır. Kaldı ki duyguların insan yaşamındaki yeri ve önemi yadsınmaz. Çünkü insan davranışlarının temelinde duygular yatmaktadır ve duygular kişileri harekete geçirmektedir. Duygusal bulaşma kavramının merkezinde insan olması, insana ait özelliklere dikkat çekmesi ve kültürün de insan davranışlarının temelinde bulunan bir faktör olması insanların kişilerarası ilişkilerini belirleyen iki önemli konuyu bir araya getirerek ilişkilerin altında yatan nedenleri saptayarak bu konular hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Tezin içeriği dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ana kavramlar olan kişilerarası ilişkiler, duygusal bulaşma ve kültür konusu işlenecektir. Kişilerarası ilişkiler kavramı altında kişilerarası ilişkilerin tanımı ve önemi, kişilerarası ilişkiler kuramları ve kişilerarası ilişkileri etkileyen faktörler ele alınacaktır. Duygusal bulaşma başlığının altında

duygu kavramının tarihçesi ve duyguların oluşum süreci, empati kavramı, duygusal bulaşma kavramı, duygusal bulaşmanın boyutları ve duygusal bulaşmayı etkileyen faktörler işlenecektir. Kültür başlığı altında kültür kavramı, kültürün boyutları, fonksiyonları ele alınacaktır.

İkinci bölümde kişilerarası ilişkiler ile duygusal bulaşma kavramlarını bir araya getirerek, kişilerarasındaki ilişkilerde duygusal bulaşmayı meydana getiren ve etkileyen faktörlere değinerek duygusal bulaşmanın kişilerarası ilişkiler üzerindeki etkileri işlenecektir.

Üçüncü bölümde kültürün yapısal özellikleri ile duygusal bulaşma arasındaki ilişki incelenecektir.

Dördüncü bölümde kişilerarası ilişkiler sürecinde duygusal bulaşma ile kültürün ilişkisini gösterebilme için yapılan alan araştırması yer alacaktır.

1. BÖLÜM

KİŞİLERARASI İLİŞKİLER, DUYGUSAL BULAŞMA VE KÜLTÜR İFADELERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. KİŞİLERARASI İLİŞKİLER

1.1.1. Kişilerarası İlişkiler Kavramı

Sözlük anlamına bakıldığında kişilerarası ilişki kavramı “bireyler arasındaki toplumsal etkileşim veya karşılaşma” olarak nitelendirilmektedir¹. İnsan sosyal bir varlıktır ve tek başına var olamaz, çevresindeki insan ve diğer canlılarla sürekli bir ilişki içerisinde. Adler “insanın içindeki en eski içgüdü, onu diğer insanlarla ilişki kurmaya iten içgüdüdür. İnsanların diğer insanlara paylaşma duygusuyla yaklaşımları sonucunda insanlık ileriye gitmiştir” demiştir². İnsanlar birbirlerinden yalıtılmış halde kendi başlarına yaşamazlar, günlük hayat içerisinde birbirleriyle sürekli bir iletişim halindedirler³.

Plutchik kişilerarası ilişki kavramını, insanların diğer insanlarla olan ilişkilerinde yaşadıkları duygu, düşünme ve davranış tarzları olarak tanımlamaktadır⁴. Karşılıklı ilişki içerisinde olan bireyler içerik üreterek birbirine aktarır ve yorumlar böylece ilişkiyi devam ettirmiş olurlar⁵. Yapılan kişilerarası ilişki tanımlamalarına bakıldığında duygu, düşünce ve eylemin karşılıklı olarak bireyler arasında etkileşime sebep olduğu görülmektedir.

Kişilerarası ilişkiler, birbirleri arasında anlam bulan ve ilişkileri kişisel olmayandan kişisel olana doğru ilerleyen, kişiler arasında meydana gelen, gelişen ve sürekli değişim içerisinde olan etkileşimsel bir paylaşımdır⁶. İmamoğlu'na göre kişilerarası ilişkiler iki ya da

¹ <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

² Alfred Adler, **Yaşamın Anlamı ve Amacı**, Kamuran Şipal (çev.), İstanbul : Say Yayınları,, 2000, s. 203.

³ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006, s.38.

⁴ Robert Plutchik ve H. R. Conte (ed.), **Circumplex Models of Personality and Emotion**, Washington DC: American Psychological Association, 1997, pp.40-41.

⁵ Üstün Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, 31. Basım, İstanbul: Sistem yayıncılık, 2005, s.23.

⁶ Alim Kaya (ed.), **Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim**, İstanbul: Pegem Akademi, 2017, s.62.

ikiden fazla kişi arasında meydana gelen, değişik ihtiyaçlardan beslenen, tanışıklıktan samimiyete kadar farklı seviyede yaşanan, karşılıklı duygusal etkileşim ve davranışlardır⁷.

Diğer insanlarla ilişki kurmak son derece önemlidir. Uzun süre ilişki kurulmaması depresyona ve hatta insanın kendinden uzaklaşmasına neden olup, kişinin günlük yaşamını sürdürmesini bile güçleştirmektedir. İlişki kurma isteği evrenseldir ve kadın, erkek, genç yaşlı herkes için geçerlidir⁸. İnsan sosyal bir varlıktır ve yaşamını sürdürebilmesi için diğer insanlarla ilişki kurma ihtiyacı hisseder ve bu özelliği insanı biyolojik bir varlık olmaktan çıkarıp sosyal bir varlığa dönüştürmektedir⁹. İnsanın içerisinde olduğu ilişkilerin niteliğine göre kişinin yaşam kalitesi belirlenmektedir¹⁰.

Kişilerarası ilişki kavramı iki insanın birbirlerine yönelik ve aynı zamanda birbirlerini etkileyen davranışlar bütününden oluşmaktadır. Kişilerarası ilişkinin meydana gelebilmesi için aşağıda bulunan koşulların sağlanması gerekmektedir¹¹.

- A ve B ayrı kişiler olmalı
- A kişinin davranışları B kişiden etkilenmeli, B kişinin davranışları da A kişisinden etkilenmelidir. A kişisi ve B kişisi birbirlerine yönelik davranışta bulunmalıdırlar.

Leary kişilerarası ilişki kavramını bir kişinin diğer kişi karşısında gösterdiği bilinçli ve planlı eylemler bütünü olarak tanımlarken¹² Mccall ise kişilerarası ilişkiyi iki insan arasında meydana gelen önemli bir etkileşim olasılığı olan bir süreç olarak tanımlamaktadır¹³.

Birey anne karnında başlayan bir iletişim kapasitesine sahiptir. Kişi gözlerini ilk açtığı andan itibaren içerisinde bulunduğu durumu anlamakta ve buna göre kendini rahat hissediyorsa gülümsemekte, bulunduğu durumdan rahatsız ise ağlamaktadır. Bireyin annesiyle olan iletişimi ilk kişilerarası ilişkisini oluşturmaktadır¹⁴.

İmamoğlu ve Aydın'a göre "*çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen insanoğlu, geliştirdiği ilişkiler ile varlığını sürdürme ve temel ihtiyaçlarını karşılama olanağı*

⁷ Seval İmamoğlu, "Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008, s. 16.

⁸ Joseph A De Vito, **The Interpersonal Communication Book**, 10. Basım, USA: Pearson, 2004, p.234.

⁹ Ömer Doğan, **İletişim ve Etkileşim**, 1. Basım, İstanbul: Maviçatı Yayınları, 2018, s.9.

¹⁰ Doğan Cüceloğlu, **Yeniden İnsan İnsana**, 8. Basım, İstanbul: Remzi kitabevi, 1993, s.5.

¹¹ Selim Hovardaoğlu, "Kişilerarası İlişkiler ve Davranış Bozuklukları", **Kriz Dergisi**, Vol.3, No. 1, 1995., s.7

¹² Timothy Leary, **Interpersonal Diagnosis of Personality. A Functional Theory and Methodology for Personality Evaluation**, 2. Basım, Oregon: Resource Publications, 2004, p.4.

¹³ Micheal E. Roloff, **Interpersonal Communication The Socail Exchange Approach**, 1. Basım, USA: SAGE Publications, 1981, p.27.

¹⁴ John S. Caputo, Harry C. Hazel ve Coleen McMahon, **Interpersonal Communication, Comptenency Through, Critical Thinking**, Boston: Allyn and Bacon, 1994, p.7.

bulmaktadır. Bireyin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla diğer insanlar ile etkileşime girmesini sağlayan kişilerarası ilişki kavramı, iki ya da daha fazla insan arasında gelişen, farklı ihtiyaçlardan kaynağını alan, tanışıklıktan samimiyete kadar farklı yoğunlukta yaşanan, karşılıklı duygusal etkileşim ve davranışlar” olarak tanımlanmaktadır¹⁵.

Cüceloğlu “içeriği ne olursa olsun, bir sorunu çözmek için insanların düşünce alışverişinde bulunmaları, bir başka deyişle, iletişim kurmaları gerekir” diyerek ilişki kurmanın hayatın her alanında önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir¹⁶. İnsan ilişkileri içerisinde devamlı olarak yeniden tanımlanan bir varlıktır ve diğerleriyle hiçbir ilişki içerisinde olmayan bir insan düşünülemez¹⁷. Doğum anından itibaren hayatta kalmak, kişilerarası ilişkilerin yeterliliğine bağlıdır¹⁸.

Kişilerarası ilişkiler insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. İlişki, kişinin diğer kişi ya da kişilere karşı sergilediği davranışların bütünüdür¹⁹. Kişilerarası ilişki kavramının merkezinde ilişki yer alır. TDK’ya göre ilişki “iki şey arasında karşılıklı ilgi, bağ, münasebet, temas” anlamına gelmektedir²⁰.

Kişilerarası ilişkiler alanına en çok katkı yapan kişilerin başında Harry Stack Sullivan gelmektedir. Sullivan kişiliğin sosyal bağlamda geliştiğine, diğer insanlar olmadan insanların bir kişiliğe sahip olmayacağına inanıyordu. “Bir kişilik, içinde yaşadığı ve varlığını yaşadığı kişilerarası ilişkiler kompleksinden asla izole edilemez”²¹.

Kişilerarası teori, sosyal etkileşim içerisinde kişilerin sergiledikleri davranışlara ve bu davranışların altında yatan duygusal, bilişsel süreçlere ve etkileşim içerisinde sergilenen davranışların bilişsel ve duygusal süreçleri nasıl etkilediğine vurgu yapar²². Bu bilgiler ışında denilebilir ki iki kişi arasında bilgi, duygu ve düşüncenin paylaşım alanı olan kişilerarası ilişkiler süreci kişilerin hayatlarını sürdürebilmesi ve sosyal bir varlık olmak özelliğini devam ettirebilmesi açısından önem taşımaktadır. Kişiler ilişki esnasında çevresini etkilediği gibi çevresinden de etkilenmekte ve bu etkileşimlere göre ilişkiler sınıflandırılmaktadır.

¹⁵ Seval Erden İmamoğlu, Betül Aydın, “Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Geliştirilmesi” , **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, Vol.29, 2009, s.40

¹⁶ Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, s.4

¹⁷ Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, s.4

¹⁸ Leary, **a.g.e.**, p.13.

¹⁹ Leary, **a.g.e.**, p.6.

²⁰ <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

²¹ Harry S. Sullivan, **The Interpersonal Theory of Psychiatry**, New York: W. W. Norton & Company, 1953, p. 10.

²² Christopher C. Wagner ve Diğerleri, “Assessing the Interpersonal Transaction Cycle: Convergence of Action and Reaction Interpersonal Circumplex Measures”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol. 69, No.5, 1995, p.938.

1.1.2. Kişilerarası İlişkilerin Sınıflandırılması

İnsan toplum içinde yaşayan ve çevresi ile ilişki halinde olan bir varlıktır. Kişinin biyolojik dışı o kişinin fiziksel ve toplumsal çevresini oluşturur. İnsan kendini ve çevresini tanımaya başladığında, ilk ve en yoğun olarak gerçekleştirdiği faaliyet kişilerarası olandır²³. Kişilerarası ilişkiler özel olan ve özel olmayan olarak veya yakın ve yüzeysel olarak sınıflandırılmıştır²⁴. Böyle bir sınıflandırma yapılmasına duygusal etkileşim ve paylaşım büyük ölçüde etki etmiştir. Herkesle aynı seviyede ilişki kurulabilmesi mümkün değildir. Bunun nedeni kişilerin karakter yapılarındaki farklılıklar, yetiştirilme şekli, eğitimi, sosyal çevre gibi farklar olarak örnek verebiliriz. Kişilerarası ilişkiler, bazen uzun süreli bazen ise kısa süreli olur. Bazıları yüzeysel bazıları daha derin olmaktadır²⁵. Kurulan ilişkinin yakın ya da yüzeysel olarak sınıflandırabilmesi için aralarındaki ilişkinin derecesi önemlidir. İmamoğlu'na göre, ilişkinin kişisel veya kişisel olmayan olarak nitelendirilebilmesi için taraflar arasında bir birliktelik olmalı ilişkileri tanışıklıktan yakınlığa doğru belli aşamaları geçmesi gerekmektedir²⁶. Verderber ve Verderber tanışıklığı ismini bildiğimiz ancak imkan bulabildiğimizde konuşabildiğimiz aralarında yoğun bir paylaşım olmayan ve ilişkinin etkileşim ile sınırlı kalması olarak tanımlamaktadır²⁷.

İki kişi karşılaştıklarında ve aralarında ilişki kurmaya başladıklarında aralarında farklı davranışlar meydana gelir. Bu kişiler ilişkilerini tanımlarken, ilişkilerinde ne tür iletişimsel davranışlar olması gerektiğini birlikte saptarlar. Tüm olası mesajlar arasından bazıları seçilir ve ilişkilerine bu iletilerle devam ederler. “İlişkilerinde neyin yer alıp, neyin yer almamasının belirlenme sürecine bir ilişkinin tanımlanması denir. Alınıp verilen her ileti ya bu tanıma pekiştirir ya da ilişkide yeni iletilerin yer alması için bu tanımda bir değişikliği önerir”²⁸.

Kişilerarası ilişki sürecindeki ilk basamak *kontak kurma* olarak adlandırılır. İlk aşama *algısal kontak kurma* karşıdaki kişinin görünüşü, sesi, kokusu ile kişi hakkında izlenim oluşturmaya dayanır. Bu aşamayı *etkileşimsel kontak kurma* izler. Bu aşamada konuşmalar yüzeysel ve kişisel olmayan konuları içerir. Bu aşamada konuşmanın sıcak, içten olması,

²³ İrfan Erdoğan, **İletişimi Anlamak**, 4. Basım, Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2011, s.264

²⁴ Hugh LaFollette, **Kişisel ilişkiler: Sevgi, Kimlik ve Ahlak**, Ferma Lekesizalın (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, s.26.

²⁵ Nuri Bilgin, **Sosyal Psikoloji**, İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi, 2011, s.150.

²⁶ İmamoğlu, **a.g.e.**, s.18

²⁷ Gülin Yazıcı Çelebi ve Hatice Odacı, “Bağlanma Stilleri, İlişkilere İlişkin Bilişsel Çarpıtmalar, Kişilerarası İlişki Tarzları ve Kişilik Özelliklerinin Evlilik Uyumunu Yordamadaki Rolünün İncelenmesi”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Vol. 18, No. 40, 2018, s.94.

²⁸ Jay Haley, **İletişim, Psikolojik Sorunlar ve Psikoterapi**, Ali Uzun (çev.), Ankara: Çark Kitabevi Yayınları, 1998, s.24.

karşıdaki kişiye ilgi gösterilmesi ilişkinin diğer aşamaya geçmesini kolaylaştırmaktadır.²⁹ Bu evrede taraflardan biri hoşlanmaz ve ilişkiyi başlatmak yerine sonlandırmak isterlerse geri durma, göz temasından kaçınma ve beden dili ile kaçınma yollarına başvurur. İlk aşama olumlu geçildiği durumda *katılım/ilgi* aşamasına geçilir. Bu aşamada bağlantı kurma hissi ön plana çıkar. Karşısındaki kişi hakkında daha fazla bilgi elde etmeye çalışır. Aralarında bir ilişki başlamış olur. Taraflar birbirleri hakkında paylaşımında bulunarak ortak bir çevre oluşturma çabası içine girmektedirler³⁰ Bu aşama boyunca taraflar birbirlerini test ederek diğer kişinin ilişki hakkında ne düşündüğünü, ne hissettiğini anlamaya çalışırlar³¹. Bu aşama da olumlu geçtiğinde üçüncü aşama olan *yakınlık* evresine geçilir. İlişki devam ettikçe daha özel ve yakın paylaşımlar ortaya çıkmaktadır. Tanışıklık yerini yakınlığa bırakmıştır³².

İnsanlar tüm ilişkilerinde ihtiyaçlarının giderilmesi, paylaşım içinde olunmanın istenmesi gibi nedenlerle bir birine bağlanırlar ancak her duruma yakın ilişki demek doğru olmaz. Bir ilişkiye yakın diyebilmek için karşılıklı çıkarlarını kollama ve birbirlerini mutlu etme isteği içinde olmaları gerekmektedir. Yakın ilişkiler, kendi çıkarını karşısındakinin çıkarıyla eşdeğer tuttuğu ilişkilerdir³³.

Özetle kişilerarası ilişkiler sınıflandırılması yaparken kişilerarası ilişki süreci içindeki kişilerin duygusal etkileşimlerine göre ilişkinin türü ve çeşidi belirlenmektedir. İlişki sürecinde kişilerin davranışları farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları daha iyi anlayabilmek için kişilerarası ilişkiler ile ilgili yaklaşımlara değinmek gerekmektedir.

1.1.3. Kişilerarası İlişkiler İle İlgili Yaklaşımlar

Kişilerarası ilişkiler ile ilgili yaklaşımlar literatür incelendiğinde durumsal yaklaşım ve gelişimsel yaklaşım olarak iki başlık altında incelenmektedir. Durumsal yaklaşım; iki kişi arasında meydana gelen ilişki sürecini, bu ilişkinin gerçekleştiği yer ve zamana ilişkin durumsal koşulların dikkate alınması temeline dayanır. Gelişimsel yaklaşım; ilişkide gerek birbirini tanıyıp yakınlık içerisinde olan gerekse birbirini tanıma aşamasında olan ve aralarındaki samimiyet düzeyi düşük olan veya hiç olmayan kişiler arasında da kurulabileceği yaklaşımdır³⁴.

²⁹ Kaya, a.g.e., s.72.

³⁰ İmamoğlu, a.g.e., s.18.

³¹ Kaya, a.g.e., ss.73-74.

³² İmamoğlu, a.g.e., s.18.

³³ İmamoğlu, a.g.e., s.19.

³⁴ Caputo ve Diğerleri, a.g.e., pp.9-11.

1.1.3.1. Durumsal Yaklaşım (Situaitonal Perspectives)

Durumsal yaklaşım kişilerarası ilişki sürecini, *dyad* özelliğine sahip olan, yani iki kişi arasında meydana gelen bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bu terim ilk defa Sosyolog Georg Simmel tarafından kullanılmıştır. Georg Simmel, iki kişi arasında meydana gelen kişilerarası ilişkinin iletişim sürecine dahil olan kişilerin sosyal iletişim ve etkileşimlerinden etkilenmekte olduğunu belirtmiş ve sürecin hareketlilik içerdiğini, gelişme özelliği gösteren bir süreç olduğunu vurgulamıştır. Durumsal yaklaşım kişilerarası ilişki süreci içerisinde dört özelliğe dikkat çekmektedir. Bunlar; iletişimde bulunanların sayısı, iletişim süreci içerisinde bulunanların fiziksel yakınlığı, iletişimcilerin kullandıkları kanalların sayısı, ilişki süreci içerisinde oluşan geribildirimler olarak ifade edilmektedir³⁵.

Burgoon'a göre iki kişi arasında yüz yüze meydana gelen tüm iletişimler kişilerarası değildir. İki kişi arasında meydana gelen etkileşimin, kişilerarası ilişki için imkan yaratmasına rağmen, sadece iki kişinin, herhangi bir aracı olmaksızın sohbet etmeleri nedeniyle bu durum ilişkinin kişilerarası olması anlamına gelmemektedir³⁶.

1.1.3.2. Gelişimsel Yaklaşım (Developmental Perspectives)

Gelişimsel yaklaşım, durumsal yaklaşımın anlattığı tüm yaklaşımları içermekle beraber, kişilerin yaşam alanlarının diğeri ile örtüşeceğini, birbirini kaplayacağını varsayar. Aynı zamanda kişilerarası ilişki sürecinin iki kişi ile sınırlı olmadığını, yalnızca yüz yüze etkileşimi gerektirmediğini de açıklar. Kişiler diğer kişiler ile öncelikle onların sosyal rolleri aracılığıyla ilişki kurarlar³⁷. Gelişimsel yaklaşıma göre ilişki kişinin diğer kişiyi fark etmesi ile başladığını daha sonra sürecin tanışıklık ve samimiyet boyutuna ilerlediğini ileri sürülmektedir. Kişilerarası ilişki başlangıcında olan bireyler birbirleri hakkında tanıştıktan sonra elde ettikleri izlenimlere göre hareket etmektedirler. Bu tür iletişime *phatic iletişim* adı verilmektedir. Bu aşamada ilişki derinlik taşımamaktadır ve bundan dolayı birbirleri hakkında derin bilgileri paylaşmaktan kaçınırlar. İlişki geliştikçe ve kişiler birbirlerine güvenmeye başladığında daha derin ve özel bilgileri paylaşmaya başlarlar³⁸.

Durumsal yaklaşım, kişilerin birbirlerini anlaması adına çok fazla zaman vermemektedir. Gelişimsel yaklaşıma göre ilişki dinamiktir ve zaman içerisinde

³⁵ Caputo ve Diğerleri, **a.g.e.**, pp. 8-11.

³⁶ Ayşen Temel Eğinli, Demet Gürüz, **Kişilerarası İletişim Bilgiler- Etkiler- Engeller**, 5. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, s.65.

³⁷ **A.g.e.**, s.67.

³⁸ Caputo ve Diğerleri, **a.g.e.**, pp. 11-15.

değişmektedir. Daha önceden kişisel ve özel olmayan ilişkiler zamanla kişisel ve özel hale gelebilmektedir. Kişiler birbirleri hakkında daha fazla bilgi edindikçe birbirlerinin davranışlarını açıklayabilecek ve birbirleri hakkında daha iyi tahminlerde bulunabileceklerdir³⁹.

1.1.4. Kişilerarası İlişkiler Teorileri

Kişilerarası ilişkiler ile ilgili teoriler adı altında psikanalitik teorilerde kişilerarası ilişkiler, sosyal psikoloji teorilerinde kişilerarası ilişkiler, öğrenme kuramlarında kişilerarası ilişkiler, bilişsel yaklaşımlarda kişilerarası ilişkiler, kişilerarası ilişkilerde ilişki kuramları, ilişkişel algılama teorisi, ilişkişel diyaloglar modeli işlenecektir.

1.1.4.1. Psikanalitik Teoride Kişilerarası İlişkiler

Psikanalitik teoride kişilerarası ilişkiler Freud'un psikoseksüel gelişim periyotları içerisinde kişilik gelişimi açıklanırken dolaylı olarak değinilmektedir. Teoriye göre gelişim dönemleri olması gereken şekilde gerçekleşip gerçekleşmemesi bireyin kişilik gelişiminin yanısıra kişilerarası ilişkilerini de etkilemektedir⁴⁰. İlk dönem olan oral dönemde bebek anneye bağımlı bir şekilde yaşamaktadır ve ihtiyaçları anne tarafından giderilmektedir. Bu evrede annenin davranış şekli bebeğin tatmin olmasını sağladığında anne ile bebek arasında sıcak bir ilişkinin kurulmasının temelini oluşturur ve böylece bebeğin dış dünyaya karşı güven duygusu beslemesi sağlanmış olur. Yaşamının ikinci senesinde tuvalet eğitimi döneminde çocuk, anüs bölgesindeki gerilimi gidermekten duyduğu hazzı ertelemeyi öğrenmek zorunda kalmaktadır. Freud'a göre annenin bu evredeki tutumu ve dışkılama işlevine karşı kendi duyguları çocuğun ileride sahip olabileceği bazı karakter özelliklerini ve değerleri etkilemektedir⁴¹. Genital dönem ergenliğin başlangıcı olan 11-13 yaşlarından ergenin genç yetişkinliğe ulaşmasına kadar devam eder. Ergenlikte çocukta bulunan bazı hormonların etkinliğinin çoğalmasıyla cinsel nitelikli olmak üzere türlü dürtülerin gücü artar. Bu dönemin amacı ergenin ailesine olan bağımlılığın azalması ile aile dışında karşı cinsle olgun ilişkiler kurabilmeyi öğrenmesine yönelir. Karşı cins ilgisinin yanı sıra, toplumsallaşma, grup faaliyetlerine katılma, meslek seçimine ilişkin tasarılar ve yuva kurma isteği belirir⁴².

Psikanalitik teoriye göre bireyin benlik ve kişilik gelişimi bireyin davranışlarının oluşmasının temel noktasıdır. İnsanın kişiliğinde meydana gelen değişimler rast gele

³⁹ Eğinli ve Gürüz, **a.g.e.**, s.69.

⁴⁰ İmamoğlu, **a.g.e.**, s. 21.

⁴¹ Engin Gençtan, **İnsan Olmak**, 14. Basım, Ankara: Remzi Kitabevi, 1994, s. 63.

⁴² Engin Gençtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, ss.41-42.

olmamaktadır. İnsan davranışlarında nedensellik vardır. Bireyin sergilediği duygu, tutum ve davranışlarının temelinde bireyin bebeklik, çocukluk ve gençlik yıllarına dayanmaktadır⁴³.

Freud kişiliğin id, ego ve süper egodan oluştuğunu ileri sürer⁴⁴. Bireyin sahip olduğu id, ego, süper ego yapıları birbirleriyle bağlantılı olarak çalışmaktadır ve bu sayede kişinin davranışlarını yönlendirebilmektedir. Freud insanın ruhsal yaşamında meydana gelen çatışmaların kişinin bilinçaltında sahip olduğu güdü ve dürtülerle oluştuğunu, id, ego, süper ego sistemlerinin birbirleriyle çatışması neticesinde birey çeşitli davranış şekilleri gösterebileceğini ifade etmektedir.

Sullivan kişiliğin farazi bir kavram oluşunu ve ilişki durumları dışında incelenemeyeceğine değinir. Ona göre incelenmesi gereken insan değil ilişkidir. Kişilik sadece kişi bir veya daha fazla sayıda kişi ile ilişki kurduğunda ortaya çıkmaktadır⁴⁵.

Erikson, geliştirdiği psiko-sosyal gelişim kuramlarında genç yetişkinlik dönemine denk gelen “*yakın ilişkilere karşı soyutlama*” evresinde kişilerarası ilişkilere dair açıklamalarda bulunmuştur. Eriksona’ göre bu evrede artık birey kimlik sorununu çözmüş, kendi kimliğini kaybetmekten korkmadan diğerleriyle yakın ilişkiler kurabilmektedir. İlişkilerinde kimlik bütünlüğünü korumada sorun yaşamaması durumunda birey, diğer kişilerle yakın ilişkiler kurmaktan kaçınabilme ve üyesi olduğu veya içinde yer aldığı gruplardan kendini soyutlamaktadır⁴⁶.

1.1.4.2. Sosyal Psikoloji Teorilerinde Kişilerarası İlişkiler

Sosyal psikoloji teorilerinde kişilerarası ilişkiler Sullivan’ın Kişilerarası İlişkiler teorisi, çağdaş kişilerarası teoriler, yükleme kuramı, karşılıklı bağımlılık kuramı, bilişsel tutarlılık kuramları, ödül ve zararı temel olarak alan görüşler, sosyal mübadele kuramı, sembolik etkileşim kuramı olarak ele alınacaktır.

1.1.4.2.1. Sullivan’ın Kişilerarası İlişkiler Teorisi

Sullivan kişilerarası ilişkilerin sistemli bir şekilde oluştuğuna sosyal bir dünya bağlamında meydana geldiğini iddia ediyordu. Kişilerarası ilişkiler reflekslere, davranışlara ve karşılıklı kişilerarası etkileşimlere dayanıyordu. Sullivan’ın kişilerarası ilişki teorisi

⁴³ Gülgün Yanbastı (hızl.), **Kişilik Kuramları**, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990, s. 16.

⁴⁴ Sigmund Freud, **Günlük Yaşamın Psikopatolojisi**, Şemsa Yeğin (çev.), İstanbul: Payel yayınları, 1996, ss.21-22.

⁴⁵ Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, s. 273.

⁴⁶ İmamoğlu, **a.g.e.**, s. 22.

kişilerin sosyal dünya ile iletişim çerçevesinde şekillenmekteydi. Bireyler yalnız kalma korkusundan diğer kişilerle ilişki kurarak kaçınmaktadır⁴⁷.

Kapsamlı bir kişilik kuramı inşa eden Harry Stack Sullivan, insanların kişiliklerini bir sosyal bağlamda geliştigiğine inanıyordu. Sullivan, diğer insanlar olmadan insanın hiçbir kişiliğe sahip olmayacağını savunuyordu. Bir kişilik, kişinin içinde yaşadığı ve var olduğu kişilerarası ilişkiler kompleksinden asla ayrılamazdı. Sullivan, insan kişiliği bilgisinin sadece kişiler arası ilişkilerin bilimsel çalışması yoluyla kazanılabileceğinde ısrar etti. Onun kişilerarası teorisi, bebeklik dönemi, çocukluk çağı, ergenlik dönemi, erken ergenlik, geç ergenlik ve yetişkinlik gibi çeşitli gelişim aşamalarının önemini vurgular. Sağlıklı insani gelişme, bir kişinin başka bir kişiyle yakınlık kurma becerisine dayanır, ancak ne yazık ki kaygı, herhangi bir yaşta kişilerarası ilişkileri tatmin etmeyi engelleyebilir. Belki de gelişimin en önemli aşaması, çocukluğun ilk önce samimiyet kapasitesine sahip olduğu, ancak samimi ilişkilerinin lirik çıkarlar tarafından karmaşıklaştığı bir çağa henüz erişemediği bir dönemdir. Sullivan, insanların aynı kişiliğe karşı hem samimiyet hem de şehvet yaşayabildiklerinde sağlıklı gelişime ulaştıklarına inanıyordu⁴⁸.

Sullivan kuramı, insanlar arası ilişkilerdeki davranışları vurgular. Sullivan' a göre insan ilişkilerinde sözlü ve sözsüz iletişim son derece önemlidir. Davranışların ilişkilerden kaynaklandığını düşündüğü için insan davranışlarının çevresinden ayrı tek başına düşünülüp yorumlanmasının doğru olmayacağını savunur⁴⁹.

Sullivan'a göre kişilerarası davranışlar, benlik tanımlanmasında bir vasıta işlevi görmekte ve kişinin tepkisel davranışlarındaki ranjını da belirlemektedir. İnsan kabul edilmeme korkusundan kaynaklanan kaygıdan kaçınmaya güdülenmiştir. Bu kaçış çabaları kişilerarası davranışları şekillendirmektedir. Bireyler benlik kavramına uygun geri bildirimler alabilmek için türlü yollarla kendilerini başkalarına tanıtmaya çalışmaktadırlar⁵⁰.

Sullivan'ın kuramı kişiler arasındaki ilişkilere dayanmaktaydı ve teorik olarak kişilerarasında gerçekleşen insan davranışları vurgulanmaktaydı. İlişkilerde iletişim önemli bir faktördür. Çalışmalarında insan ilişkileri ve iletişimi üzerine açıklamalar yapmaya çalışarak, özellikle sözlü(konuşma), sözsüz(düşünce) ve iletişimsel davranışların önemine değinmektedir⁵¹. O halde denilebilir ki kişilerarası ilişkiler sosyal bağlamda gelişmektedir ve

⁴⁷ F. Barton Evans III, **Harry Stack Sullivan Interpersonal theory and psychotherapy**, London: Routledge, 1996, pp. 55-56.

⁴⁸ Jess Feist ve Gregory J. Feist, **Theories of Personality**, 7. Basım, Boston : McGraw-Hill, 2009, pp.213-214.

⁴⁹ Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, ss. 273-274.

⁵⁰ İmamoğlu, **a.g.e.**, s.23.

⁵¹ Yanbastı, **a.g.e.**, ss.121-122.

kurulan ilişkiler neticesinde insanların kişilikleri oluşmaktadır. Ayrıca kişilerin ilişki içindeki tutum, duygu ve davranışları ilişkinin şekillenmesi açısından etkili olmaktadır.

1.1.4.2.2. Çağdaş Kişilerarası Teoriler

Timothy Leary Interpersonal Diagnosis of Personality adlı eserinde kişilerarası ilişkileri açıkça, bilinçli, etik veya sembolik olarak başka bir insanla ilgili olan davranış olarak tanımlamaktadır. Kişilerarası davranış insanın hayatta kalabilmesi için kritik öneme sahiptir. Kişilik ve insan ilişkileri arasında bir bağlantı vardır, sosyal rol ve sosyal uyum kişiliğin en önemli boyutunu oluşturmaktadır⁵².

Leary tarafından geliştirilen kişilerarası dögüsel modelde (Interpersonal Circumplex Model) davranışların içerik olarak evrensel olduğunu, belli bir yapısal modelde kişilerin eylemlerinin birbirine benzediğine, kişilerarası ilişkileri dögü ve tamamlayıcılık özellikleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Kişilerarası davranışlar yatay ve dikey olarak iki eksen üzerinden yönetilmektedir. Leary düşmanlık ve sevgi faktörlerini yatay eksen olarak, hakimiyet ve teslimiyeti dikey eksen olarak ele almıştır⁵³.

Kiesler, Leary'nin modelini geliştirmiş ve 1982 yılında Kiesler kişilerarası dögü modelini geliştirmiştir. Modelde kişilerarası ilişkiler açıklanırken *tamamlayıcılık* ilkesi kullanılır. Sullivan'ın karşılıklı duygu teorime dayanan *tamamlayıcılık* ilkesinde kişilerarası davranışların, karşılıklı etkileşim içerisinde olduğumuz insanlara uyarı yollama veya arzu edilen davranışı göstermeye davet etme, engelleme, cesaret verme gibi tepkilerini ortaya koymak için sergilendiğini varsaymaktadır⁵⁴.

1.1.4.2.3. Yükleme Kuramı

Yükleme kuramı sosyal psikoloji alanında önemli bir yere sahiptir. İlk yükleme kuramcısı olarak Fritz Heider kabul edilir. Heider her insanın davranışı açıklamak için kullandığı genel bir kuramı olduğuna inanmış ve buna *naif psikoloji* demiştir⁵⁵. Buna göre insanlar amatör bilim insanı gibidir ve ellerindeki bilgiyi mantıklı bir açıklama ya da nedene ulaşana kadar bir araya getirerek başkalarının davranışlarını anlamaya çalışırlar. İnsanların bu özelliği Heider de büyük bir ilgi uyandırmıştır⁵⁶.

⁵² Leary, a.g.e., pp.4-13,

⁵³ Leary, a.g.e., pp.62-65.

⁵⁴ İmamoğlu, a.g.e., s. 25

⁵⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, Zeynep Cemalcılar, **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş**,16.basım, İstanbul, Evrim Yayınevi, 2014, s. 111.

⁵⁶ Elliot Aronson , Timothy D. Wilson ve Robin M. Akert, **Sosyal Psikoloji**, Orhan Gündüz (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012, s. 202.

Heidar'e göre insan davranışlarının altında kişisel özelliklerle ya da dışsal faktörler vardır. Dolayısıyla davranışların altında hem içsel hem de dışsal faktörler vardır. Kişi gözlemlediği olay ve davranışları içsel veya dışsal nedenlerden birine yükler. İçsel nedenler bireye özgü iken dışsal nedenler birey dışındaki özelliklerden oluşmaktadır⁵⁷. Heider insanlar atıflarda bulunarak iki temel ihtiyaçlarını giderdiklerini düşünmektedir. Bunlar dengeli bir hayat görüşüne sahip olmak ve çevre üzerinde kontrol elde edebilmek⁵⁸.

Yükleme kuramına göre kişinin bir işteki başarı ya da başarısızlığının sebeplerine ilişkin görüşleri olarak adlandırılan yüklemeler, kişinin o işteki beklenti, algı ve diğer duygusal tepkilerini etkilemektedir⁵⁹.

Heider'in en kıymetli katkılarından biri basit bir ikilemdir. İnsanların davranış şekillerini anlamaya çalışırken iki yüklemeden biri yapılır. İçsel yükleme yapmak davranışlara içsel nedenler yükleyerek açıklama getirmeye çalışmaktır. Dışsal yükleme ise davranışın nedenini söz konusu bireyin dışında meydana gelen rastgele bir durum ya da davranışla açıklamaktadır⁶⁰.

Birbirini tanımayan iki kişi karşılaştığında her biri diğerinin davranış ve sözlerinin altında yatan temel nedenleri anlamak ister, bu anlama isteği karşısındaki ile ilgili algısal süreçlerde önemli rol oynar. Yükleme süreçlerinin merkezinde insanların davranışlarının altında yer alan nedenleri anlama isteği yatmaktadır⁶¹.

Bir diğer yükleme kuramcısı Kelley ise içsel ve dışsal atıflarda bulunma sürecini birden fazla gözlem noktasına dayanarak çözümlenmiş ve *birlikte değişim modelini (covariation model)* oluşturmuştur. Kelley'e göre insanlar, adeta bilim insanı gibi, bir değişkenin başka bir değişken ile değişik ortamlarda beraber değişim gösterdiğini gözlemleyerek nedensellik yargısına varabilmektedir⁶².

Özetle yükleme kuramı kişilerarası ilişki kuran kişilerin karşılıklı olarak birbirlerinin duygu ve davranışlarını anlamlandırmak için yaptıkları içsel ve dışsal yüklemelere dayanmaktadır. İlişki kuran kişiler birbirlerini anlamak istemektedirler ve bunun için çeşitli yüklemeler meydana getirmektedirler.

⁵⁷ Jonathan, L. Freedman ve Diğerleri, **Sosyal psikoloji**, Ali Dönmez (çev.), Ankara: Ara Yayıncılık, 1989, ss.95-96

⁵⁸ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, s. 112.

⁵⁹ James R. Austin, Walter P. Vispoel, "How American Adolescents Interpret Success and Failure in Music: Relationships Among Attributional Beliefs, Self Concept and Achievement" **Psychology of Music**, Vol.26, No.1, 1998, p.28.

⁶⁰ Aronson ve Diğerleri, **a.g.e.**, ss . 203-204.

⁶¹ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, s.515.

⁶² Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, s.113.

1.1.4.2.4. Karşılıklı Bağımlılık Kuramı

Karşılıklı bağımlılık kuramı (theory of interdependence) bağımlılığın yapı ve aşamalarını anlamak için geliştirilmiş bir kuramdır. Karşılıklı bağımlılık kuramında etkileşim halinde olan kişilerin karşılıklı olarak birbirlerinin tercihlerini, güdü ve davranışlarını esas alarak birbirlerinin tecrübelerine göre ya da birbirlerinin tecrübelerini karşılıklı olarak etkileyerek davranma şekli olarak tanımlanır⁶³. İki kişi bir ilişki yaşıyor ve eğer birbirlerini etkiliyorlarsa, onlar birbirlerine bağımlı hale gelirler ve bir kişide değişiklik olması halinde diğer kişide de değişiklik olur⁶⁴.

Kuramın odaklandığı nokta etkileşimdir. Kişilerarası ilişkiler ilişki sonuçları, ilişki ortakların yaşadığı ödüllere ve maliyetlere bağlıdır. Teori, sonuçların beklentilere göre değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Karşılıklı bağımlılık kuramı bu sonuçlara işaret etmektedir ve ilişkiler beklentilere göre değerlendirilmektedir. Bireyler hak ettiklerini düşündükleri şeyi yapmayı sürdürürler. Sonuçlar kişisel bir standartla veya karşılaştırma düzeyi olarak bilinen kabul edilebilir sonuçları neyin oluşturduğu beklentisi ile karşılaştırılır. Memnuniyet seviyesi karşılaştırma seviyesinin ve mevcut ilişki sonuçlarının bir fonksiyonudur. Sonuçlar karşılaştırma seviyesini aştığında kişi ilişkiden memnun kalır. Sonuçlar algılanan bu standartların altında kaldığında kişi tatmin olmaz⁶⁵.

Bu bilgilerin ışığında denilebilir ki kurulan kişilerarası ilişkiler sırasında kişiler birbirini karşılıklı olarak etkilemekte ve bu yaşanan bu etkileşim neticesinde kişiler birbirlerine bağımlı hale gelmektedirler. Zira bu ilişki sırasında kişilerden birinde yaşanan değişim diğer kişiyi de etkilemektedir.

1.1.4.2.5. Bilişsel Tutarlılık Kuramları

Bu kuramsal temelde bilişsel kuramlardır. Odak noktası olarak bireyin düşünceleri temel alınır. Davranışlar ile tutumlar arasında genellikle tutarlılık söz konusudur. Bu başlık altında Heider'in denge kuramı, Newcomb'un Simetri Eğilimi Kuramı, Festinger'in Bilişsel Çelişki Kuramı işlenecektir. Hem denge teorileri hem de çelişki teorisi, insanların tutum ve davranışlarıyla ilgili tutarlı bilişlere sahip olmak varsayımına dayanmaktadır⁶⁶.

⁶³ İmamoğlu, a.g.e., ss.33-34.

⁶⁴ Anita L. Vangelisti, Daniel Perlman (eds.), **The Cambridge handbook of Personal Relationships**, New York: Cambridge University Press , 2006, p.3.

⁶⁵ A.g.e., p.38.

⁶⁶ Vangelisti ve Perlman, a.g.e., p.40.

Heider'in denge kuramı, üç öge arasındaki ilişkiden söz etmektedir. Bunlar kişi (k), diğer kişi (d), tutum objesi (o) ile aralarındaki ilişkiden söz eder. Heider bu üç birim arasında sevme/sevmeme ilişkisi, ait olma/olmama ilişkisi olmak üzere iki tür ilişkiden bahsetmektedir. Her iki ilişki de olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Bu açıklamaya göre aynı birimin öğeleri arasında olan olumlu duygular dengeye, olumsuz duygular dengesizliğe neden olmaktadır⁶⁷.

Newcomb'un simetri eğilimi kuramı, birden fazla kişilerarası ilişkiden bahsetmektedir. Tutum benzerliği ile hoşlanma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Newcomb erkek öğrenci yurdumda arkadaşlık ilişkilerinin gelişimi ile alakalı araştırma yapmıştır. Nuran Hortaçsu araştırma sonucunda elde edilen bulguları şu şekilde anlatmıştır⁶⁸:

“Sonuçlar tutum benzerliği ile hoşlanma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin gücünün, aynı yurttan yasama süresi arttıkça fazlalaştığını göstermiştir. Bu araştırmanın, üzerinde pek durulmayan ilginç bir bulgusu da, başkalarından hoşlanmanın gerçek tutum benzerliğinden çok insanların var olduğuna inandıkları tutum benzerliği (ki bu yanlış bir zan olabilir) ile ilişkili olduğudur.”

Festinger'in bilişsel çelişki kuramı, iki çelişkili düşünce kişilerde negatif duygusal duruma yol açmaktadır. Festinger'in bilişsel çelişki kuramına göre bireyin sahip olduğu inanç, bilgi ya da tutum yine o bireyin sahip olduğu bir diğer inanç, bilgi ya da tutumla çelişirse, bu iki inanç, bilgi ya da tutum arasında bilişsel çelişki vardır⁶⁹.

Kişiler tutumları aykırı gelen bir harekette bulduklarında bu hareketlerini kendileri dışında bazı ödül ve zorluklarla açıklamaya çalışacaklardır. Eğer bunu yapamıyorlarsa sebebini kendi içlerinde arayarak hareketleri ile uyumlu olmadığını düşündükleri düşüncelerini değiştirme yoluna gideceklerdir⁷⁰.

Bilişsel tutarlılık kuramları kişilerin duyguları ile davranışları arasındaki tutarlılığı sağlamaya odaklanmaktadır. Kişilerin sahip olduğu tutarlılıklar kişileri etkilediği gibi kurulan kişilerarası ilişkileri de etkilemektedir. İlişki içinde tutarlılık arzu edilen durumu temsil ediyorken, tutarsızlık ise arzu edilmeyen durumu temsil etmektedir. Tutarlılığın hakim olduğu

⁶⁷ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, s .164.

⁶⁸ Nuran Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s.23-24.

⁶⁹ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, s .168.

⁷⁰ Hortaçsu, **a.g.e.**, s.24.

kişilerarası ilişkiler daha sağlıklı olmaktadır ve kurulan ilişkinin kalitesini ve ömrünü uzatmaktadır.

1.1.4.2.6. Ödül ve Zararı Temel Olarak Alan Görüşler

Temel olarak insanların çıkarlarından etkilendiğini, hedef olarak ödülleri arttırıp zararlarını en aza indirmeyi savunur. Tüm bu faaliyetli bilinçli olabildiği gibi bilinçsiz de olabilmektedir⁷¹.

Lott ve Lott'un klasik şartlanmaya dayanan kuramı, Lott ve Lott “bir kişiyi sevmenin, diğer kişi ile ödül olayı arasındaki ilişkiden bağımsız olarak, o kişinin varlığında bir bireyin yaşadığı bir deneyim yaşadığı koşullar altında gerçekleştiğini” iddia etmiştir⁷². İnsanlar mutlu oldukları zamanlarda o anki mutluluklarını çevresinde bulunan kişi nesnelere de genellemektedir.

Ödül ilişkiden alınan zevk, memnuniyet, *bedel* ise o ilişkiye harcanan zaman ve enerjiyi temsil eder. *Çıktı* ilişkiden elde edilenlerden ona harcanan zaman çıkarıldığında ortaya çıkan neticedir. *Karşılaştırma düzeyi*, kişilerin daha önceden sahip oldukları tecrübelerle göre gözlem ve toplumsal normlara göre belirlenmektedir. *Seçeneklerin kıyaslanma düzeyi* ise öznel olarak bireysel standartların değerlendirilmesidir⁷³.

Hortaçsu çeşitli kuramcılara göre kişilerarası ilişkilerde ödül ve zararı temel alan görüşleri şu şekilde ele almıştır⁷⁴:

Thibaut ve Kelley'nin değiş-tokuş kuramı, kişilerarası ilişkiler alanının en önemli kuramlarından biri olan kuram, insan ilişkilerinin hepsinin ödül-bedel analizi ile diğer seçeneklerin karşılaştırılmasına göre şekillendiği ileri sürmektedir. Kuramın başlıca özellikleri ödül, bedel, çıktı, karşılaştırma düzey ve seçenekleri kıyaslama düzeyidir.

Homans'ın toplumsal değiş tokuş kuramı, insanların kendilerini ödüllendiren veya ödüllendirebilecek kişi ve kişilerle ilişki yaşayacaklarını ve alınan ödüllerin sayısının hoşlanma seviyesini etkileyeceğini savunmaktadır. Kuram hazcı bir insan modelini tanımlamakta ve içerisinde beklenti faktörünü de katmıştır.

Byrne'in Tutum Benzerliği ve Kişiler Arası Çekicilik kuramı, benzer tutumların sosyal ödüller olduğu görüşünü merkez alarak kişilerin karşısındaki kişi veya kişilerden

⁷¹ Hortaçsu, a.g.e., s.26.

⁷² Albert J. Lott a ve Bernice E. Lott, The Role of Reward in the Rormation of Positive Interpersonal Attitudes, T. L. Huston (Ed.), **Foundations of Interpersonal Attraction** içinde (171-192), New York: Academic Press, 1974, pp.173-174.

⁷³ Kaya, a.g.e., s.84.

⁷⁴ Hortaçsu, a.g.e., ss.26-35.

hoşlanmalarının o kişilerle ortak olan tutumlarının oranı ile doğrudan ilişkili olduğunu savunur. Kendimize benzer tutum ve davranışlardaki kişilere kendimizi daha yakın hissederiz.

Adams'ın Hakkaniyet kuramı, ilk defa Adams tarafından ortaya atılmıştır. Kurama göre hakkaniyet rastgele bir ilişkide iki kişinin girdi çıktı oranlarının eşit olma durumudur. Hakkaniyetin bozulması durumunda ilişkiler olumsuz etkilenebilmektedir.

Altman'ın Sosyal Nüfuz kuramı, insan ilişkilerinin ilerlemesi ve kişilerin zamanla kendileri hakkındaki özel ve derin bilgileri birbirlerine vermesini konu almaktadır. İlişkiler pozitif yönde gitmeye devam ettikçe kişiler kendileri hakkında daha fazla bilgiyi karşı tarafla paylaşma eğilimdedirler.

Huessman ve Levinger'in Çoğalan Değiş-Tokuş Kuramı, temelini değiş tokuş kuramından ve sosyal nüfuz kuramından almaktadır. Kuramın üç önemli unsuru mevcuttur. Bunlar kişiden kişiye ve ilişkiden ilişkiye değişebilmektedir. Bu öğeler: gelecek zamana ve şimdiki zamana verilen ağırlıklı önem, kişinin kendi ve ilişki içinde olduğu kişinin çıktısına verdiği ağırlıklı önem ve kişinin ilişkinin geçmişinden yola çıkarak karşısındaki kişi hakkında bilgi edinerek o kişinin davranışlarına ilişkin zamanla daha tutarlı tahminler yapabilme ve geçmiş tecrübelerden öğrenebilme yetisidir. Bu önemli üç unsurun katkısı ile daha önceki değiş tokuş kuramlarının açıklayamadığı fedakarlık kavramını açıklamaktadır.

Özetle denilebilir ki kişilerarası ilişkilerde ödül ve zararı temel alan görüşler, kişilerarasındaki ilişkilerdeki ödül ve zarara odaklanmaktadır. Kişiler ödüllendirilecekleri ilişkiler içinde bulunmak isterken, zarar görebilecekleri ilişkilerden kaçınmaktadırlar. Ödülün devam etmesi ilişkinin gelişmesini sağlamaktadır ve kişilerarasındaki bilgi alış verişi artarak devam etmektedir. Kişiler yeterince ödüllendirilmedikleri düşündükleri ilişkiden kaçınma eğilimi içerisindedirler.

1.1.4.2.7. Sosyal Mübadele Kuramı

Sosyal mübadele kuramını açıklayabilmek için birçok kuramcı çeşitli görüşler öne sürmüştür. Smith'e göre insanlar hayatlarını sürdürebilmek için çeşitli ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçlar kişilerin toplumla olan ilişkileri ve tecrübeleri tarafından sosyal olarak şekillenmesini temin etmektedir. Bu şekillenme süreci farklı sosyal mübadeleleri barındırmaktadır. Homans sosyal ilişkiyi en az iki kişi arasında meydana gelen soyut ya da somut ödüllendirilen veya cezalandırılan faaliyetlerin mübadelesi olarak tanımlamaktadır.

Thibat ve Kelley ise tarafların değiş tokuş faydasını ölçerek anlayabileceklerini ifade etmiştir⁷⁵.

Sosyal mübadele teorisi kişilerarası ilişkilerde insan davranışlarını etkileyen faktörlerin açıklanmasında oldukça önemlidir. Etkileşim halinde olan iki kişi arasında meydana gelen sosyal alış veriş sürecinde belirlenmiş olan kurallar yönlendirici konumdadır. Kişiler ilişki sürecinde birbirlerini tanımaya başlarlar. İlişkilerdeki fayda maliyet kuralı ise ilişkilerinden sağlanan faydanın ilişki maliyetine oranla daha yüksek olmasıdır⁷⁶.

Teorinin temel varsayımı, tarafların, ödüllendirilme beklentisi içinde sosyal ilişkilere girip bu ilişkileri sürdürdüğüdür⁷⁷. Genel olarak sosyal mübadeleyi inceleyen kuramcılar sosyal mübadeleyle elde edilen fayda, zarara ve bunların karşılığında sorumlu olunan yükümlülüğe odaklanmıştır⁷⁸.

Sosyal mübadele kuramı kişilerarası ilişkilere ekonomik bir model olarak sunulmaktadır. Kişilerarası ilişkiler insanlar arasındaki ödül/maliyet değişimine dayanmaktadır. İnsanlar tüm ilişkilerinden en yüksek oranda fayda sağlayıp bunu en düşük maliyetle yapmak isterler. Uzun ömürlü ilişkiler en yüksek fayda en az maliyet içeren ilişkiler olmaktadır⁷⁹.

1.1.4.2.8. Sembolik Etkileşim Kuramı

İnsan yaşamı kişiler arasındaki manalı etkileşimler ile yönlendirilmektedir. Bu etkileşim sosyal bir ürün olarak nitelendirilmekte ve yaratıcı bir özellik taşımaktadır⁸⁰. Sembolik etkileşim kuramı da merkezini birey ve grubun etkileşimi oluşturmaktadır. Kuram üzerinde yapılan çalışmalarda birey ve grup arasında gerçekleşen etkileşim referans alınmaktadır. Kişilerin nesnelere karşı atıfta bulunduğu sembolik anlamlar o atıfta bulunulan varlıkların diğer toplum ve bireyler tarafından rahat anlaşılmasına imkan yaratır⁸¹.

İnsan ilişkilerinde geniş ve derin bir etkileşim içerisindedir. İnsanlar ilişkilerinde sosyal yapılar meydana getirmektedir. Kişilerarasında meydana gelen bu sosyal etkileşimler kişilerin günlük yaşantısına gerçekleştirdiği tutum ve davranışlara yansımakta, zamanla

⁷⁵ Esra Aydın, "Kültür Bağlamında Sosyal Mübadele: Kuramsal Bir Çalışma", **International Journal of Economic and Administrative Studies**, Vol. 16. ÜİK Özel Sayısı, 2017, s.549.

⁷⁶ Russell Cropanzano, Marie S. Mitchell, "Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review", **Journal of Management**, Vol. 31 No. 6, 2005, pp.882-883.

⁷⁷ Aykut Bedük, Ebru Ertürk, "Sosyal Mübadele Teorisi Bağlamında Güç Mesafesi ve Örgütsel Adalet Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma", **İşletme Bilimi Dergisi**, Vol. 3 No.1 2015, s.5.

⁷⁸ Aydın, **a.g.e.**, s.549.

⁷⁹ Diana Dwyer, **İnterpersonal Relationship**, Philadelphia : Routledge Taylor & Francis Group, 2002, p.49.

⁸⁰ İmamoğlu, **a.g.e.**, s.36.

⁸¹ Ahmet Özalp, "Sembolik Etkileşimciliğin Tarihine Bir Bakış: Cooley ve Din Örneği", **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, Vol.9, No.36, 2017, s.609.

toplumun sosyal yapısını meydana getirmektedir. Sembolik etkileşim kuramına göre devamlılık gösteren ve sürekli devam eden iletişim süreci içerisinde bazı sözcüklerle duygular ve fikirler özel bir etkileşime girmektedir. Bu etkileşim neticesinde değiş tokuş yaşanmaktadır. Böylelikle kişilerarası ilişkideki her birey kendi özel ilişkisini yaratmış olur⁸².

1.1.4.3. Öğrenme Kuramlarında Kişilerarası İlişkiler

Her canlı dış dünyada hayatta kalabilmek adına bazı davranışları göstermeye zorunludur. İnsanlar, hayvanlardaki gibi doğdukları andan itibaren kendi başına hareket etme yetisinden yoksundur. Diğer insanların desteğine gereksinim duyarlar. İnsan zamanla gelişerek kendine yetebilen bir duruma gelir ve bunu yaparken bu becerileri öğrenme vasıtasıyla elde eder. Öğrenme belli bir yaşantı neticesinde davranışlarda meydana gelen iyi ya da kötü şekildeki değişiklik olarak tanımlanabilir. Meydana gelen değişim kalıcı ve uzun sürelidir. Kişinin aktif konumda olduğu öğrenme, gözlenebilen bir durum değildir, gözlenebilir bireyin performansıdır⁸³. Öğrenme, pekiştirilmiş tekrarlarla davranışta meydana gelen kalıcı değişime denmektedir.

İnsan yaşamı yeni şeyler öğrenerek, çevresine anlam katar ve çevresinde konum elde eder⁸⁴. İnsanın doğduğu çevre ile uyum sağlama süreci olarak adlandırabileceğimiz toplumsallaşma öğrenme ile doğrudan ilişkilidir. İnsanlar ilk andan itibaren çevresini taklit ederek toplumsallaşma sürecini gerçekleştirirler. İnsanın var olabilmesi için kişiliğini oluşturabilmesi için öğrenme süreci boyunca deneyimler elde etmesi gerekmektedir⁸⁵.

Enformasyon öğrenme ve bilgi toplama anlamına gelmektedir. İnsan yaşamı boyunca bireysel yaşamı şekillendirmesi, karşılıklı etkileşimler ile sosyal ilişki içinde olduğu bireyler ile ilgili informasyonun önemi enformasyon kavramının anlam değerlendirilmesinde kendini göstermektedir. İnsanın çevresiyle beraber içinde yer aldığı enformasyon süreci birbirinden farklı işaretler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. En önemli işaret sistemi ise dildir. Dil insandan insana yönelik önemli bir iletişim aracıdır. İnfomasyonlar dilin dışında jest ve mimik gibi farklı araçlarda da iletilmektedir⁸⁶.

Öğrenme iletişim faaliyetleri sonucunda bireyde meydana gelen kalıcı davranış değişikliğidir. Yeni öğrenmeler için yeni bilgiler öğrenme ve yeni beceriler edinerek ile

⁸² Stephen W. Littlejohn, Karen A. Foss (ed.), **Encyclopedia Of Communication Theory**, California: SAGE Publications, 2009, pp. 899-900.

⁸³ Binnur Yeşilyaprak (Ed.), **Eğitim Psikolojisi (Gelişim- Öğrenme- Öğretim)**, Ankara: Pagem Akademi, 2011, ss..166- 169

⁸⁴ Kurtman Ersanlı, **Davranışlarımız Gelişim ve Öğrenme**, 1. Basım, Samsun: Eser Matbaacılık, 2010, ss.30-31.

⁸⁵ Metin İnceoğlu, **Tutum Algı İletişim**, 5 .Basım, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi, 2010, s.115.

⁸⁶ Gülcan Ültanır, **Öğrenme Kuramları**, 2. Basım, Ankara: Hatipoğlu Yayınları, 1997, ss.58-59.

mümkün hale gelmektedir. İletişim gerçekleşmedikçe yeni öğrenmelerin gerçekleşmesi olası gözükmemektedir⁸⁷.

Sosyal bilişsel teori diğer adıyla sosyal öğrenme teorisi ilk olarak Julian Rotter tarafından dile getirilmiştir. Rotter insanın hayvanlardan farklı olarak bilinçli bir canlı olduğunu ve hayatındaki durumları yönlendirebildiğini savunur. Bununla beraber beklenti ve pekiştiriciler de insanın davranışlarını etkilemektedir. Kuramın bir diğer önemli ismi Albert Bandura'dır⁸⁸. Sosyal öğrenme, davranış çevresel olayların, bilişsel, biyolojik ve diğer kişisel faktörlerin birbirlerini çift yönlü etkileyen belirleyiciler olarak işlev gördüğü, üçlü karşılıklı bir çatışmanın nedensel modeli üzerinde kurulmuştur. Sosyal öğrenme teorisi, sosyo-bilişsel işlevsellikte bilişsel, veli, öz-düzenleme ve kendini yansıtma süreçlerinde merkezi bir rol oynamaktadır⁸⁹.

Bandura'ya göre sosyal öğrenme kuramı insanın eylemlerine rehberlik etmektedir. Çeşitli alternatifleri hayata geçirmek zorunda kalmadan sorunları sembolik olarak çözebilir, farklı eylemlerin olası sonuçlarını öngörebilir ve davranışlarını buna göre değiştirebilirler⁹⁰. İnsanlar hayatlarının devamında aktif katılımcıdırlar ve çevresel olaylar tarafından yönetilen, yönlendirilen beyin mekanizmaları sadece izlemekle yetinene varlıklar değildir. Duyuşsal, motor ve beyin ile ilgili düzenekler, insanların yaşamlarına yön tayin eden ve anlam veren amaçlara ulaşabilmek için kullandıkları araçlardır⁹¹. Sosyal öğrenme teorisi üzerinden bakıldığında kişiler daima kendi kendine pekiştirerek değil, diğer kişilerin hareketlerini ve bu hareketlerin sonuçlarını gözlemleyerek dolaylı pekiştirmeler vasıtasıyla da öğrenebilmektedir⁹².

Sosyal öğrenme insan yaşamının her aşamasında önemli yer tutmaktadır. Kişinin çevresi vasıtasıyla iyi ya da kötü birçok davranışı öğrendiği görülmektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre davranışları başkalarını gözlemleyerek taklit yoluyla öğrenilmektedir⁹³. Bazı davranışlar en azından biraz da olsa modelleme yolu ile öğrenilmektedir. Bandura kişilerin diğer kişilerin davranışlarını başarılı bir şekilde modelleyebilmesi için dört sürecin önemine değinmiştir. Bunlar modele *dikkat* etmek, taklit edilecek davranışları *akılda tutma*

⁸⁷ Akif Ergin ve Cem Birol, **Eğitimde iletişim**, 1. Basım, Ankara: Anı Yayıncılık, 2000, s.30.

⁸⁸ Jerry M. Burger, **Kişilik**, İnan Deniz Erguvan Sanoğlu (çev.), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2006, ss. 525-530.

⁸⁹ Albert Bandura, **Social Learning Theory**, 1. Basım, New York: General Learning Press, 1971, pp.1-3.

⁹⁰ Albert Bandura, "Social Learning Theory of Identificatory Processes", David A. Goslin(Ed.), **Handbook of Socialization Theory and Research** içinde (213-262), Chicago: Rand McNally & Company, 1969, pp.214-220.

⁹¹ Albert Bandura, "Social Cognitive Theory: An Agentive Perspective", **Asian Journal of Social Psychology**, Vol.2, No.1, 1999, 2: pp.21-23.

⁹² Duane P. Schultz & Sydney E. Schultz, **Modern Psikoloji Tarihi**, Yasemin Aslay (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007, ss.501-510.

⁹³ Aronson ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.701.

(hatırlama), gözlemlenen davranışları *yeniden üretebilme* kapasitesi ve yeniden üretmeye motive olmaktır⁹⁴.

Cüceloğlu öğrenme ile ilgili olarak yaşadığımız uygarlığı yaratmamız daha önceki nesillerden daha zeki ve yetenekli olduğumuz için değil daha çok şey öğrenmemize dayandırmıştır. İnsanın öğrenme kabiliyeti yaşayış tarzının değişmesine imkan vermektedir⁹⁵.

Özetle denilebilir ki öğrenme kavramı kişilerarası ilişkiler süreci içinde kişilerin duygu ve davranışlarının oluşması üzerinde etkili olmaktadır. Öğrenme yoluyla elde edilen duygu ve davranışlar kişilerin gündelik hayattaki davranışlarına yansımakta ve kurulan ilişkiler üzerinde belirleyici bir role sahip olmaktadır. Öğrenme yoluyla kalıcı hale gelen davranışlar kişilerarası ilişkiler yaklaşımları içinde de etkinliğini sürdürmektedir.

1.1.4.3. Bilişsel Yaklaşımlarda Kişilerarası İlişkiler

Sosyal bilişsel yaklaşımlarda kişilerarası ilişkiler bireylerin sahip olduğu şemalar ile açıklanmaktadır. Bireylerin sosyal bilgi işleme süreçleri ile ilgilenmektedir. Bireyin sosyal ortam içindeki bilgiyi kodlaması, hatırlaması ve işlemesi şemalar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bilişsel yaklaşımların içerisinde kendini algılama teorisi de işlenmiştir.

1.1.4.4.1. Sosyal Bilişsel Yaklaşımlar

Markus şema kavramını bireylerin sosyal deneylerinde yer alan kendisiyle ilgili bilgilerin işlenmesini organize eden ve yönlendiren, geçmiş deneyimlerden türetilenler hakkında bilişsel genellemeler olarak tanımlamaktadır. Şemalar bireyi içeren belirli olaylardan ve durumlardan türetilmiş bilişsel gösterimleri içermektedir⁹⁶. Safran ise şema kavramını “bir fenomenin belli bir takım örneklerine maruz kalındığında aklın bulup çıkardığı genel bilişsel temsiller” olarak ifade etmektedir⁹⁷.

Kişilerarası ilişkilerde bilişsel şemalar ilişkilerin başlamasından bitmesine kadar devam eden süreçler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Safran benlik kavramının kişilerarası ilişki bağlamı içerisinde geliştiğine değinmiştir. Kişilerarası ilişkiler yaklaşımı ile bilişsel kuramı bütünleştirerek bilişsel süreçleri *benlik* ve *diğerleri* açısından ele alarak *kişilerarası şema* kavramını geliştirmiştir. Kişilerarası şema, kişilerarası ilişkilerin sürdürülmesiyle ilgili

⁹⁴ Mustafa Bayrakçı, “Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol.0, No.14, 2007, s. 203.

⁹⁵ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, s.139.

⁹⁶ Hazel Markus, “Self-Schemata and Processing Information About the Self”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.35, No.2, 1977, p.64.

⁹⁷ Jeremy D. Safran, “Towards a Refinement of Cognitive Therapy in Light of Interpersonal Theory: I. Theory”, *Clinical Psychology Review*, Vol.10, No.1, 1990, p.87.

bilgileri içeren önceki kişilerarası deneyimlere dayanan genel bir bilgi yapısı olarak tanımlanmaktadır. Kişilerarası şemalara göre ilişkilerde iki taraflılık vardır birey hem etkileyen hem de etkilenen konumda ilişkinin içerisinde yer almaktadır⁹⁸.

Bir diğer önemli kavram ise *bilişsel kişilerarası döngüdür*. Birey diğerlerini düşman olarak gördüğünde onların nötr davranışlarını da düşmanca olarak algılayacak ve karşı tarafa düşmanca tepkiler sergileyerek diğer insanlardan düşmanca tepkiler alacaktır. Bu davranış o kişide öfke yaratacak ve diğerlerine karşı düşmanlık besleyecektir. İşlevsel olmayan kişilerarası şemalar işlevsel olmayan kişilerarası ilişki yapılarını oluşturarak bir kısır döngü yaratılmış olur. Bu durumda kişilerarası şemalar işlevsellik özelliğini yitirerek kişilerarası döngüyü oluştururlar⁹⁹.

1.1.4.4.2. Kendini Algılama Teorisi

Bem tarafından ortaya atılan kendini algılama teorisine göre insanlar diğerlerine ait olan bilgileri o kişilerin davranışlarını gözlemleyerek öğrendiği gibi kendi duygu, tutum ve diğer içsel durumları ile ilgili bilgileri de kendi davranışlarını gözlemleyerek öğrenebilmektedir. İçsel ip uçları zayıf veya yetersiz olduğunda birey içsel durumunu anlayabilmek için dışsal ip uçlarına güvenmektedir¹⁰⁰. Bir başka ifade ile kendini algılama teorisi kişinin kendi davranışları üzerindeki algısı ile alakalıdır.

Bem'e göre bireyin tutumuna ters bir davranışta bulunması, bilişsel çelişkiye neden olmaktadır. Bunun nedeni birey kendi davranışını ve onu bu davranışa işten şartları irdeler ve düşüncesi doğrultusunda tutum değiştirmeyebilir. Kendini algılama teorisi bilişsel çelişki kavramı ve ifade edilen tutumlara farklı açıklamalar getirmektedir¹⁰¹.

1.1.4.5. Kişilerarası İlişkilerde İlişki Kuramları

Bu bölümün altında işlenecek olan kuramlar 1970'li yıllardan sonra ilişkiye daha çok odaklanmıştır. Kuramlarda genel olarak kişiler önemlerini korurken bu kişilerin ilişkilerinde değişik algı, düşünce ve tutum içerisinde olabileceği savunulmaktadır. Bir başka deyişle anlatmak gerekirse kişilerle *ilişkiler* arasında bir etkileşimden bahsedilmektedir¹⁰².

⁹⁸ Safran, **a.g.e.**, pp.88-90.

⁹⁹ Safran, **a.g.e.**, pp.96-98.

¹⁰⁰ Darly J. Bem, H. Keith McConnell, "Testing The Self-Perception Explanation of Dissonance Phenomena: On The Salience of Premanipulation Attitudes", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.14, No.1, 1970, p.23.

¹⁰¹ İmamoğlu, **a.g.e.**, s.39.

¹⁰² Hortaçsu, **a.g.e.**, s 42.

1.1.4.5.1. Levinger ve Snoek'un İlişki Düzeyleri Görüşü

Modelde dört ilişki düzeyinden bahsedilmektedir. İlk düzey *sıfır ilişki* düzeyinde birbirinin varlığından haberi olmayan iki kişiden bahsedilmektedir. İkinci düzey *fark etme* olarak isimlendirilmektedir ve kişiler arasında ilişki olmamasına rağmen kişilerden biri diğer kişinin dış görünümünü fark etmiştir. Üçüncü düzey *yüzeysel ilişki* olarak adlandırılmaktadır ve geçici ilişkiler veya karşılıklı selamlaşmanın ilerisine gitmeyen ilişkilerdir. Dördüncü düzeyde karşılıklı ilişkiler söz konusu olmakla beraber bu ilişkiler kişilerin etkileşim yoğunluğuna göre değişmektedir. İlişkiler bu dört boyut düzeyi içerisinde ileriye ve geriye doğru değişiklik göstermektedir¹⁰³.

Levinger ve Snoek'un modeli öncelikle arkadaşlık oluşumu aşamalarında çekiciliği ele almaktadır. Arkadaşlıklarda bir aşamadan diğer aşamaya geçilmesi ilişkinin başka yöne evrilmesine işaret eder. Diğer bir ifade ile arkadaşlık seviyesinde meydana gelen değişim ilişkinin de değişimini ifade etmektedir. Tanışıklık ile başlayan bir ilişkide paylaşımın yüksek olması yanı sıra ilişki içerisinde olabilecek olumsuz durumlar sonucunda ilişkinin bozulup sona ermesi olasıdır¹⁰⁴. Kişilerarası ilişkilerimiz hayat boyu yaşantımızdaki birçok olgu üzerinde önemli bir iletişim türü olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁵.

1.1.4.5.2. Hinde'nin Kişiler Arası İlişkiler Görüşü

Bu görüşe göre ilişkiler davranış dizisi değil etkileşim dizisidir. Diğer bir ifade ile görüşün odak noktası birey değil, bireylerin arasındaki etkileşimlerdir. İlişkileri onları oluşturan kişilerin ilişkilerinden doğmaktadır ancak sadece o kişilerin kişilik özellikleri ve kişinin davranışlarıyla açıklanamayacak niteliklere sahiptir. Her ilişki ilişkiler ağı içerisinde yer alır. Bu sebeple başka ilişkilerden etkilenmekle beraber o ilişkileri de etkilemektedir. Kurama göre ilişkiler türlü boyutlarda farklılık gösterebilir. Bu boyutlar, etkileşimlerin içeriği, yelpazesi, kalitesi, farklı etkileşimlerin göreceli sıklık ve örüntülerinden meydana gelen nitelikleri, ilişkideki kişilerin hareketlerindeki karşılıklı birbirini tamamlayıcılık, benzerlik, kendilerini ve ilişki içerisinde buldukları kişileri algılama ve bu algıların olması gereken kişi ve ilişki kavramlarına aşinalığı, kişilerin ilişkinin devam etmesi ve ilerlemesine bağlılıkları olarak belirlenmiştir¹⁰⁶.

¹⁰³ Hortaçsu, a.g.e., s.42.

¹⁰⁴ Ömer Aytaç ve Mehmet Tan, “ Arkadaşlık Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.29, No.1, 2019, s.353.

¹⁰⁵ Briana N. Horwitz ve Jenae M. Neiderhiser (ed.), *Gene-Environment Interplay Interpersonal Relationships Across the Lifespan*, New York: Springer, 2005, p.1.

¹⁰⁶ Hortaçsu , a.g.e., s.43.

Kişilerarası ilişkiler bu boyutlara göre şekillenmektedir ve boyutlardan ilişki sırasında bunlardan bir tanesinin olabileceği gibi birkaçı da ilişki içerisinde yer alabilmektedir. Bu görüşe göre ilişkiler ilişkiyi meydana getiren kişilerin etkileşimlerinden meydana gelmektedir.

1.1.4.6. İlişkisel Algılama Teorisi (Relational Perception)

Psikolog Laing tarafından geliştirilen ilişkisel algılama teorisi kişilerarası ilişkilere ve iletişim bu ilişkiler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. İlişkilerin özüne giderek ilişkilerin bizim algımızla nasıl geliştiğini açıklar. İletişimin ilişkisel bağlamı hakkında yapılabilecek iki önemli varsayım vardır. İlki insanların kendi aralarında gerçekleştirdikleri etkileşim biçimlerine dayanarak davranışları için sahip oldukları beklenti kümesi olarak tanımlanmaktadır. İkincisi kişilerarası teorilerin dört ana varsayım altında hareket ettiği¹⁰⁷:

- İlişkiler daima iletişime bağlıdır.
- İlişkinin niteliği, üyeler arasındaki iletişim ile tanımlanmaktadır.
- İlişkiler genellikle açık bir şekilde değil dolaylı yolla tanımlanmaktadır.
- İlişkiler zaman içerisinde uzlaşım yoluyla gelişmektedir.

Laing bireyin iletişim davranışlarının ilişkiyi algılamasından etkilendiğini savunmaktadır. Bu nedenle kişilerarası ilişkiler sürekli olarak algılamalarımızla tanımlanmaktadır. Davranışlar ile tecrübe arasında önemli bir ayrım vardır. Davranış, kamusal olan başka bir kişinin gözlemlenebilen eylemleri olarak tanımlanırken, tecrübe içsel algı ve özel olan duygu olarak tanımlanmaktadır. Kişinin davranışları gözlemlenebilir ancak tecrübelerinin gözlemlenemeyeceğini savunur. Laing *perspektifler* olarak adlandırılan iki çeşit algı olduğunu açıklar. Kişinin karşı tarafın davranışlarını gözlemlemesi ve yorumlamasına *direk perspektif*, diğerinin algılamalarından çıkarımlarda bulunmaya ise *meta perspektifi* olarak isimlendirmektedir. Laing meta bakış açıları yanlış olduğunda *spiraller* oluşabileceğini iddia etmektedir. Bir insanın deneyimi veya içsel hissiyle ilgili yanlış varsayımların daha fazla yanlış anlaşılma yolu açabileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle kişilerarası ilişki içindeki davranış kalıpları iç algıya dayalı sürekli değişip gelişen bir dizi beklentiyle zaman içinde gelişir¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Barbara M. Montgomery ve Steve Duck (ed.), **Studying Interpersonal Interaction**, New York, The Guilford Press, 1991, p.25.

¹⁰⁸ Barbara M. Montgomery ve Steve Duck (ed.), **Studying Interpersonal Interaction**, New York, The Guilford Press, 1991, pp.25-27.

1.1.4.7. İlişkisel Diyaloğlar Modeli(Relational Dialectics)

1990'ların ortalarında Leslie Baxter ve Barbara Montgomery tarafından geliştirilen teori, ilişki içerisindeki kişilerin etkileşimlerinde sürekli olarak ortaya çıkan karşıt fikirlerin dinamik etkileşim yoluyla ilişkilerin sosyal olarak kurgulandığını savunmaktaydı. İlişkiler durağan yapı değildir sürekli bir akış mevcuttur. İlişkisel değişim karşılıklı bağımlılıktan, karşılıklı olarak olumsuzluktan kaynaklanan çelişkilerden veya diyalektik anlamda, karşıtların birliğinden kaynaklanır. Meydana gelen ilişki içerisindeki bu dalgalanmaların gücü kişilerin iletişim süreçlerinde yatmaktadır. Diyaloğ yaklaşımında ilişkisel diyalektik teorisi, devam eden gerilimleri ve bu gerilimlerin nasıl yönetildiğine dayanmaktadır. Kişilerarası ilişkileri şekillendiren bir dizi diyalektik arasında, üç tanesi en merkezi olarak görülür. Bunlar özerliğe karşı bağlanma (autonomy-connection), açıklığa karşı kapalılık (openness-closedness) ve yeniliğe karşı öngörebilirlik (novelty-predictability) olarak nitelendirilmektedir. Bu diyalektiklerden her biri, hem bağlı olma hem de ayrı olmanın, açığa çıkmanın, gizlenmenin, istikrarlı ve değişken olma gerginliğini yakalayan bir görüşe dayanmaktadır. Bunların ve diğer gerginliklerin yönetimi hayatın devam eden bir özelliğidir. Örneğin bir kişinin sahip olduğu yakın bağlanma bakış açısı diğeri tarafından birbirinden oldukça uzak gözüküyorsa, karşıt güçlerin salınma, itme ve çekmesi harekete geçirilir. İlişkisel gerilimler asla kaybolmaz ancak farklı şekillerde yönetilebilirler¹⁰⁹.

İlişkinin diyalektik gerilimlerini yönetmek için daha yaygın kullanılan dört strateji belirlenmiştir. Bunlar; seçim (selection), döngüsel değişiklik (cyclic alteration), nötrleme (neutralizing) ve yeniden çerçeveleme (reframing). Seçim, bireysel çıkarlar üzerinde beraberliğin seçilmesi gibi kalıcı ilişkisel tema olarak karşıtların hangisine vurgu yapacağına ilişkin bir seçim yapmayı içermektedir. Döngüsel değişim farklı zamanlarda tek bir karşıt görüşe odaklanan bir stratejidir. Nötrle etme stratejileri, karşıtlıkların şiddetini, her birine verilen dikkati tehlikeye atıp dengelerken, yeniden çerçevelemek diyalektiği karşıtlıkları değil birlik olarak göreceğ şekilde dönüştürmeyi ifade etmektedir¹¹⁰.

1.1.5. Kişilerarası İlişkilerde Etkili Olan Faktörler

Kişilerarası ilişkiler incelenirken; bireyin karakteristik özelliklerinin yanı sıra bireyin etkileşime girdiği kişiler, ortam özellikleri de göz önüne alınmıştır. Kişilerarası ilişkilerin başlamasından sonlandırmasına, hem ilişkiyi birebir (perceiver) hem de ilişkinin diğeri

¹⁰⁹ Littlejohn ve Foss, a.g.e., pp.833-834.

¹¹⁰ Littlejohn ve Foss, a.g.e., p. 834.

tarafının (other) tercih ve özellikleri belirleyici faktörü meydana getirirken, ortam özellikleri de kişilerarası ilişkilerde önemli diğer parametreler olarak göz önüne alınmaktadır¹¹¹.

Kişilik özellikleri, kişiliği kişinin kendi ve çevresiyle kurduğu, kişiyi diğerlerinden ayrılmasını sağlayan dengeli ve yapılaşmış bir ilişki şekli olarak tanımlayabiliriz¹¹². Bireyin sahip olduğu kişisel özellikler bireyin kendini ve çevresini algılamasını aynı zamanda ilişkiyi başlatma, sürdürme ve sonlandırma yeteneklerini, yaşadığı ilişkilere dair yüklemelerini ve ilişkilerinin niteliğini etkileyen önemli bir değişken konumundadır¹¹³.

Benlik kavramı, benliği kişinin ben kimim soruna verdiği yanıt olarak tanımlayabilir. Benlik kişinin içinde barındığı yerküreyi, diğer kişileri ve kendini nasıl gördüğünü ve algıladığını tayin etmede önemli rol oynamaktadır. Kişinin algılarıyla birlikte duygu, düşünce ve davranışlarını da etkilemektedir. Kişinin ben kimim sorusuna verdiği yanıt aynı zamanda benlik şema da oluşturmaktadır. Benlik şeması bireyin kendisi hakkındaki düşünce, biliş ve inançlarının tümüdür. Benlik şeması sosyal kimlik ve bireysel özellik algılarımız ve tecrübelerimizi temel alan benlik ilgili genellemelerden oluşmaktadır. Kişinin kendi gözlemlerinin yanı sıra çevredeki sosyal kaynaklar da kişiye benliği hakkında bilgi sağlamaktadır. Başkasının kişiye verdiği tepkiler ya da kişiyi algılama biçimleri kişinin kendini nasıl gördüğünü etkilemektedir. Kişi kendini üstün ya da aşağıda gördüğü kişilerle mukayese ederek benliği ile ilgili bilgi edinerek benlik kurgusunu oluşturabilmektedir¹¹⁴.

Kişilerarası ilişkilerde benlik algısı, kendini başkalarıyla mukayese etme, kendini daha aşağıda ya da üstte görme ve algılamaya paralel davranış geliştirmeye sebep olmaktadır. Kendini algılama kişi kendi davranışları olduğu kadar diğer kişilerin de davranışlarını gözlemleyerek bu davranışların sonuçlarına göre ilişki geliştirmektedir¹¹⁵.

Cinsiyet ve cinsiyet rolleri, kişinin kız çocuğu ya da erkek çocuğu olarak dünyaya geldiğinde kendisine karşı birtakım beklentiler oluşmaktadır. Kişinin cinsiyetinin yanı sıra cinsiyetine uygun rolleri göstermesi açısından kişinin kendini, diğerlerini ve diğerleri ile olan ilişkilerini algılaması açısından ve diğerleri tarafından algılanması açısından etkili olmaktadır. Sosyalleşme süreci içerisinde kendini kız ya da erkek olarak tanıyıp kabullenen kişi toplum beklentilerine göre kendine uygun olan cinsiyet rollerini sergilemektedir. Cinsiyet rolleri

¹¹¹ İmamoğlu , **a.g.e.**, s. 50.

¹¹² Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, s. 404.

¹¹³ İmamoğlu, **a.g.e.**, s. 51

¹¹⁴ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, ss. 247-250

¹¹⁵ İmamoğlu, **a.g.e.**, s.54.

kişinin yaşamını ve kişilerarası ilişkilerini etkileyen temel değişkenler olarak hayatı boyunca işlev görmektedir¹¹⁶.

Sosyal ve duygusal gelişim, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi; duyuşsal, eylemsel ve bilişsel gelişimini hızlandırmaktadır. Çocuğun ilk birkaç senesindeki sosyal ve duygusal gelişimi bireyin daha sonraki yıllardaki sosyal ve duygusal davranışlarının temelini oluşturmaktadır. Her iki gelişim de birbirini etkilemektedir. İyi bir çevrede, ortamda büyüyen çocuk bilişsel gelişimini daha çabuk tamamlamaktadır. Sağlıksız ilişkiler ortamında yetilen çocuk bilişsel gelişim yönünden gecikir ve bu gecikme sosyal bilişsel gelişme sürecini yavaşlatmaktadır¹¹⁷.

Kişilerarası çekicilik, birini olumlu gözle görüp ondan hoşlanması, o kişiyi çekici bulmasına yetmektedir. Heider'e göre bireyler ilişkilerinde denge ve uyumu aramaktadırlar. Zaman içerisinde iç dünyalar ve ilişkilerinde değişiklikler yaparak dengeli ilişkilere doğru gelişme göstermektedirler. Simetrik olmayan ilişkiden simetrik olana doğru bir eğilim vardır. Simetriyi gerçekleştirmek için en sık kullanılan yöntem aralarındaki farkları gidermek için kişilerin iletişim kurmalarından geçer. İletişim sayesinde bir süre sonra ilişkilerde simetri başarılıdır. Kişilerarası ilişkilerde denge temel kavramdır¹¹⁸.

- İstikrarlı ilişkiler güzeldir ve uzun süre devam etme olasılığı yüksektir.
- İstikrardan uzak ilişkiler güzel değildir ve uzun süreli değildir.
- Kişi, kendi gibi düşünün, algılayan, hissedilen ve davranan kişileri daha çekici bulmaktadır.

Güven, “korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat” anlamına gelmektedir ve kişilerarası ilişkilere etki eden önemli bir kavramdır¹¹⁹. Freud'a göre oral dönemde anne ile sıcak, sevecen ve güven verici ilişkiler yaşayan çocuklarda yaşam boyunca diğer insanlarla da benzer nitelikte ilişkiler kurması daha olasıdır. Çocuğun güven duygusu anne babanın her şeyi bilen, her şeyi yapabilen kişiler oldukları inancından kaynaklanmaktadır. Çocuğun yaşantıları ana-babayı bu kavramlarla beraber algılamasını engeller ise çocukta güvensizlik duygular belirir¹²⁰. Bunun neticesinde çocukta ileriki yıllarında yaşayacağı ilişkilerde karşı tarafa karşı bir güvensizlik meydana gelebilir ilişkileri olumsuz yönde ilerleyebilir. Özetle denilebilir ki kişilerarası ilişkiler süreci içinde duyguların

¹¹⁶ İmamoğlu, a.g.e., ss. 72-74.

¹¹⁷ Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, ss. 354-360.

¹¹⁸ A.g.e., ss.526-529.

¹¹⁹ <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

¹²⁰ Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, ss. 35-42.

yeri son derece önemli olduğu gibi ilişkinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi açısından da önem taşımaktadır.

1.1.6. Kişilerarası İlişkilerde Duygular

Duygular kişilerarası ilişkilere doğrudan etki eden faktörlerin başında gelmektedir. Etkileşim içerisinde yer alan kişiler arasındaki anlaşma, tarafların karşılıklı bir şekilde birbirlerinin duygusal işaretlerinin değişimi ve duyguların anlatımı ile ilgilidir. Duygular kişilerarası ilişkilerin başlayıp devam etmesini sağlayan en önemli faktörlerdir. Duygular kişinin ruh hali ile ilgili olduğu için diğer kişiler ile olan etkileşimleri üzerinde de etkilidir. Türlü olay ve vaziyetlere karşı kişilerin duygusal yoğunlukları farklılık göstermektedir¹²¹.

Goleman'a göre kritik anlarda duygular akla üstün gelmektedir. Duygular tehlike, neşe, engellere rağmen hedefe ilerleme, eşe bağlanma, aile kurma gibi sadece akla bırakılmayacak durum ve görevlere yol göstermektedir. İnsan doğası duyguların gücü olmadan anlaşılabilir ve kararları, hareketleri, ilişkileri şekillendirirken çoğunlukla duygular düşüncelere karşı ağır basmaktadır¹²².

Duygular yaşamımızda büyük yer tutmaktadır çünkü dış dünyayı algılama biçimimizi ve ona vereceğimiz tepkileri belirlemede yardımcı olmaktadır. Mutluysak mutlu olmanın işaretlerini sergiler ve gülümseyerek sosyal etkileşime girmek isteriz. Duygusal tepkileri diğer insanlardan gelen uyarılar oluşturmaktadır. Bir başka kişi ile etkileşim içerisindeyken çeşitli duyguları yaşar ve ifade ederiz. Aynı zamanda iletişimde bulunduğumuz kişilerin duygularını yorumlamaya çalışırız onlar da bizim duygularımızı yorumlar. Duygular düşüncelerden düşünceler de duygulardan etkilenebilmektedir. Duyguların farkında olmak insanlarla iyi iletişim kurma şartlarından biridir. Duyguların farkına varılması her şeyden önce kişinin kendini tanımasına yardımcı olur ve duygu durumuna göre verilecek tepkiyi öngörebilir. Kişilerin kendi duygularını anlaması kadar karşısındaki kişinin de duygularını anlamak sağlıklı bir ilişki için önemlidir¹²³.

Başarılı kişilerarası ilişkiler kişilerin karşılıklı olarak kendini açmasıyla mümkün olmaktadır. Uygun zamanda uygun kişilere kendisi ile ilgili bilgileri aktarma olarak tanımlayabileceğimiz kendini açma aynı zamanda sağlıklı bir kişiliğin yansıması olarak kabul

¹²¹ Eğinli ve Gürüz, **a.g.e.**, s. 272.

¹²² Daniel Goleman, **Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?**, Banu Seçkin Yüksel (çev.), , 33. Basım, İstanbul: Varlık Yayınları A.Ş., 2010, s.30.

¹²³ Nursel Telman ve Pınar Ünsal, **İnsan İlişkilerinde İletişim**, İstanbul: Epsilon , 2005, ss. 52-56.

edilmektedir. Bireyin duygularını anlatıp karşısındakilerin anlamasını sağlaması kişinin yaşam kalitesini arttırmaktadır¹²⁴.

Duygusal olarak kendini açmanın yakınlık ile ilişki vardır ve duyguları ifade etme sosyal etkileşim sürecinin hızlanarak artmasına katkı sağlamaktadır¹²⁵. Kişilerarası ilişki faaliyetinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli olan kendini açma davranışı ilişkilerin daha rahat kurulması, gelişmesi ve devam ettirilmesinde önemlidir¹²⁶.

Samimi paylaşımlarda bulunan kişiler paylaşımı daha az olan kişilere oranla daha çok sevilmetedir¹²⁷. Duygularını ifade eden kişi, karşısındaki kişide sempatiyle ilişkili duygu tepkileri doğurmaktadır¹²⁸.

Barrett-Leannard empati ve kendini açma arasında bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Empati kendini açmanın tamamlayıcısıdır. İnsanın kişilerarası ilişkilerde başarılı olabilmesi için empati ve kendini açma davranışının bir arada yer alması gerektiğini savunmaktadır. Empati ve kendini açma bir arada ortaya çıkarak sosyalizasyon sürecini arttırmaya katkı sağlamaktadır¹²⁹.

Özetleyecek olursak duygular kişilerarası ilişkiler içerisinde ilişkinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi açısından son derece önemli olgulardır. Duygularını başarılı bir şekilde ifade edebilen kişiler daha etkili iletişim kurabilmektedirler. Kurulan ilişkilerin ömrü daha uzun olmaktadır ve ilişki içerisindeki kişiler birbirlerini anlayarak ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. İlişki esnasında kişilerin duyguları birbirine geçerek birbirini duygusal olarak etkilemektedir.

1.2. DUYGUSAL BULAŞMA

1.2.1. Duygu Kavramı

Duygusal bulaşma kavramının tanımını yapmadan önce duygu kavramına değinmek gerekir. Duygu, TDK'ya göre “kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” olarak

¹²⁴ Yücel Öksüz, “Duyguları Açabilme-Özerklik İlişkisi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Vol.13, No.1, 2001, ss.43-44.

¹²⁵Dacher Keltner ve Jonathan Haidt, “Social Functions of Emotions at Four Levels of Analysis”, **Cognition and Emotion**, Vol.13, No.5, 1999, pp.505-506.

¹²⁶Kaya, a.g.e., s .136.

¹²⁷ Nancy L. Collins ve Lynn Carol Miller, “Self-Disclosure and Liking: A Meta-Analytic Review”, **Psychological Bulletin**, Vol.116, No.3, 1994, p.457.

¹²⁸ Nancy Eisenberg ve Diğerleri, “Relation of Sympathy and Personal Distress to Prosocial Behavior: A Multimethod Study”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.57, No.1, 1989, pp.55-56.

¹²⁹ Christiane Brems, “Dimensionality of empathy and its correlates”, **The Journal of Psychology**, Vol.123, No.4, 1989, p.330.

açıklanmaktadır¹³⁰. Sternberg “duygu, bireyin ruh halinde biyokimyasal (içsel) ve çevresel tesirlerle etkileşimden doğan kompleks psikofizyolojik bir değişimdir” diyerek duyguların karmaşık yapısını vurgulamaktadır¹³¹.

Duygu “emotion” sözcüğünün kökü “movere”dir. Latince hareket etmek anlamına gelen fiile “e-” ön eki getirildiğinde anlam uzaklaşmak olur ki bu, her duygunun bir harekete yönelttiği fikrini vermektedir¹³². Duygular insanın neyi, nasıl algılayacağını, bilgiyi hangi hızda işleyeceğini, durum ve olay karşısında nasıl düşünüp ne tepki vereceğini etkileyen temel oluşumlardır¹³³.

Duygular, insan doğasının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanın doğuştan sahip olduğu ve sonradan öğrenme yolu ile karmaşık yapılar olan duygular, insana tüm hayatı boyunca eşlik eder.¹³⁴ Ekman, duygular hayatlarımızın kalitesini belirler, işte, arkadaşlıklarımızda, aile üyeleriyle ilişkilerimizde ve en yakın ilişkilerimizde umursadığımız her ilişkide ortaya çıkabileceğini belirtir.¹³⁵

Goleman’a göre aslında duygular kişinin eyleme geçmesine katkı sağlayan dürtülerdir; evrim, insanı hayatla mücadele edebilmesi için hızlı bir şekilde plan yapabilecek, organize olabilecek şekilde programlamıştır. Duyguların eyleme dönüştüğü en basit şekliyle hayvan ve çocukları izlerken gözlemlenebilmektedir¹³⁶. Duygular hayatta kalabilme, sorun çözebilme, çevre ile ilişki kurulabilmesi açısından önemli fonksiyonları vardır.

Davranış bilimciler duygunun ne anlama geldiği konusunda çeşitli çalışmalar yapmışlardır. İnsanların ilgisini çeken duygu kavramı şöyle tanımlanmıştır: “Bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi hareket eğilimidir”¹³⁷. Duygular kişilerin içsel rehberlerdir, diğerlerinden gelen ileti, sinyal ve işaretlere cevaplar vererek iletişim içine girilmesi için kişiye yardımcı olurlar.

Dökmen duyguyu tanımlarken; duyguları vücutta gözlenen değişiklikler olarak ele alır. Gözlenen duygusal tepkilerin örneğin kişinin yüzündeki korku ifadesinin arkasında, otonom sinir sisteminin bölümlerinden olan sempatik sistemin etkinlikleri vardır. Bu sistemin yardımıyla iç organlarda bazı değişikliklerin meydana geldiğine öne sürmektedir. Örneğin

¹³⁰ <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

¹³¹ Robert J. Sternberg, **In Search of The Human Mind**, USA: Harcourt Brace & Company, 1998, p.542.

¹³² Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, s. 32.

¹³³ Nicki R. Crick ve Kenneth A. Dodge, “A Review and Reformulation of Social Information-Processing Mechanisms in Children's Social Adjustment”, **Psychological Bulletin**, Vol.115, No.1, 1994, p.81.

¹³⁴ Naile Hacızade, **Duyguların Dili**, 1. Basım, Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.,s.1.

¹³⁵ Paul Ekman, **Emotions Revealed, Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life**, 1. Basım, New York: TIMES BOOKS, 2003, p.1.

¹³⁶ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, s. 32.

¹³⁷ Salih Güney, **Davranış Bilimleri**, 3. Basım, Ankara: NOBEL Akademik Yayıncılık, 2006, s .165

kalp atışı hızlanır. Bunun neticesinde kişinin vücudunda, dışardan anlaşılabilen duygusal ifadeler oluşmaktadır¹³⁸.

Duyguyu nasıl ve niçin yaşadığımızın araştırılması Darwin'e kadar uzanan bir süreçtir. Bu konu üzerine birçok teori üretilmiş ve ampirik çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda özellikle bir olay algısının duygusal bir tepkiyi nasıl ortaya çıkardığı ve şekillendirdiği ile ilgili olarak bireysel veya kişisel deneyim üzerine odaklanılmıştır.

Basit temaslarda bile beyinde birer regülatör vazifesi görerek, kişinin içinde yer alan hoş olan ve hoş olmayan birtakım duygular uyandırmaktadır. Kişi diğer kişi ile duygusal açıdan ne kadar yakın olursa karşılıklı etkinin gücü de o kadar büyük olmaktadır¹³⁹.

Duygular kimilerinin her zaman kimilerinin ise çoğu zaman iyi yönde hizmetindedir. Duygular kişileri amaçları doğrultusunda harekete geçirir ve çok çeşitli keyifler sunarlar. Ancak bazı zamanlarda duygular kişileri sıkıntıya da sokabilmektedir. Duygular gelip geçer, bir an hissedilir sonra o his tamamen kaybolabilmektedir¹⁴⁰.

1.2.2. Duyguların Oluşum Süreci

İnsan beyninde duyguların oluşumunda rol oynayan üçlü bir mekanizma vardır. Bu üçlü mekanizma "limbik sistem" olarak adlandırılır. Bu sistem; amigdala, talamus ve hipokampustan oluşmuştur. İşte bu yapı duyguların oluşumunda çok önemli bir role sahiptir. Bu yapı alt beyinde yer alır. 'Subkorteks' olarak tanımladığımız yerde yani beynin ilkel bölümündedir. Alt beyinde duyguların oluşumundan sorumlu bir limbik sistem vardır. O sistemin içinde de "amigdala" adı verilen bir yapı yer alır. Bu amigdala denilen yapı güvenlikten sorumludur. Dolayısıyla o an içinde bulunulan durum, duyguların oluşumu sürecinde amigdalanın etkisiyle bir güvenlik taramasından geçirilir. Bu güvenlik taraması da büyük ölçüde geçmişe dönük olarak yapılır. Örneğin, kişinin geçmişinde kedilerle ilgili bazı kötü kayıtlar varsa, amigdala bu yargılardan hareketle kediyi bir güvenlik tehdidi olarak algılar ve "korku" duygusunu açığa çıkarır¹⁴¹.

Limbik sistem insan beyninin merkezinde bulunan fonksiyonel bir alandır. Görevi dışarıdan gelen uyarılara karşı kişinin organlarının vereceği fonksiyonel tepkiyi ve kişinin vereceği davranışsal ve duygusal tepkileri düzenlemektir. Limbik sistem, beynin

¹³⁸ Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, s.100

¹³⁹ Daniel Goleman, *Sosyal Zeka, İnsan İlişkilerinin Yeni Bilimi*, Osman Çetin Deniztekin (çev.), İstanbul: Varlık Yayınları, 2007, ss. 5-8

¹⁴⁰ Paul Ekman, *Yalan Söylediğimi Nasıl Anladın?, Yüz İfadelerinden Duyguları ve Düşünceleri Tanımak Anlamak*, Erdem İlgi Akter (çev.), İstanbul: Okuyan Yayınları, 2012, ss. 43-47.

¹⁴¹ <https://www.guncelpsikoloji.net/makaleler/duygularin-olusumunda-amigdalanin-rolu-h2753.html> , 05.10.2019.

derinliklerinde, ventriküllere paralel, amigdala hipokampal sistemin tamamına verilen bir isimdir. Bu sistem sağ ve sol beyin arasındaki bağlantıları sağlayan ve çok yoğun hücre demetlerinden oluşan köprü sistemleridir. Yeme-içme isteği, heyecan, cinsel istek ya da isteksizlik gibi işlevleri ayarlamak limbik sistemin fonksiyonları arasındadır¹⁴².

1.2.3. Bir Metafor Olarak Kişilerarası İlişkilerde Enfeksiyon/Bulaşma Kavramı

Bulaşma kavramı tıbbi bir kavram olmasına rağmen kişilerarası ilişkilerde duyguların da virüsler gibi bulaşabileceği üzerine bir metafor olarak kullanılabilir. Enfeksiyon kelime olarak “organizmada hastalığa yol açan mikrop, virüs, parazit vb. etkenlerin genel veya yerel gelişmesi, yayılması” anlamına gelmektedir¹⁴³. Tıbbi bir kavram olan enfeksiyon kelimesiyle bir hastalığın insan bünyesini savunmasız hale getirmesi ya da o hastalığın insandan insana, başka bir canlıdan insana bulaşması anlatılmaktadır¹⁴⁴. Kişilerarası ilişkilerde bir metafor olarak ele alınan enfeksiyon kavramı ile alıcıda tutum ve davranışların değişmesini sağlayacak iletilerin kişiden kişiye yayılması amacıyla planlı ve düzenli bir şekilde iletişim tekniklerini kullanarak virüsler gibi hedef kitlelere sirayet ettirilmesi kastedilmektedir¹⁴⁵. İletişimde metofor olarak enfeksiyon kavramı kurgulanan bir iletinin hedef kitle üzerinde istenilen tutum ve davranışı meydana getirmek için kişilere sirayet etmesi olarak tanımlanabilir.

Tıbbi enfeksiyon için, bir etkenin sağlıklı bir kişiye geçerek enfeksiyon meydana getirebilmesi için herhangi bir yol ile kaynaktan çıkarak çeşitli araçlarla (bulaşma yoluyla) uygun bir giriş kapısından konakçaya (uygun kişiye) ulaşması gerekmektedir. Bundan sonra hastalığın kişide meydana gelebilmesi, konakçanın duyarlı olup olmadığına bağlıdır. Konakçı duyarlı durumda ise enfeksiyon hastalığı oluşturmaktadır¹⁴⁶. Bu durumu kişilerarası ilişkilere uyarladığımızda, mesajın hedef kitleye vararak etki yaratabilmesi için herhangi bir yolla kaynaktan çıkarak çeşitli kanallarla uygun giriş kapısından alıcıya varması gerekmektedir. Ardından istenilen tutum ve davranışın meydana gelmesi için alıcının verilen mesajlara duyarlı olup olmaması etkileyecektir. Alıcı duyarlı ise tutum ve davranış gerçekleşecektir.

¹⁴² Hüseyin Nazlıkul, "Nazlıkul'a Göre Limbik Sistemin Nörojenik Yanıtının, Nöralterapi ve Uygulamalı Kineziyoloji (Ak) Bütünlüğü İçinde Çözümü", **Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi**, Vol. 9, No.2, 2015, ss.2-3.

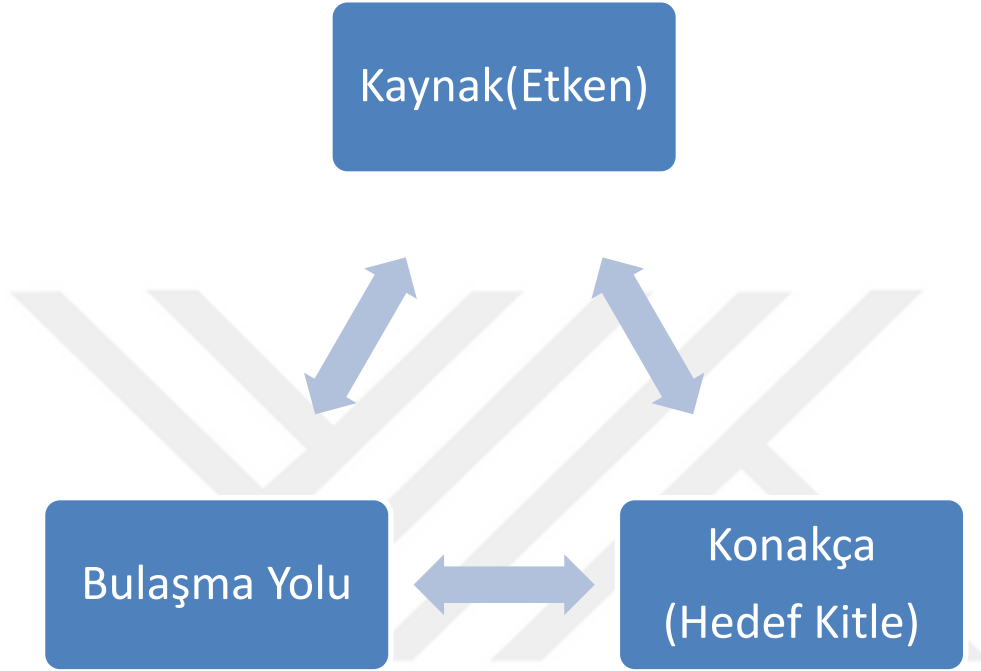
¹⁴³ <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

¹⁴⁴ İrfan Kalaycı, "Finansal Enfeksiyon ve "Aşı" Kuramı: Bir Genel Kriz Eleştirisi", **Maliye Dergisi**, Vol. 160, 2011, s.31.

¹⁴⁵ Emel Yılmaz ve Nurdan Bayraktar, "Turizm Sektöründe Sosyal Bulaşma: Aynı Madalyonun İki Yüzü", M. Akif Çukurkaya ve Diğerleri (ed.), **I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi: Güncel Konular, Eğilimler ve Göstergeler** içinde (234-248), Konya: Aybil Yayınları, 2015, s.236.

¹⁴⁶ Sağlık Hizmetleri Sekreterliği, **Enfeksiyon Zinciri ve Bağışıklık**, 1. Basım, Ankara : MEGEP Yayını, , 2012, s.6

Alıcı üzerinde istenilen etkinin oluşabilmesi için kaynak, iletişim kanalı ve alıcıdan oluşan üç ögenin bir arada bulunması gerekmektedir. Bu üç öge bir araya gelerek iletişimde metafor olarak kullanılan enfeksiyon zincirini oluşturmaktadır.

Şekil 1: İletişimde Metafor Olarak Enfeksiyon Zinciri

İletişimde bulaşma kavramı madalyonun iki yüzü gibidir. İlkinde kişileri hedeflerine ulaşabilmesinde mühim bir strateji olabileceği gibi olası bir kriz durumunda krizin şiddetini arttıran ve olası sonu hızlandıran bir etmene dönüşebilmektedir. Her iki durumda sirayet yoluyla kitleler tek bir haline gelebilir ve kişilerin duygu, düşünce ve heyecanları tek bir tarafa yönlendirilmiş olur¹⁴⁷.

1.2.4. Duygusal Bulaşma Kavramı

İnsanlar diğer kişilerin günlük hayatında sergilediği duygulardan etkilenirler. Bu duygu aktarımı duygusal bulaşma olarak adlandırılmaktadır. Duygusal bulaşma Hatfield ve arkadaşları tarafından “yüz ifadelerini, seslendirmeleri, duruşları ve hareketleri otomatik olarak taklit etme ve senkronize etme ve dolayısıyla duygusal olarak yaklaşma” eğilimi

¹⁴⁷ Yılmaz ve Bayraktar, a.g.e., s.23.

olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁸. Duygusal bulaşma etkileşim içerisinde olunan kişilerin duygularının bazı yönlerini otomatik olarak üstlenme eğilimi olarak ifade edilmektedir. Duygusal bulaşma son derece hızlı gerçekleşir ve genel olarak farkındalık eşiğinin altındadır. Bu nedenle başkalarının duygularını fark etmeden yakalamak ile sonuçlanmaktadır¹⁴⁹.

Howard duygusal bulaşmayı bir tarafın çevresindeki insanların yüz ifadelerini, duruşlarını, seslendirme ve hareketlerini otomatik olarak taklit etmesi, senkronize etmesi ve sonucunda duygusal birleşmeye yol açması için aracılık gösterme olarak tanımlamaktadır¹⁵⁰. Duygusal bulaşmanın karmaşık yapısı olmasının yanında çoğunluğunu duyguların duruş, yüz ifadeleri, otonomik ve nörofizyolojik sinir sistemi gibi bilinçli kontrolün içerisindeki birçok bileşenden oluştuğu kabul edilmektedir¹⁵¹.

Duygusal bulaşma süreci bir tür bilişsel, birleştirici veya kendini algılama süreçleri tarafından açıklanmayacak kadar otomatik, hızlı ve her yerde bulunmadığını varsayılmaktaydı. İnsanlar diğerleriyle sürekli ve bilinçsiz bir şekilde diğerlerinin duygusal ifadelerini taklit ettiklerini ve bu taklitleri yaparken yüz, ses, hareket ve diğer araçsal ifadeler vasıtasıyla gerçekleştirmekteydi¹⁵². Duygusal bulaşma eylemleri, duruşları hareketleri ve jestleri diğer insanlarla taklit etme ve senkronize etme eğilimidir ve bu da nihayetinde duygusal olarak kolektif birleşme içinde olmaktadır¹⁵³.

Bulaşma, insanlar bilinçsiz bir şekilde diğerlerini taklit ettikleri zaman meydana gelir ve bu duygusal bir değişime yol açmaktadır. Duygusal bulaşma, sinir sisteminin diğer kişilerin sözel olmayan ifadelerinin ipuçlarını kopyalamak için, insanların duygularını ifade etmek için kullandıkları talimatlar göndermesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar başkalarının duygularını gözlemledikten sonra kendi duygularında değişim meydana gelmektedir. İnsanlar bilinçsiz bir şekilde diğerlerinin sözel olmayan ip uçlarını taklit eder ve bu duyguları kendi üzerine yansıtmaktadırlar¹⁵⁴.

¹⁴⁸ Elaine Hatfield, John T. Cacioppo ve Richard L. Rapson, **Emotional Contagion**, 1. Basım, New York: Cambridge University Press, 1994, p.5.

¹⁴⁹ **A.g.e.**, p.53.

¹⁵⁰ Daniel J. Howard ve Charles Gengler, "Emotional Contagion Effects on Product Attitudes", **Journal of Consumer Research**, Vol.28, No.2, 2001, p.190.

¹⁵¹ Sigal G. Barsade, "The Ripple Effect: Emotional Contagion and Its Influence on Group Behaviour", **Administrative Science Quarterly**, Vol.47, No.4, 2002, p.646.

¹⁵² R. William Doherty, "The Emotional Contagion Scale: A Measure of Individual Differences", **Journal of Nonverbal Behavior**; Vol. 21, No.2, 1997, pp.131-132.

¹⁵³ Paul Ekman, "An Argument of Basic Emotions", **Cognition and Emotion**, Vol.6, No.3-4, 1992, pp.169-170.

¹⁵⁴ Elaine Hatfield ve John T. Cacioppo ve Richard L. Rapson, "Emotional Contagion", **Psychological Science**, Vol.2, No.3, 1993, p.96.

Bireyin başkalarının duygu ve ifadelerini yakaladığı bir süreç olan duygusal bulaşma¹⁵⁵

- Etkileşim ve birleşme güçlü olduğunda,
- Duygu üst statülü ve hoş giden biri tarafından sergilendiğinde,
- Ortamda kabul edilen duygu kuralları ile uyumlu olduğunda,
- Birbirine karşıt duygular mevcut olmadığında,
- Bir olayın anlamı ve uygun duygusal durum hakkında belirsizlik

bulduğunda, duruma ait yorumun birleşmeye başlayacağı ve duygusal bulaşma ortaya çıkacağı ve güçleneceği savunulmaktadır.

Duygusal bulaşma kavramı sosyal ortamlarda duyguların nasıl iletildiğini, başka bir kişinin duygularını edine sürecinin sosyal değişimi nasıl etkileyeceğini açıklamaya çalışmaktadır¹⁵⁶. Duygusal bulaşmanın taklit, geri bildirim ve bulaşma olmak üzere üç unsuru vardır. İlk unsur olan taklit, konuşmalarda ve etkileşimlerde diğerlerinin hareketlerini, yüz ifadelerini, ses ve davranışlarını taklit ederek kendi davranışlarıyla eşleştirdiklerini göstermektedir. Bu süreç oldukça hızlı gerçekleşmektedir. Geri bildirim içerisinde kişiler diğer kişilerin yüz ifadeleri, ses ve duruşlarıyla hareketlerin geri beslemesinden etkilenen öznel duygusal deneyimler taklit nedeniyle duygunun yaşanmasına izin verir. Bulaşma aşamasında ise kişiler diğer kişilerin duygularını yakalar ve bu noktada duygularının farkındadırlar¹⁵⁷.

Kişinin sahip olduğu duygular diğerleriyle kuracağı iletişim şeklini belirleyebileceği gibi, iletişim içerisindeki kişiler birbirlerinin duygularından etkilenebilir ve duygusal bulaşma oluşabilir. Bebek ve çocuklar yetişkinlerin tavırlarından etkilendikleri gibi yetişkinler de bebek ve çocuklar gibi iletişim ve etkileşim içerisinde buldukları bireylerin duygu durumlarından etkilenirler¹⁵⁸.

Goleman duyguların bulaşıcı olduğunu savunmaktadır. Duygusal bulaşma, ince temas sırasında gizlice yaşanan bir etkileşimdir. Karşılıklı etkileşimler sırasında temaslar kurularak kişiler arasında duygu paylaşımı meydana gelmektedir. Bu temasların bazıları zararlı bazıları ise yararlıdır. Bu duygusal alışveriş gizli ve neredeyse algılanamaz düzeyde

¹⁵⁵ Blake E. Ashforth ve Ronald H. Humphrey, "Emotion in the Workplace: A Reappraisal", Human Relations, Vol.48, No.2, 1995, p.113.

¹⁵⁶ Thorsten Hennig-Thurau ve Diğerleri, "Are All Smiles Created Equal? How Emotional Contagion and Emotional Labor Affect Service Relationships", **Journal of Marketing**, Vol.70, No.3, 2006, p.59.

¹⁵⁷ Hatfield ve Diğerleri, "Emotional Contagion", p.97.

¹⁵⁸ Nurdan Oral Kara ve Aslı Vergili, Ramazan Erdem, "Sağlık Çalışanlarının Proaktif Kişilik Yapıları ile Duygusal Bulaşma Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma", **Congress of Management Economy and Policy**, İstanbul: 26-27 Kasım 2016, s.93.

işleyen bir süreçtir. Duygular sosyal bir virüs gibi temas ederek kişiden kişiye aktarılmaktadır. Her temas ile karşı tarafa duygusal sinyaller yollanmaktadır ve bu sinyaller vasıtası ile etkileşim içerisindeki kişiler etkilenmektedir. Sosyal ilişki seviyesine göre yollanan sinyallerin gücü değişmektedir. Sosyal ilişkilere yatkın olan ve iyi olan kişilerin yolladığı sinyaller daha güçlü olmaktadır ve etkileme kuvveti daha yüksektir. İki kişi etkileşime girdiğinde duygular, duyguları güçlü olan kişiden karşı tarafa doğru aktarılmaktadır¹⁵⁹.

Duygusal bulaşma, kişilerarası etkileşim ile ortaya çıkan bilinçdışı bir süreçtir. Kişiler duygularını hareket, ses tonu, jest ve mimikleri ile belli etmektedirler ve bunun neticesinde bu göstergeler diğer kişiler tarafından bilinçsiz olarak taklit edilmektedir. Bu taklit neticesinde duygular kişilerarasında transfer olur ve bu süreç birey tarafından algılanamaz bir düzeyde meydana gelmektedir. Duygusal bulaşma duyguları güçlü olandan daha zayıf olana doğru işleyen bir süreçtir ve duygularını güçlü ifade edebilen kişilerin karşı tarafı etkileyerek kontrol altına almasına daha kolay olmaktadır¹⁶⁰.

Geleneksel cinsiyet rolleri açısından duygusal bulaşmaya bakıldığında kadın ve erkeğin duygusal bulaşmaya duyarlılık seviyelerinin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Kadınlar duygularını daha açık bir şekilde ifade edebilen, daha şefkatli ve dışarıdan gelen tepkilere karşı daha duygusalken erkekler daha mantıklı, sakin ve dışarıdan gelen tepkilere karşı sert ve keskin olacak şekilde tepkiler vermeyi öğrenmektedir. Kadınlar erkeklere göre duygusal bulaşmaya daha yatkındır. Kadın ve erkekler arasında bulaşmanın yapıtaşı olduğu düşünülen beş özelliğe farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir¹⁶¹. Bu özellikler;

- Doğumdan itibaren kız çocukları ve kadınlar diğerlerinin duygusal ifadelerini algılamaya yatkındır. Göz kontağı kurarlar ve kurulan bu kontaklar uzun süreli olabilmektedir. Diğerlerini daha çok incelerler ve göz teması kurarak uzun süre göz kontağı kurarak etkileşim içerisinde kalırlar. Erkekler ise daha az göz kontağı kurarlar ve bu kontaklar kısa süreli olmaktadır.
- Kadın ve erkekler kendi içlerinde sosyal yönelim olarak farklılıklar göstermektedir. Kadınlar kendi başlarına erkeklerden daha az bağımsız olmakla beraber birbirlerine bağımlıdırlar. Sosyal yönelimlerinde erkeklerden daha bireysel ve daha az kolektivistlerdir.

¹⁵⁹ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, ss.159-161.

¹⁶⁰ Emel Yılmaz, Gözde Yılmaz, "Duygusal ve Sosyal Bulaşma", Memet Zencirkıran (ed.), **Davranış Bilimleri** içinde (292-321), Bursa: Dora Yayınevi, 2016, ss.294-295.

¹⁶¹ R. William Doherty ve Diğerleri, "Emotional Contagion: Gender and Occupational Differences", **Psychology of Women Quarterly**, Vol.19, No.3, 1995, pp.356-357.

- Kadınlar ve erkekler arasında duygusal ip uçlarını yorumlamada farklılıklar vardır. Dört yaşından itibaren kadınlar erkeklerden daha çok sayıda yüzleri tanıma, sesleri algılama gibi sosyal uyarınları işleme ve depolama alanında daha iyidir. Kadınlar sözsüz iletişimin kodunu çözmekte erkeklerden daha iyidir.
- Kadınlar ve erkekler arasında duygusal ifadeleri taklit etme eğilimleri de farklılıklar göstermektedir. Laboratuvar çalışmalarında kadınların ağlama ve diğerlerinin sıkıntılarını hissetme ihtimalinin yüksek olduğu görülmüştür.
- Kadın ve erkekler kendi duygusal tepkilerinin farkına varmada farklılık olduğu bulunmuştur. Kadınlar başkalarına daha fazla dikkat ettiklerinde ilişki içerisindeki sözsüz mesajları yorumlamada daha iyidir, karşıdaki kişiyi sesini, duruşunu taklit etme olasılığı yüksektir. Dolayısıyla duygusal bulaşmaya erkeklere göre daha yatkın konumdadırlar.

İnsanlar günlük yaşam aktiviteleri sırasında genel olarak duygusal deneyimlerini diğerleriyle paylaşım içerisinde. Ancak herkes gelen bu iletileri her zaman anlayamaz ve algılayamaz. Bazı insanlar diğerlerinin duygusal ifadelerini yakalama konusunda diğerlerinden daha başarılıdır ve bu kişilerin ilişki içinde duygularını paylaşma ihtimalleri daha yüksektir. Gerek kişisel faktörler gerekse ilişkisel faktörler duygusal bulaşmayı etkilemektedir¹⁶².

Duygusal bulaşma iki şekilde olabilmektedir. Kişinin gülümseyen birini görüp gülümsemesi ile olabildiği gibi kendi duygularının karşısındaki kişi ile eşleştiğinde de meydana gelebilmektedir. Duygusal bulaşma yalnızca yüz yüze ilişki içerisinde meydana gelmemektedir. İnsanlar belirli araçlar ve ortamlar vasıtası ile de birbirlerini etkileyerek duygu transferini gerçekleştirmektedirler. Duygusal bulaşma bireyler arasında meydana geldiği gibi grup içerisinde de meydana gelmektedir¹⁶³.

Doherty ve arkadaşları tarafından duygusal bulaşma modeli yapılmıştır. Bu model insanların aşk, neşe, mutluluk, öfke, kaygı, depresyon ve diğer genel duygu sorunlarını yakalamaya nasıl duyarlı oldukları belirlenmek için tasarlanmıştır¹⁶⁴. Model etkinliğini değerlendirmek için yapılan çeşitli çalışmalarda duygusal bulaşma yaşayan tüketicilerin her zaman gelişmiş ve geliştirilmiş işbirliğini katalize ettiği, çatışmaları azalttığı ve görev yürütme konusunda görüşlerin geliştiği konusunda sonuçlara ulaşılmıştır. Olumsuz duygusal

¹⁶² Masanori Kimura ve Ikuo Daibo, Masa Yogo, "The Study of Emotional Contagion from the Perspective of Interpersonal Relationships", **Social Behavior and Personality**, Vol.36, No.1, 2008, p.28.

¹⁶³ Yılmaz ve Yılmaz, **a.g.m.**, s.297.

¹⁶⁴ R. William Doherty, "The Emotional Contagion Scale: A Measure of Individual Differences", pp.131-134.

bulaşma çatışmalara, memnuniyetsizliğe, sürekli şikayetlere ve düşük üretime neden olmaktadır¹⁶⁵

Barsade yaptığı çalışma ile olumlu duygusal bulaşmanın grup performansını arttırdığını, geliştirdiğini tespit etmiştir. Grup içerisinde kişilerin duyguların yönetmek son derece önemlidir. Olumlu duygusal bulaşıcılık grubun üyelerinin tecrübelerini, iş birliğini geliştirip çatışmayı azaltmaya katkı sağlamaktadır. Grubun bir üyesinin başarısı gruptaki diğer üyeleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Oluşan bu başarı neticesinde grubun diğer üyeleri bu başarıdan ilham alarak motive olmaktadır¹⁶⁶. Duygusal tepkilerin kişilerarası ilişkilerde etkili olduğu gruplarda duygusal bulaşma daha güçlü kendini göstermektedir¹⁶⁷. Olumlu ruh halleri grup uyumunu artırıp daha iyi iş birliği ve koordinasyonu sağlamaktadır¹⁶⁸.

Duygusal bulaşma kişinin ruh halleri ve duygularını diğer kişilere aktarmasıyla oluşmaktadır. Grup içindeki bireyler diğer üyelerin ifadelerini, yüz hareketlerini taklit etme eğilimindedirler. Bu tür bir taklit grup içerisindeki bireyler arasında empati oluşmasını sağlar bunun neticesinde üyelerin birbirlerinin duygularını hissedebilmesini, grup aracılığıyla duyguların paylaşılıp aktarılmasını sağlamaktadır¹⁶⁹.

1.2.5. Duygusal Bulaşma İle Yakın Kavramlar

1.2.5.1. Bilişsel ve Duygusal Empati

Empati başkalarının duygusal deneyimlerine katılma, onları paylaşma ve cevap verme yeteneği olarak tanımlanmaktadır¹⁷⁰. Bilişsel olarak empati, bir başkasının bakış açısını alma yani diğer kişinin zihinsel durumlarını anlama, bu bakış açısını benlikten ayrı olarak tanıyarak birçoğunun bir zihin teorisinin gelişimi ile ilgili olduğuna bir süreç olarak kabul etme yeteneği içermektedir¹⁷¹. Empatinin duygusal bileşeni, aynı içsel duygusal deneyimin

¹⁶⁵ Jiangang Du ve Xiucheng Fan, Tianjun Feng, "Multiple Emotional Contagions in Service Encounters", **Journal of the Academy of Marketing Science**, Vol.39, No.3, 2011, p.451.

¹⁶⁶ Barsade, **a.g.m.**, pp.650-652.

¹⁶⁷ Kimura ve Diğerleri, **a.g.m.**, pp.29-30.

¹⁶⁸ Janice R. Kelly ve Jennifer R. Spoor, "Naïve Theories About the Effects of Mood in Groups: A Preliminary Investigation", **Intergroup Relations**, Vol.10, No.2, 2007, p.203.

¹⁶⁹ Umar Ghuman, "Building a Model of Group Emotional Intelligence", **Team Performance Management**, Vol.17, No.7-8, 2011, p.428.

¹⁷⁰ Vittorio Gallese, "The Roots of Empathy: The Shared Manifold Hypothesis and The Neural Basis of Intersubjectivity", **Psychopathology**, Vol.36, No.4, 2003, p.175.

¹⁷¹ Frederick Adams, "Empathy, Neural Imaging and the Theory Versus Simulation Debate", **Mind & Language**, Vol.16, No.4, 2001, pp.368-369.

doğrudan paylaşmayı içerebilen kişinin içsel duygusal durumunu hayal etmeyi içermektedir¹⁷².

Annesini ağlarken gören bebek gözünden yaş akmamasına rağmen gözlerini sildiği gözlenmiştir. Motor mimikleme olarak nitelendirilen bu hareket taklidi Titchener'ın ilk kez kullandığı şekilde, empati sözcüğünün teknik karşılığıdır. Yunanca'da "içini hissetmek" demek olan empatheia kavramı, önce estetik kuramcılar tarafından "diğerlerinin öznel deneyimlerini algılama yeteneği" için kullanılmıştır. Empati başka bir kişinin sıkıntısını bir tür fiziksel taklit yolu ile aynı hislerin kişide de meydana gelmesi ile oluşmaktadır¹⁷³.

Rogers empati kavramını kişinin kendisini diğer kişi yerine koyarak o kişinin bakış açısıyla vakalara bakması, o kişinin his ve düşüncelerini doğru şekilde anlayarak hissetmesi ve bunu karşı tarafa iletmesi olarak tanımlamaktadır¹⁷⁴. Yapılan bu empati tanımı bünyesinde üç bileşen barındırmaktadır. Bu bileşenler¹⁷⁵;

- Başka bir kişinin ne hissettiğini hissetmek
- Diğer kişinin hissettiğini nasıl yorumlayacağını bilmek, yani duygularını tanımak
- Diğer kişilerin duygularıyla yüzleşirken tepki vermeye ilgi göstermek olarak sıralanmaktadır.

Hogan'a göre empati diğer kişinin durumunu zihinsel ve imgesel olarak anlamak veya diğer kişinin duygularını aynı şekilde yaşamadan o kişinin ne hissettiğini anlamaktır¹⁷⁶. Kağıtçıbaşı empatiyi "kendini bir başkasının yerine koyabilmek, olayları başkalarının bakış açısından görebilmek, başkalarının duygularını anlayabilmek" şeklinde tanımlanmaktadır¹⁷⁷. Bilişsel süreçlerin öne çıktığı empati kavramı, diğerlerinin tutum ve davranışlarının din, etnisite, cinsiyet, ekonomik durum gibi psikolojik faktörlerden kaynaklanan arka planını da bütünsel olarak değerlendiren bir kavramdır¹⁷⁸. Empatinin meydana gelebilmesi için kişinin yeterince sakin olması gerekmektedir ve kişi algılamaya hazır olması gerekmektedir¹⁷⁹.

¹⁷² Philip L. Jackson ve Diğerleri, "Empathy Examined Through the Neural Mechanisms Involved in Imagining How I Feel Versus How You Feel Pain", *Neuropsychologia*, Vol.44, No.5, 2006, p.752.

¹⁷³ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, s. 140.

¹⁷⁴ Carl R. Rogers, "Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir" Füsün Akkoyun (çev.), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Vol. 16, No.1, 1983, ss.108-113.

¹⁷⁵ Jean Decety ve Philip L. Jackson, "The Functional Architecture of Human Empathy", *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, Vol.3, No.2, 2004, p.73.

¹⁷⁶ Robert Hogan, "Development of an Empathy Scale", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 33, No.3, 1969, pp.307-308.

¹⁷⁷ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, *a.g.e.*, s.227

¹⁷⁸ Yılmaz, Yılmaz, *a.g.m.*, s.301.

¹⁷⁹ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, s.147.

Empatinin kurabilmesi için diğerk kişinin duygu ve düşüncesinin doğru olarak anlaşılması gerekmektedir. Tek başına duygu veya düşüncenin anlaşılması yeterli gelmemektedir¹⁸⁰. Dökmen diğerk kişilere empatik tepki vermenin başlıca iki şekli olduğunu savunmaktadır. Bunlar yüz ve bedeni kullanarak diğerk kişiyi anladığını anlatmak ve sözlü şekilde o kişiyi anladığını anlatmak. Bu iki yöntemi beraber kullanmak empatik tepki vermenin en etkili yoludur¹⁸¹.

Empati ve duygusal bulaşma birbirine benzer kavramlar olmakla beraber birbirlerinden farklı anlamalara gelmektedir. Duygusal bulaşma için yapılan ortak tanımlamalarda duygular kişinin ses, duruş, hareket, jest ve mimikler vasıtasıyla karşı tarafa aktarılmaktadır. Duygusal bulaşmanın oluşabilmesi için iletilerin duyu organlarıyla algılanması gerekmektedir. Empati kavramı için böyle bir gereksinim yoktur. Çünkü empati duyu organlarıyla algılanabilen kavram değildir ve kişinin kendini başkasının yerine koyabilmesi ile empati oluşmaktadır¹⁸².

1.2.5.2. Sosyal Bulaşma (Social Contagion)

Sosyal bulaşma kavramı Gustave Le Bon tarafından yığın içindeki insanların davranışlarını açıklamak için ortaya atılmıştır. Sosyal bulaşma kişilerin birbirlerinin duygu ve davranışlarını taklit etmeleri ile bu duygu de davranışların bir çığ gibi büyüyerek kitleye yayılması ve bireylerin tutum ve davranışlarında değişim meydana gelmesidir. Sosyal bulaşma kavramı ile duygu, düşünce ve davranışların kalabalıklar içerisinde hızla yayılması ifade edilmektedir. Le Bon birey tek başına yapmayacağı bir eylemi kitle içerisinde sergilemekten kaçınmayacağını ileri sürmektedir. Kitle içindeki bireyin bireysel bilinci yerine kollektif bilinç hakim olmaktadır. Kişilerde kitleyi takip etme içgüdüğü ağır basmaktadır. Bu durum sürü psikoloji olarak adlandırılmaktadır. Sosyal bulaşma yolu ile bireylerin değişen duyguları kitlenin hakim olduğu duygu seline kapılarak normalde yapmayacakları linç gibi eylemleri yapmaktan çekinmeyeceklerini söylemektedir. Le Bon, kitle içindeki bireylerin büyük bir değişime uğradığını, şiddet ve coşkularını ifade etmede, irrasyonel, hayvani ve acımasız olabildiklerini gözlemlemiştir. Hastalıkların bulaşması ile duyguların, coşkuların

¹⁸⁰ Mustafa Özodaşık, **Kişilerarası İletişim Sürecinde Algı - İkna ve Empatik ilişkiler**, 1. Basım, Konya: Tablet Yayınları, 2009, s.168.

¹⁸¹ Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, ss. 187-188.

¹⁸² Mukaddes Yeşilkaya, "Duygusal Sirayet Hassasiyeti Eleştirel Düşünebilmede Bir Engel Midir? Kamu Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Vol.72, No. 3, 2017, s.611.

bulaşması ve bunun neticesinde kitle içinde aşırı davranışların ortaya çıkması arasında bir benzerlik olduğunu savunmaktadır¹⁸³.

Sosyal bulaşma aynı sosyal ağdaki en az iki kişide kısa süre içerisinde davranışların oluşması ve yayılması olarak tanımlanmaktadır¹⁸⁴. Bir diğer tanıma göre ise A kişisinden B kişisine etki, tutum veya davranışın yayılması sosyal bulaşma olarak nitelendirilmektedir¹⁸⁵. Wheeler sosyal bulaşmayı bir kişinin davranışının diğer kişinin davranışına benzemesi olarak tanımlamaktadır ve davranış değişikliği durumunun sosyal etkileşim içerisinde bilinçsiz bir şekilde meydana geldiğini iddia etmektedir¹⁸⁶. Kişiler kendilerini etkileyen kişilerin tutum veya davranışlarını benimsemektedirler.

Sosyal bulaşma sosyal etkinin bir türü olarak değerlendirmektedir. Sosyal etki, ilişki sırasında bir kişi ya da grubun kişide davranışsal veya bilişsel bir değişim yaratma yeteneğidir. Kişi karşısındaki kişinin kendini kasıtlı olarak etkilemeye çalıştığında bulaşma gerçekleşmemektedir. Sosyal bulaşmanın olabilmesi için kişilerin ortak bir mekanda birlikte olmaları gerekmektedir¹⁸⁷.

Sosyal bulaşma ve duygusal bulaşma kavramları birbirine yakın kavramlardır ancak sosyal bulaşma daha çok kişilerin eylemlerinin birbirine bulaştığı üzerine kurulurken, duygusal bulaşma ise kişilerin duygularının birbirine bulaştığı ve etkilediği üzerine kurulmuştur.

1.2.6. Duygusal Bulaşma Kuramı

Duygusal bulaşma kişilerin duygularının değişmesine bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde etki eden bir süreçtir¹⁸⁸. Hatfield ve arkadaşları ilkel duygusal bulaşmayı yüz ifadelerini, seslendirmeleri, duruş ve hareketleri otomatik olarak taklit etme ve yüz ifadelerini senkronize etme, bunun sonucunda duygusal olarak yakınlaşma eğilimi olarak tanımlamaktadır. İlkel duygusal bulaşma süreci çok hızlı ve otomatik olarak gerçekleşmektedir. İlkel duygusal bulaşma taklit ve geri bildirim tepkisi olarak iki farklı mekanizmayla çalışmaktadır¹⁸⁹. İlkel duygusal bulaşma bireylerin birbirini görme ya da duyma imkanına sahip olduğu kişisel etkileşimlerde meydana gelmektedir. Taklit kişinin

¹⁸³ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Yunus Ender (çev.), İstanbul: Hayat Yayınları, 1997, ss. 1-64.

¹⁸⁴ Paul M. Rosen ve Barent W. Walsh, "Patterns of Contagion in Self-Mutilation Epidemics", **The American Journal of Psychiatry**, Vol.146, No.5, 1989, p.656.

¹⁸⁵ Laura G. Burgess ve Diğerleri, "The Influence of Social Contagion Within Education: A Motivational Perspective", **Mind, Brain, And Education**, Vol.12, No.4, 2018, p.164.

¹⁸⁶ Ladd Wheeler, "Toward a Theory of Behavioral Contagion", **Psychological Review**, Vol.73, No.2, 1966, p.179.

¹⁸⁷ Yılmaz ve Yılmaz, **a.g.m.**, s.307.

¹⁸⁸ Barsade, **a.g.m.**, p.647.

¹⁸⁹ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, pp. 5-11.

diğer kişinin duygu veya davranışını benimsemesini sağlayan insan içgüdüsüdür. Bargh bireyin karşısındaki kişinin duygusal ifadesinin gözlemlenmesi ve yorumlanmasının bireyin aynı davranışa girme olasılığının arttığını, yani bireyin aynı duygusal ifadeyi gösterdiğini ifade etmektedir¹⁹⁰. İkinci mekanizma olan geribildirim, diğer kişilerin yüz ifadeleri, sesleri, duruş, davranış ve hareketlerin geri beslemesinden anında etkilenen öznel duygusal deneyimlerdir. Bu sayede taklit yolu ile duygunun yaşanmasına olanak sağlanmaktadır¹⁹¹.

Duygusal bulaşma otomatik olarak gerçekleşmektedir. Duyguları ifade eden ve bu ifadeyi algılayan diğer bir kişi ile karşılaşıldığında otomatik olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda istemsiz bir şekilde gerçekleşmektedir ve kasıtlı bir çaba ve düşünceye gerek duyulmadan diğerinin duyguları hızlı bir şekilde taklit edilmektedir¹⁹².

Du ve diğerleri ilkel duygusal bulaşmanın davranışsal taklitçilik tarafından büyük ölçüde katalize edilen bir faktör olarak tanımlanması konusunda hemfikirdir¹⁹³. Pugh'a göre ilkel duygusal bulaşma servis sağlayıcı çalışanların duygusal göstergeleri ile müşteriler arasında yakın bir bağ kurmaktadır. Çalışanlar tarafından gerçekleştirilen gülümsemenin müşterinin hizmet süresince nihai bir gülümseme başlatma gücü vardır¹⁹⁴. Grandey ve diğerlerinin yaptığı çalışmalardan çıkan sonuçlar Pugh'un görüşlerini destekler niteliktedir. Bu çalışmalara göre müşteri ve çalışan gülümsemelerini kaydeden kodlayıcılardan gülüşlerin bir olaylar zinciri içerisinde yabancılar arasında birlik unsuru oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Bilinçsiz olarak gerçekleştirilen ilkel duygusal bulaşmanın insandan insana içsel olarak ifade edilen doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır¹⁹⁵.

Neumann ve Strack ilkel duygusal bulaşmanın tüketicilerin kendilerini ifade ettikleri bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır¹⁹⁶. Servis karşılama sırasında gülümseyen bir müşterinin, sunulan hizmet ve kalitesini, tüketici memnuniyetini müşterinin yüz ifadesi ile tahmin edilmektedir¹⁹⁷.

¹⁹⁰ Tanya L. Chartrand ve John A. Bargh, "The Chameleon Effect: The Perception-Behavior Link and Social Interaction", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.76, No.6, 1999, p.893.

¹⁹¹ Barsade, **a.g.m.**, p.646.

¹⁹² Amy Coplan, "Will The Real Empathy Please Stand up ? A Case for a Narrow Conceptualization ", **The Southern Journal of Philosophy**, Vol.49, No.1, 2011, pp.45-46.

¹⁹³ Du ve Diğerleri, **a.g.m.**, p.450.

¹⁹⁴ S. Douglas Pugh, "Service with a Smile: Emotional Contagion in the Service Encounter", **The Academy of Management Journal**, Vol.44, No.5, 2001, pp.1020-1021.

¹⁹⁵ Alicia A. Grandey ve Diğerleri, "Is "Service with a Smile" Enough? Authenticity of Positive Displays During Service Encounters, **Organizational Behaviour and Human Decision Processes**, Vol.96, No.1, 2005, p.42.

¹⁹⁶ Roland Neumann ve Fritz Strack, "Mood Contagion: The Automatic Transfer of Mood Between Persons", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.72, No.2, 2000, p.211.

¹⁹⁷ Alicia A. Grandey ve Diğerleri, "Free To Be You and Me: A Climate of Authenticity Alleviates Burnout From Emotional Labour, **Journal of Occupational Health Psychology**, Vol.17, No.1, 2012, p.4.

Bilinçli duygusal bulaşma kişilerin ruh hallerini diğer kişilerin ruh halleriyle ilişkilendirdiği ve aynı duyguları, nasıl hissetmeleri gerektiğini anlamak için toplumsal bilgi kaynağı olarak gördükleri sosyal uygulamalara odaklanmaktadır¹⁹⁸. Duygusal bulaşma diğerlerinin duygularına uyum sağlayarak bilinçli, bilişsel bir süreç aracılığıyla da ortaya çıkabilmektedir. Bilinçli duygusal bulaşma bir kişinin başkasının pozisyonunda nasıl hissedeceğini hayal etmeye çalıştığında ve bunun neticesinde aynı duyguları yaşamasıdır. Bu nedenle diğer kişinin mutlu ya da mutsuz olduğunda taklit eden kişide de bu duygular oluşmaya başlar¹⁹⁹.

Bilinçli duygusal bulaşma ilkel duygusal bulaşmadan farklı olarak kişi, diğer kişilerin duygularını yakalar ve bu noktada duyguların farkındadır ve bu yakalama süreci bilinçli olarak yapılmaktadır²⁰⁰. Duygusal bulaşma bireysel eylemlerden oluşan, her yöne yayılabilen psikofizyolojik, davranışsal ve sosyal anlamda tetikleyici bir uyarıdır²⁰¹.

Duygusal bulaşma bir duyguyu ifade eden başka bir kişi ile doğrudan duygusal katılımı tetiklenen bir süreçtir. Başka birinin duygularını yakalamak için, diğerini ve onun duygularını görsel ya da işitsel gözlem yoluyla doğrudan algılamak gerekmektedir. Duygusal bulaşma doğrudan gözlem yolu ile ortaya çıkan acil bir cevaptır²⁰².

Duygusal bulaşıcılık motor taklitçiliğine benzer mekanizmalara sahip olduğu deneysel olarak belgelenmiştir²⁰³. Yüz ifadesi de dahil olmak üzere motor tepkiler duygunun temel bir bileşenidir. Yüz geribildirim hipotezi bir duygu olayında yaşanan duyguların yüz ifadesinden gelen duygusal geribildirim duygusal tecrübeyi etkilediği, yüz ifadeleri ile ilişkili duyguları eyleme geçirdiğini savunmaktadır²⁰⁴. Motor taklitçiliğinin yüz ifadelerine yanıt olarak düzenli olarak gerçekleştiği göz önünde alındığında yüz geribildirim hipotezi belirli yüz davranış ifadelerinin istemsiz olarak taklit edilmesinin taklit eden aktörlerle ilgili öznel duyguları tetiklediği tahmin edilmektedir²⁰⁵.

Davranışsal taklit ve senkronizasyon kişilerin diğerleriyle duygusal olarak iki yönde uyum içerisinde olmalarına katkı sağlamaktadır. Birincisi kişiler duyguları taklit ettikleri yüz,

¹⁹⁸ Hennig-Thurau ve Diğerleri, **a.g.e.**, p.59.

¹⁹⁹ Christopher K. Hsee ve Diğerleri, "The Effect of Power on Susceptibility to Emotional Contagion", **Cognition and Emotion**, Vol.4, No.4, 1990, pp.328-329.

²⁰⁰ Doherty ve Diğerleri, "*Emotional Contagion, Gender and Occupational Differences*", p.356.

²⁰¹ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, pp.4-5.

²⁰² Coplan, **a.g.m.**, pp.47-48.

²⁰³ Chartrand ve Bargh, **a.g.m.**, p.901.

²⁰⁴ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, pp. 49-52.

²⁰⁵ Ursula Hess ve Pierre Philippot ve Sylvie Blairy, "Facial Reactions to Emotional Facial Expressions: Affect or Cognition?", **Cognition and Emotion**, Vol.12, No.4, 1998, pp.510-511.

duruş ve vokal ifadelerle tutarlı hissetme eğilimdedir²⁰⁶. Gülümseyen biriyle etkileşime girmek o kişinin yüz ifadelerini otomatik olarak taklit edilmesi ve senkronize edilmesine sonuç olarak o ifadelerle eşleşen duygusal durumların yaşanmasına neden olabilir. Böylece otomatik olarak ve genellikle bilinçli farkındalığın dışında işlenen ve kendi kendine üretilen ip uçları sosyal ortamlarda duygusal bulaşmaya teşvik etmektedir. Davranışsal taklit ve duygusallık arasındaki ikinci bağlantı ise kişilerin kendini ifade eden davranışlarına dayanarak kendi duygusal durumları hakkında çıkarımlar yaptığı bilinçli bir kendini algılama sürecini içermektedir²⁰⁷.

Duygusal bulaşma diğerlerinin duygularının hoş veya rahatsız edici şekilde olarak hızlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlayan, temelde otomatik olarak ayna nöronları gibi limbik sistem gibi alt kortikal yapılarla ilişkili olduğu görülmektedir²⁰⁸. Bir canlının kendisinin yaptığı hareket neticesinde beyindeki nöronlar ateşlenir ve o harekete uygun hissi verir, canlı aynı hareketi yapan başka birini gözlemlediğinde nöronlar aynı şekilde ateşlenmektedir. Nöronlar hareketi kendisi yapıyormuş gibi aktifleşmektedirler. Kişinin parmağı kesildiğinde bundan beyindeki hücreler etkilenmektedir ve nöronlar vasıtasıyla acının algılanması gerçekleştirilmektedir. Kişi aynı hareketi başka bir canlıda gördüğünde onun acısını nöronlar aracılığıyla kendi acısı gibi hissedecektir. Beyin başkasının acısını kendi acısı gibi algılayacaktır. Nöronları eylemler harekete geçirmektedir²⁰⁹.

Duygusal bulaşma olayı ile ilgili Kramer, Guillory ve Hancock tarafından bir Facebook çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada araştırmacılar bazı kullanıcıların haber beslemelerini değiştirip bir kullanıcının aldığı negatif ve pozitif besleme sayılarında değişikliğe gittiler. Bunun neticesinde bir kullanıcının duvarındaki pozitif besleme sayısını azaltmasından sonra diğer kişilerin negatif içerikler göndermeye başladığı gözlemlenmiştir. Kullanıcılar çok sayıda olumlu içeriğe maruz kaldıklarında olumlu iletiler göndermeye başlamıştır²¹⁰.

Sonuç olarak duygusal bulaşma etkileşim ortaklarının hem duygusal durumlarını hem de davranışlarını senkronize etmektedir²¹¹. Bu nedenle duygusal bulaşma pürüzsüz ve

²⁰⁶ Sandra E. Duclos ve Diğerleri, "Emotion-Specific Effects of Facial Expressions and Postures on Emotional Experience", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.57, No.1, 1989, p.100.

²⁰⁷ Daryl J. Bem, "Self Perception Theory", **Advances in Experimental Social Psychology**, Vol. 6, 1972, pp.4-8.

²⁰⁸ Birgit Derntl ve Diğerleri, "Multidimensional Assessment of Empathic Abilities: Neural Correlates and Gender Differences", **Psychoneuroendocrinology**, Vol.35, No.1, 2010, p.78.

²⁰⁹ Christian Keysers, **Empatik Beyin**, Aybey Eper (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2011, s.4.

²¹⁰ Adam D. I. Kramer ve Jamie E. Guillory ve Jeffrey T. Hancock, "Experimental Evidence of Massive Scale Emotional Contagion Through Social Networks", **Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America**, Vol. 111, No.24, 2014, p.8788.

²¹¹ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, pp. 5-78.

harmonik etkileşimlere yol açar ve sempati, beğenme, uyum ve bağlılığı etkileyerek etkileşim ortakları arasındaki bağlanma duygusunu teşvik etmektedir²¹².

1.2.7. Duygusal Bulaşmaya Yatkın ya da Yatkın Olmayan Kişilerin Temel Özellikleri

Duygusal bulaşmaya yatkın ya da yatkın olmayan kişilerin altı özelliği tanımlanmıştır. Bu özellikler dikkat, kimlik, duyguları okuma, taklit etme, farkındalık ve tepkisellik olarak sınıflandırılmıştır²¹³.

Dikkat: Kişiler dikkatlerini diğerlerine odakladıkları durumlarda onların duygularını yakalama olasılıkları daha yüksek olmaktadır. Diğer insanlara çok az ilgi duyan ya da kendi sorunlarıyla aşırı meşgul olan kişilerin başkalarının duygularını yakalama olasılıkları oldukça düşüktür. Başkalarının duygularına (hoş olan ya da hoş olmayan) özenle katılan kişilerin duygusal bulaşmaya duyarlılık seviyeleri düşüktür ve duygusal bulaşmaya karşı daha az savunmasız konumdadırlar. Diğerlerinin hoş olmayan duygularına karşı duyarlı olan kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha dayanıklı durumdadır. Mutlu kişiler başkalarına karşı daha dikkatlidirler, söylenilenleri ve yapılanlarını emmeyi ve tepki vermeyi kolay bulmaktadırlar. Bu nedenle bulaşmaya karşı oldukça savunmasız durumda oldukları gözlenmiştir²¹⁴.

Kimlik: Özünde başkaları ile iç içe geçmiş olarak algılanan kişilerin kendisini diğerlerinden daha farklı ve benzersiz olarak gören kişilere oranla duygusal bulaşmaya daha savunmasız durumdadır²¹⁵. Hazel Markus ve Shinobu Kitayama kendini oluşturan kişilerin gerçekten duygusal deneyim ve bulaşma üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Batılı kültürler bireysellik, bağımsızlık ve benzersizliğe önem verir ve bu kültürlerde sosyalleşme kendi benliğinin farkında bireyler üretmektedir. Doğu kültürü ise kişilerin birbirleriyle yakın ilişkiler içerisinde kollektif bir yapı içerisinde uyumlu karşılıklı ilişkiler üretmektedir. Kültürler arasındaki karşılıklı bağımlılıktaki bireysel farklılıklar duyguları ve dolayısıyla duygusal bulaşmayı etkilemektedir. Bu nedenle başkalarıyla iyi ilişki içerisindeki kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha savunmasız olması beklenirken kendini diğerlerinden farklı ve benzersiz olarak gören kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha dirençli oldukları düşünülmektedir²¹⁶.

²¹² Suresh Ramanathan ve Ann L. McGill, "Consuming with others: social influences on moment-to-moment and retrospective evaluations of an experience", **Journal of Consumer Research**, Vol.34, No.4, 2007, pp.514-515.

²¹³ Hatfield ve Diğerleri, Emotional Contagion, p.148.

²¹⁴ A.g.e., pp. 148-150.

²¹⁵ A.g.e., p.152.

²¹⁶ Hazel Rose Markus ve Shinobu Kitayama, "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation", **Psychological Review**, Vol.98, No.2, 1991, pp.224-225.

Duyguları Okuma: Başkalarının duygusal ifadelerini okuyabilen insanlar duygusal bulaşmaya karşı daha az savunmasızdırlar²¹⁷. Haviland ve Malatesta duyguları okuyabilme konusunda cinsiyete göre ayırım yapmıştır. Kadınlar ve erkekler sosyal uyaranlara karşı bakış açısı, sözsüz ve duygusal ipuçlarını değerlendirme ve bu ipuçlarına cevap verme konusundaki isteklilikleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Kadınların erkeklere oranla başkalarının duygularını okumada daha yetenekli olduğu gözlenmiştir²¹⁸. Kadınların erkeklere göre duygusal bulaşmaya karşı daha savunmasız oldukları anlaşılmaktadır.

Taklit: Yüz, vokal ve pastürel ifadeleri taklit etme eğiliminde olan kişiler duygusal bulaşmaya karşı oldukça savunmasız durumdadır. Duygusal bulaşmanın ortaya çıkabileceği bir mekanizma altında yatan taklit sürecidir²¹⁹. İnsanlar yüz yüze etkileşime girdiklerinde bilinçsiz olarak birbirinin duruşunu, yüz ifadelerini jestlerini, duygusal ifadelerini taklit etmektedirler. James Lange Hipotezi gözlem yapan kişinin hedefin duruşunu ve ifadelerini algıladığını, kas sisteminin diğerine benzediğini ve beyin kendi kas sisteminin verdiği geri bildirim söz konusu duyguya işaret etmesi olarak yorumlamaktadır²²⁰. Yüksek empati düzeyine sahip olan kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha hassastır ve karşı taraf ile sürekli duygusal bir bağ içerisinde olduğundan dolayı duygusal bulaşmaya karşı daha savunmasızdır²²¹.

Farkındalık: Kendi duygusal tepkilerinin farkında olan kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha savunmasız oldukları düşünülmektedir. Kişilerin içsel duygusal durumlarının çevresel geribildirimlerden etkilenme derecesinde belirgin farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Kendi duygularının farkında olan kişi çevresel geri bildirimlerden güçlü bir şekilde etkilenirse duygusal bulaşmaya karşı savunması son derece düşük olmaktadır²²².

Tepkisellik: Duygusal olarak reaktif olan kişisel duygusal bulaşmaya karşı daha savunmasızdırlar. Duygusal olarak duyarlı kişilerin başkalarının duygusal deneyimlerini paylaşması daha kolaydır. Duygusal durumlarda fizyolojik olarak duyarlı olma eğilimi içerisinde olan kişiler duygusal bulaşmaya karşı savunmasız oldukları düşünülmektedir²²³.

²¹⁷ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, p.154.

²¹⁸ Jeannette Jones Haviland ve Carol Zander Malatesta, "The Development of Sex Differences in Nonverbal Signals: Fallacies, Facts, and Fantasies", Clara Mayo ve Nancy M. Henley (ed.), **Gender and Nonverbal Behavior** içinde (183-208), New York: Springer, 1981, pp.183-184.

²¹⁹ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, p.156.

²²⁰ Molly S. Helt ve Deborah A. Fein, and Jacob E. Vargas, "Emotional Contagion in Children with Autism Spectrum Disorder Varies with Stimulus Familiarity and Task Instructions", **Development and Psychopathology**, 2019, pp.1-2.

²²¹ S. M. Platek ve Diğerleri, "A Left-Hand Advantage for Self-Description: The Impact of Schizotypal Personality Traits", **Schizophrenia Research**, Vol. 65, No.2-3, 2003, p.147.

²²² Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, p. 158.

²²³ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, pp. 159-160.

Özetle cinsiyet farkları açısından bakıldığında kadınlar erkeklere göre duygusal bulaşmaya karşı daha savunmasız gözükmektedir. Kadınlar çevresine ve çevrede gerçekleşen olaylara karşı son derece dikkatli ve hassas olduklarından, empati kabiliyeti yüksek olduğundan dolayı karşı taraf ile sürekli duygusal ilişki durumundadır ve bunun neticesinde duygusal bulaşmaya karşı son derece yatkın durumda bulunmaktadır.

1.2.8. Duygusal Bulaşma Süreci

Duygusal bulaşma, etkileşim içerisinde olunan kişilerin duygularının bazı kısımlarını otomatik olarak üstlenme eğilimini ifade etmektedir. Duygusal bulaşmanın yaşanabilmesi için gereken ilk mekanizma taklit süreci olduğu düşünülmektedir²²⁴. Kişi bir başkasını gözlemlediğinde veya o kişiyle etkileşime girildiğinde taklit otomatik olarak gerçekleşmektedir²²⁵. Duygusal bulaşma üzerine yapılan araştırmalar başkalarının duygularını yakalama yeteneği nedeniyle kişinin duygusal deneyimlerinin bir başkasının duygularından, dış olaylardan doğrudan ve hemen etkilenebileceği, bu sürecin otomatik ve bilinçdışı olarak gerçekleştiği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır²²⁶.

Duyguların bulaşması beynin “alt yol”u olarak adlandırılan şeyin işleyişine örnek teşkil etmektedir. Alt yol kendiliğinden ve hızlı bir şekilde bilinçaltında çalışan devrelerden meydana gelmektedir. Duygusal olarak gerçekleştirilen eylemler büyük ölçüde alt yol üzerinde çalışan geniş çaplı sinir hücrelerinin güdümünde meydana gelmektedir. İki kişi etkileşim içerisindeyken duyguları karşılıklı olarak birbirine geçmektedir. Bu etkileşim sırasında çoklu sinir devreleri aracılığı ile hüznün, neşe, acıya kadar tüm hisler harekete geçmektedir. İki beyin arasında bir bağlantı oluşur ve bedensel engelleri aşan bir geri bildirim döngüsü oluşmaktadır. Sistemler terminolojisiyle kurulan bu etkileşim içerisinde beyinler çiftleşir. Bunun sonucunda birinin çıktısı diğerkinin girdisi haline gelir ve iki varlık bir geribildirim döngüsü içerisinde birbirine bağlandığından biri değişirken diğeri de değişmektedir. Kişiler bir döngü içerisinde birleştiklerinde beyinleri arasında sözsüz bir uyum oluşmasına olanak sağlanmış olur. Aralarındaki etkileşim devam ettikçe içsel hisler iyisiyle kötüsüyle gönderilip alınmaktadır²²⁷.

Etkileşim sırasında kişilerin duygusal uyumu ne derecede hissettikleri konuşma esnasındaki fiziksel hareketlerindeki ahenk düzeyine yansımaktadır. Bilinçdışı olarak

²²⁴ A.g.e., pp.5-25.

²²⁵ Bruno Wicker ve Diğerkleri, “Both of Us Disgusted in My Insula: The Common neural Basis of Seeing and Feeling Disgust”, *Neuron*, Vol.40, No. 3, 2003, p.655.

²²⁶ Coplan, a.g.e., p.47.

²²⁷ Goleman, *Sosyal Zeka, İnsan İlişkilerinin Yeni Bilimi*, ss. 19-23

gerçekleşen bu yakınlık göstergesi birbirlerine karşı yaptıkları hareketleri etkilemektedir. Oluşan ahenk ile ruh hallerinin aktarımı kolaylaşmaktadır²²⁸.

Duygusal bulaşma kişiler arasında meydana gelen etkileşimler ile ortaya çıkan bir süreçtir. Kişiler sürekli ve bilinçsiz olarak karşısındakinin duygusal ifadelerini taklit ederek bulaşmayı başlatmaktadırlar²²⁹. Duygusal bulaşmanın tetiklediği öznel olağanüstü deneyimler dört faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler; bilinçdışı taklit işlemlerinden sorumlu olan merkezi sinir sisteminin etkinliği, bu taklit edici yüz ifadelerinden alınan geribildirim, kişilerin duygusal durumları ve başkalarının ifadeleri hakkında çıkarım yapmalarına olanak veren etkileşim ve son olarak sosyal bağlam olarak sıralanmaktadır²³⁰.

Özetleyecek olursak duygusal bulaşma her yaşta bireyler arasında meydana gelen bir süreçtir. Kişiler etkileşim sırasında diğer kişinin ifadelerini taklit etmektedir. Geri bildirim vasıtasıyla taklit edilen özellikler alıcıda duygusal bir deneyim oluşmasına olanak sağlar ve bulaşma ile diğer kişinin duygusal durumu alıcıda ortaya çıkmaktadır.

1.2.9. Duyguların Sosyokültürel Normlar Üzerinden İfade Edilmesi

Oxford İngilizce sözcüğü duyguyu “kişinin koşullarından, ruh halinden veya başkalarıyla ilişkilerinden kaynaklanan güçlü bir his” olarak tanımlamaktadır²³¹. Duygu kavramı genel uyarılmanın, bu uyarılmanın dışarıya yansıyan halinin ve bunların bilinçli deneyiminin bir bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Toplum içindeki bireylerden belirli kural ve toplumsal beklentilere uymaları beklenmektedir. Bu beklenti ve kurallar bütününe norm adı verilmektedir. Sosyal normlar belirli durumlarda nasıl davranılması gerektiğini toplum içerisindeki bireylere aktaran ve toplum içerisinde yaptırım gücü olan kurallar olarak tanımlanmaktadır²³². Duyguları en doğru şekilde ifade edebilmek için diğer faktörlerle beraber egemen kültürel normları da bilmeye bağlıdır²³³. Kültür duyguları düzenler ve toplumsal değerleri iyi ya da kötü olarak değerlendirmek için kriterler sağlamaktadır. İnsanın nasıl hissettiği kültürel çerçeveli yorumlara bağlıdır²³⁴.

²²⁸ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, ss. 160-161

²²⁹ Doherty, “*The Emotional Contagion Scale: A Measure of Individual Differences*”, p.132.

²³⁰ Patrick Bourgeois ve Ursula Hess, “The Impact of Social Context on Mimicry”, **Biological Psychology**, Vol.77, No.3, 2008, pp.344-345.

²³¹ <https://en.oxforddictionaries.com/definition/emotion>, 06.08.2019

²³² Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, ss.546-547.

²³³ Goleman, *Sosyal Zeka, İnsan İlişkilerinin Yeni Bilimi*, s..95

²³⁴ Neta C. Crawford, “The Passion of World Politics: Propositions on Emotions and Emotional Relationships” **International Security**, Vol. 24, No.4, 2000, p.133.

Kültür insanın bilgi birikiminin taşıyıcısı, aktarıcısıdır. İnsan hayatının kültürle ilişkisi olmayan ve kültürden etkilenmeyen herhangi bir yönü yoktur. Düşünce tarzından, olaylara bakış açısı ve olayları algılayıp yorumlama şeklinden duyguların sergilenmesine kadar her şey kültürle ilişkidir²³⁵.

Ekman ve arkadaşları kültürün duygusal yüz ifadeleri üzerindeki etkisini incelediler ve bu incelemeler neticesinde kültürlerin kendine özgü gösterim kuralları olduğu sonucuna ulaştılar²³⁶. Ekman ve Fraiser farklı duygularının büyük çoğunluğunun tüm kültürlerde aynı olmasına rağmen duyguları yansıtma biçimlerinde farklılıklar olduğunu, her kültürün duyguları ifade etmek için kendine özgü kuralları olduğunu iddia etmekteydi. Bu kurallar sergilenmesi gereken duygunun türünü, şiddetini ve ifade biçimlerini düzenlemekteydi²³⁷.

Ekman ve arkadaşları, Japonya'da öğrencilerin yerlilerin sünnet merasimlerini gösteren korku dolu bir film izlerken sergiledikleri yüz ifadelerine bakmışlardır. Yalnız olduklarında yüzlerinde korku dolu bir ifade ile filmi izleyen öğrenciler, başlarında otoriteyi temsil eden biri varken yüzlerinde çok az duygusal ifade görülmüştür. Öğrenciler otoriteden çekindikleri için duygusal durumlarını maskeleyen ihtiyacı hissetmişlerdir²³⁸. Toplulukçu kültürler ilişkisel uyumu yitirmemek için duyguları daha az kullanmaktadırlar²³⁹. Toplulukçu kültürlerde duyguların ifadesinin engellenmesi kişinin olgunluğunun bir göstergesi olarak görülmektedir²⁴⁰.

Özetle denilebilir ki kültürden kültüre duyguları ifade etme şekilleri değişiklik göstermektedir. Bireysel özellikleri ön plana çıkan Batı toplumlarında kişiler duyguları daha rahat yaşayıp ifade edebiliyorken, toplulukçu Doğu toplumlarında bireyler duygularını genel toplumsal kurallar çerçevesinde yaşayabilmektedirler.

²³⁵ Edward T. Hall, **Beyond Culture**, New York : Anchor Books, 1976, pp. 16-17.

²³⁶ Paul Ekman ve Diğerleri, "Universals and Cultural Differences in the Judgments of Facial Expressions of Emotion", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol. 53, No.4, 1987, p.712.

²³⁷ Paul Ekman, ve Wallace V. Friesen, "Constants Across cultures in the Face and Emotion", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol. 17, No.2, 1971, p. 124.

²³⁸ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, ss.157-158.

²³⁹ David Matsumoto, "Are Cultural Differences in Emotion Regulation Mediated by Personality Traits?", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, Vol.37, No.4, 2006, p.422.

²⁴⁰ Emily A. Butler ve Tiane L. Lee, James J. Gross, "Emotion Regulation and Culture: Are Social Consequences of Emotion Suppression Culture Specific?", **Emotion**, Vol.7, No.1, 2007, p.32.

1.3. KÜLTÜR

1.3.1. Kültür Kavramı

Konuşma dilinde kullanılan kültür kelimesi Latince kökenli olup dilimize Fransızcadan geçmiştir. Kültür sözcüğü *Cultura*'dan gelmektedir. *Colere* Latince sürmek, ekip biçme eylemine karşılık gelirken, Türkçedeki *ekin* karşılığı olarak *Cultura* kullanılıyordu. *Culture* sözcüğü ilk defa Voltaire tarafından insan zekasının oluşması, gelişmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanılmıştır. Almancada Cultur olarak kendine yer bulan kavram bu dilde uygarlık ve kültürel evrim karşılığı olarak kullanılmıştır²⁴¹. 1871 yılında Edward Taylor *Primitive Culture* adlı eserinde kültürü kişilerin öğrendiği bilgi, beceri, örf ve adetler, gelenek görenekler ve tüm alışkanlıklarını bünyesinde bulunduran karmaşık bir bütün olarak tanımlamıştır²⁴². Türkiye'de kültür kavramı düzgün bir şekilde ilk defa Ziya Gökalp tarafından yapılmıştır. Ziya Gökalp kültürün milli bir unsur olduğunu ileri sürmüştür. Kültürü topluma özgü olan sanat, din, gelenekler, adetler bütünü olarak tanımlamaktadır²⁴³. TDK kültürü "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" olarak tanımlamaktadır²⁴⁴.

Kültür kavramı hakkında herkesin kabul gördüğü ortak bir tanım bulunmamakla beraber kavram üzerine birçok tanım yapılmıştır. Değişen ve gelişen toplum yapısı kültür hakkında ortak bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Yapılan tanımlamalarda kültür kavramının belli noktaları üzerinde durulmaktadır. Kroeber ve Kluckhohn yapmış oldukları çalışmada kültür kavramı hakkında 164 farklı tanımın yapıldığını tespit etmişlerdir²⁴⁵.

Malinowski kültürü kullanılan ve tüketilen maddelerden, toplumların yapısal hak ve sorumluluklarından, bireylerin düşünce ve yeteneklerinden, inanç ve alışkanlıklarından oluşan bir bütün olarak tanımlıyordu²⁴⁶. T.S. Eliot ise belli bir yerde beraber yaşayan bir toplumun yaşayış şekli olarak tanımlamaktadır. Bu kültür o toplumun sanatına, geleneklerine, alışkanlıklarına, sosyal sistemlerine ve dinlerine kadar her alanda belli bir şekilde yaşamakta

²⁴¹ Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1979, ss. 96-97

²⁴² Edward B. Taylor, **Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom**, 6. Basım, Londra: T. Murray, 1920, p.1.

²⁴³ M.Şerif Şimşek , Tahir Akgemci, Adnan Çelik, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örütlerde Davranış**,7. Basım, Ankara : Gazi Kitabevi, 2011, ss. 41-42.

²⁴⁴ <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

²⁴⁵ A.L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn, **Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions**, 1.Basım, Cambridge: Harvard University Press, 1952, pp. 9-139.

²⁴⁶ Bronislaw Malinowski, **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, Saadet Özka (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992, s.66.

olup kültürü oluşturan tüm unsurların tamamı birbirleriyle etkileşim içerisinde olduklarını ileri sürmekteydi²⁴⁷.

Başka bir tanımda ise kültür kuşaktan kuşağa aktarılan, kurallara bağlı olan, paylaşılan, simgelere dayanan, öğrenilmiş inanç ve davranışları kapsamı olarak tanımlanmaktadır. Kültür, kişilerin simge ve dili kullanma, kültürel öğrenme yeteneğine bağlıdır. Kültürün geleneksel davranış, tavırlar ve eğitim vasıtasıyla kişilerde içselleştirilen davranış kurallarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir²⁴⁸. Kültür toplum içindeki kişilerin davranışları hakkın bilgi veren, meydana gelen davranışlarda yansıma bulan soyut görüşler ve değerlerden oluşmaktadır. Kültür içinde bulunduğu toplumun fertleri tarafından paylaşılan ve o toplulukta yaşayan kişilerin anlayabileceği davranışlar üretmektedir. Kültür biyolojik bir miras değildir ve öğrenilerek elde edinilen ve diğer nesillere aktarılan bir kavramdır²⁴⁹.

Sosyologlar tarafından geniş anlamıyla ele alınan kültür kavramı toplumun sanatını, dansını, mimarisini, edebiyatını ve tiyatrosunu belirtmektedir. Daha dar anlamla ele alınan kültür kavramı ise kişinin beden ve zihninin değişip gelişmesiyle beraber kişilerin düşünme, hissetme, konuşma gibi yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlayan toplumsal kurallar bütünü olduğu ifade edilmektedir. Kültür toplumun bilgi taşıyıcısıdır²⁵⁰.

Hall *The Silent Language* adlı eserinde kültürün iletişim olduğunu belirtirken²⁵¹ Joseph Fichter'e göre kültür insan ürünüdür ve insanın gerçekleştirdiği her şey kültürün bir parçasıdır. Kültür insana ait tüm ürünleri içerdiği için yapılan, üretilen her şeyin kültürün bir parçası olduğunu savunmaktadır. Kültür toplumu oluşturan tüm kişilerin ortaklaşa paylaştığı tüm kurumların bir bileşkesidir²⁵².

Geertz'e göre kültürün insan doğası üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Kültürel kurallar vasıtasıyla insanların davranışları şekillenmektedir ve kültür beden dışı bir bilgi kaynağı olarak görülmektedir. İnsanların özünde ne olabilecekleri ile aslında teker teker ne haline geldikleri arasındaki bağlantı kültür ile sağlanmaktadır. İnsan olmak birey olmaktır ve kültürel kalıplar ile insan yaşamına yön, biçim ve düzen verildiğini ileri sürmektedir²⁵³.

²⁴⁷ T. S . Eliot, **Kültür Üzerine Düşünceler**, Sevim Kantarcıoğlu (çev.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 133

²⁴⁸ Arthur Asa Berger, **Kültür Eleştirisi, Kültürel Kavrama Giriş**, Özgür Emir (çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2014, s. 142

²⁴⁹ William A. Haviland ve Diğerleri, **Kültürel Antropoloji**, İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (çev.), İstanbul: Kanknüs Yayınları, 2008, s. 102.

²⁵⁰ Anıl Çeçen, **Kültür ve Politika**, 2. Basım, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1996, ss. 14-15.

²⁵¹ Edward T. Hall, **The Silent Language**, 1. Basım, New York: Doubleday Company, 1959, s. 117

²⁵² Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir**, Nilgün Çelebi (çev.), Ankara: Atilla Kitabevi, 2001, ss.130-133

²⁵³ Clifford Geertz, **Kültürlerin Yorumlanması**, Hakan Gür (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2010, s. 71.

Hall ise kültür insanın aktarıcısıdır; insan hayatının kültürle alakalı olmayan ve kültür tarafından etkilenmeyen hiçbir yönü olmadığı ifade etmektedir. Bu durum, kişiliğin, duyguların ifade edilmesi de dahil olmak üzere, kendini ifade etmenin, düşünce şeklinin, hareket tarzlarının, problemlerin çözüm yollarının, ulaşım sistemlerinin işleyiş biçimlerinin, ekonomi ve yönetim sisteminin çalışma prensiplerinin, bütün bunların bir arada barındırılıp işlevlerin yerine getirilmesinin kültürle alakalı olduğunu ifade etmektedir²⁵⁴.

Hofstede kültürü bir takım insanları diğerlerinde ayırmaya yarayan zihinsel bir programlama olarak tanımlıyordu. Zihinsel programla ile kişi yetiştiği sosyal çevre ve şartlara göre deneyimler elde ettiğini söylemektedir. Bu sürecin başlangıç noktası aile olup okul, arkadaş çevresi, iş ortamında devam etmektedir. Kültürün genler vasıtasıyla aktarılmayıp öğrenilen bir süreç olduğunu savunmaktadır²⁵⁵.

Erdoğan “kültür insanın toplumsal yaşamının her alanında kendisini ve kendisinin olanı (veya olduğunu sandığı) ifadesidir; çünkü kültür, insanın kendi yaşamını, geçmişten gelen deneyimler ve birikimlerle ve kendi yarattıklarıyla, nasıl ürettiğini anlatır. İnsan kendini ne için, neyle ve nasıl üretiyorsa, bu üretme aracıyla, nedeniyle ve nasılıyla onun kültürü” olduğunu ifade etmektedir²⁵⁶.

Her toplumun kültürü kendine özgüdür ve eşsizdir. Kültür insanların olaylara bakış açısını ve yorumlamasını değiştirmektedir. Ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada aileleri tarafından sıkı disipline tabii tutulan Amerikalı ergenler bunu aileleri tarafından sevilmemek olarak algılayırken, Japonya’da ise sonuçlar tamamen farklı çıkmakla beraber disiplin uygulanmamasını ailesi tarafından sevilmemek olarak algılamaktaydılar²⁵⁷.

Kültür maddi olan ve maddi olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. Maddi kültür unsurları yapılar, sanat eserleri, takı ve aletlerdir. Duygular, düşünceler dokunulmayan ve maddi olmayan kültürün unsurlarındandır. İnsanlar dünyayı sembollerle algılamaya çalışıp nesnelere sembolleştirmektedirler.

Kültür ile ilgili yapılan birçok tanımın yanı sıra kültürüm taşıdığı özellikler ile ilgili de sınıflandırma yapılmıştır. Kültürün, toplumsal olduğu, öğrenilen bir kavram olduğu, değişebilir aktarıldığı, sürekli olduğu, doyum sağlayıcı ve bütünleştirici olduğu, öğeleri arasında uyum bulunan kurallar bütününden oluşan bir sistem olduğu ifade edilmektedir.

²⁵⁴ Hall, *Beyond Culture*, pp. 16-17

²⁵⁵ Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, ve Michael Minkov, **Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival**, 3. Basım, New York: McGRAW-HILL., 2010., pp. 4-6.

²⁵⁶ Erdoğan, **a.g.e.**, s.267.

²⁵⁷ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, s. 319.

Kültür öğrenilmiş davranışlar ve bu davranışların neticesinde oluşan bir yapıdır. Bu yapıyı meydana getiren unsurlar, belli bir toplum üyeleri tarafından paylaşılıp aktarılmaktadır. Kültürü meydana getiren ve bunu sürdüren insandır²⁵⁸. Kültür sosyal bir ürün olarak doğuştan öğrenilmez ve bireyler arasında meydana gelen etkileşimsel faaliyetler ve çevreyle yapılan etkileşimler sonucunda öğrenilip aktarılmaktadır. Kültürün öğrenilmesi durağan bir süreç olmadığı gibi yaşam sürmektedir. İnsanlar eşyalara, kıyafetleri, nesnelere sembolleştirerek anlam çıkarmaktadırlar. Bazen bilinçli bazen ise bilinçsiz olarak sembolleştirmeye baş vurulmaktadır. İnsanların buldukları çevreye göre hareketleri, kullandığı kelimeler, jest ve mimikler değişiklik göstermektedir²⁵⁹.

1.3.2. Kültürel Süreçler İle İlgili Yaklaşımlar

1.3.2.1. Lawrence Kohlberg Değerlerin Öğrenilmesi Yaklaşımı

Kohlberg ahlak gelişimi hakkındaki çalışmalarını Piaget'in çalışmalarının ötesine taşımıştır. Kohlberg yaptığı çalışmalar ile farklı yaşlardaki çocuklara kısa öyküler biçiminde sunduğu bazı varsayımsal ahlaki ikilemler geliştirmiştir. Çocuklar her ikilemde bir çeşit eylemin ahlaksallığını değerlendirmek durumundaydılar. Topladığı bilgiler ışığında ahlaki akıl yürütmenin gelişim evrelerini içeren kendi kuramını kurdu²⁶⁰. Kohlberg'in teorik yaklaşımı adından da anlaşılacağı gibi, Kohlberg'in ahlak modeli ahlaki biliş ya da düşüncenin gelişimine odaklanmaktadır. Kohlberg kişiliğin ahlaki yönünü ahlaki muhakame yapıları olarak tanımlamaktadır²⁶¹. Kohlberg, büyümekte olan çocukların ilerlemelerine benzer şekilde ahlaki gelişimin de belirli aşamalarla ilerlediğini gözlemledi. Piaget'in bilişsel gelişim aşamaları vasıtasıyla çocukları ve yetişkinleri gözlemleyerek test etmesi, insanın art arda bir aşamadan diğerine değişmez bir sırada ilerlemesini, herhangi bir aşamayı atlamamasını veya bir önceki aşamaya geri dönmemesini teorik olarak ortaya koymuştur. Bunlar, her aşamada niteliksel olarak farklı düşünme ve problem çözme biçimlerini belirten düşünce işleme aşamalarıdır²⁶².

Kohlberg denekler tarafından ifade edilen en yüksek ahlaki akıl yürütme aşamasını periyodik olarak değerlendirerek, bireylerin çocukluktan yetişkinliğe ahlaki gelişimini anlamaya çalışmıştır. Bu gözlemler Kohlberg'e altı aşamadan oluşan bir ahlaki gelişim

²⁵⁸ Doğan Özlem, **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**, 5. Basım, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2008, s.171.

²⁵⁹ Halil İbrahim Bahar, **Sosyoloji**, 3. Basım, Ankara: Usak Yayınları, 2009, ss. 54-55

²⁶⁰ Mary J. Gander ve Harry W. Gardiner, **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s.336.

²⁶¹ Dennis L. Krebs, Kathy Denton ve Gillian Wark, "The Forms and Functions of Real-Life Moral Decision-Making", **Journal of Moral Education**, Vol. 26, No. 2, 1997, pp.131-132.

²⁶² Micheal Wright, "Can moral judgement and ethical behavior be learned?", **Management Decision**, Vol. 33, No. 10, 1995, p.17.

modeli geliştirmesini saęlamıřtır²⁶³. Bu modele dayanarak ahlaki akıl yürütme altı aşamada ilerlemektedir ve her aşamada ahlaki ikilemleri ele alma kabiliyeti artmaktadır. Buna göre insanlar benzer etik durumlarda farklı kararlar almaktadırlar çünkü bilişsel ahlaki gelişimin farklı ařamalarındadırlar²⁶⁴. Kohlberg araştırmaları sonucunda ahlaki gelişim aşamaları giderek artan bir ahlak anlayışını barındıran üç düzey bulunduğu ve her düzey içinde iki aşama ile belirlenir²⁶⁵.

Kohlberg'in çerçevesi üç gelişim seviyesine ayrılmış altı ahlaki akıl yürütme aşamasından oluşmaktadır. Birinci düzey gelenek öncesi düzey (aşama 1 ve 2), ikincisi geleneksel düzey (aşama 3 ve 4), üçüncüsü ise gelenek sonrası düzey (aşama 5 ve 6) olarak gruplandırılmaktadır²⁶⁶.

Gelenek öncesi düzeyde ilk iki aşama bireyin kendi içinde öncelikli olarak alternatif eylemlerin sonuçlarını göz önüne alarak ahlaki bir ikilemi ele aldığını göstermektedir (Cezalandırmayı nasıl önleyebilirim? İçinde ne var?). Başkalarının ihtiyaçları zaman zaman düşünülebilir ancak genellikle pragmatik bir düşünce yapısı hakimdir (Sen benim sırtımı kaştıdın, ben de seninkini kaşıyorum)²⁶⁷. Bebeklik döneminde ve erken çocukluk döneminde gözlemlenebilir olan bu düzey cezadan kaçınma veya ödülün peşinde koşma (aşama 1) veya çıkarların karşılıklılığı (aşama 2) gibi kendini etkileyen fiziksel sonuçlara dayanan ahlaki yargıyı tanımlamaktadır²⁶⁸.

Geleneksel düzeyde üçüncü ve dördüncü aşamada bireylerin kararları kişisel sonuçlardan dolayı hala motive edilebilir durumdadır ancak başkalarının iyiliği eşit derece önemli olarak algılanmaktadır. Bu, sosyal düzene yönelik güçlü bir desteğin bireylerin bilişlerini etkilemeye başladığı aşamadır. Doğru olarak kabul edilen, bireyin belirli insanlardan ziyade topluma karşı görevini algılamasına baęlıdır²⁶⁹. Geleneksel düzeyde geç çocukluk döneminde erişilen, ergenlik ve yetişkinlik dönemine kadar uzanan ahlaki akıl yürütmenin odağı, başkalarının yararına olan, onlar tarafından beklenen ve onaylanan şeylere dönüşür (aşama 3), ayrıca toplumsal kurallara ve yasalara uymaya dönüşür (aşama 4)²⁷⁰.

²⁶³ Wright, a.g.m. p.17.

²⁶⁴ Jeanne H. Yamamura ve Yvonne Stedham, "Business Ethic in Japan: Taking Closer Look at the Role of Age", **Journal of International Business Research**, Vol.10, No.3, 2011, p.155.

²⁶⁵ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, a.g.e., s.222.

²⁶⁶ Lawrence Kohlberg, "Estudios Morales y Moralización. El Enfoque Cognitivo-Evolutivo", **Infancia y Aprendizaje**, Vol.5, No.18, 1982, p.34.

²⁶⁷ Yamamura ve Stedham, a.g.m., p. 155.

²⁶⁸ Caroline Koh, "Moral Development and Student Motivation in Moral Education: A Singapore Study", **Australian Journal of Education**, Vol.56, No. 1, 2012, p.87.

²⁶⁹ Yamamura ve Stedham, a.g.m., p. 155.

²⁷⁰ Koh, a.g.m., p. 87.

Gelenek sonrası düzeyde son iki aşamada ise bireyler önceki iki düzeyde olduğu gibi başkalarına veya topluma karşı olan olumsuz sonuçların veya görev algılarının engellenmesinden ve sakınmasından ziyade gittikçe daha soyut ilkeler tarafından yönlendirilmektedir. Gelenek sonrası düzeyde birey toplum tarafından bir bütün olarak kararlaştırılan genel bireysel hak ve standartları tanımlamak ve desteklemek için hareket etmektedir. Bu, adalet ve eşitlik gibi evrensel etik ilkelerin belirlenmesine ve herkesin takip etmesi gerektiği inancına yol açmaktadır²⁷¹. Bu düzeyde ahlaki akıl yürütme, sosyal sözleşme yönelimini temel alan otorite diktatörlüğünün ötesine geçmektedir(aşama 5). Burada çoğunluk için veya toplum için en büyük yararı elde etmek amacıyla karar verme sürecinde demokratik bir duruş benimsenmektedir. Ahlaki gelişimin en yüksek aşaması (aşama 6) kişisel fedakarlıktan bağımsız olarak karar almada evrensel ilkelerin yaygınlaştırılmasını içermektedir²⁷².

Tablo 1
Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Evrelerinin Tanımlanması

DÜZEYLER	AŞAMALAR	AŞAMANIN ANA FİKRİ
Gelenek Öncesi Düzey	1. Aşama: İtaat ve Ceza	Ceza olan eylemlerden kaçınma. Cezadan kurtulmak ve otoriteye tam itaat.
	2. Aşama: Bireysellik, Araçsal Amaç, ve Değiş tokuş	Kurallara yalnızca çıkarına yaradığında uyma. Kendi çıkar ve ihtiyaçlarını karşılamak için eylemde bulunma.
	3. Aşama: Kişilerarası Uyum	Birey başkalarının onayını almak için hareket eder. İyi davranış, grup içinde başkalarını memnun eden veya yardımcı olan davranışlardır.

²⁷¹ Yamamura ve Stedham, a.g.e., p. 155.

²⁷² Koh, a.g.m., p..87.

Geleneksel Düzey	4. Aşama: Kanun ve Görev	Sabit kurallara, yasalara ve doğru şekilde oluşturulmuş otoriteye saygı göstermek. Verilen sosyal ve kurumsal düzenin kendi iyiliği için savunulması. Toplumdaki başkalarının refahına karşı sorumluluk.
Gelenek Sonrası Düzey	5. Aşama: Yasalar veya Kurumsallaşmış Toplum Kuralları	Kurallar desteklenir, çünkü bunlar sosyal bir sözleşmedir; ancak, göreceli olmayan değerler çoğunluk görüşüne bakılmaksızın onaylanır.
	6. Aşama: Evrensel Ahlak İlkeleri	Bu aşamaya ulaşan bir birey, tüm yaşamın eşitliğine ve değerine dayalı evrensel ilkelere hareket eder.

Kişiler hayat boyunca bu aşamalarla ilerlemektedirler. Bu nedenle yaş ahlaki gelişim düzeyi ile pozitif ilişkilidir. Yaş ve deneyimin artmasıyla kişiler etik dışı davranışların olumsuz sonuçlarından daha fazla haberdar olurlar ve kültürlerinde doğru ve yanlış olarak kabul gören şeyleri devam ettirerek bilgi, anlayış ve takdirlerini arttırmışlardır²⁷³.

İnsanların kişisel gelişim ve dış dünya ile özellikle sosyal çevre ile etkileşim neticesinde evrelerde ilerleme kaydettiği varsayılmaktadır. Aşamalar hiyerarşik ve sıralı olmasına rağmen ilerleme garanti edilememektedir. Gelenek öncesi düzeyde kurallar ve sosyal beklentiler kişiler için dışsaldır. Geleneksel düzeyde benlik, özellikle otorite ile beraber başkalarının kural ve beklentilerini tanımlamış veya içselleştirmiştir. Çoğu yetişkin bu düzeye ulaşmaktadır. Gelenek sonrası düzeyde insanlar kendi öz saygılarını diğerlerinin beklenti ve kurallarından ayırmaktadır ve kişisel değerleri kendi seçtiği ilkeler açısından tanımlamaktadır. Kohlberg gelenek sonrası düzeye ilerlemeyi ideal olarak algılamaktadır²⁷⁴. Kohlberg'e göre gelişim adım adım olmaktadır yani aşamalar değişmemektedir. Bu nedenle aşamada ikide olan bir kişinin aşama dörde sıçrayamayacağını fakat aşama ikiden aşama dörde aşama aşama geçildiğini savunmaktadır²⁷⁵. Bireyler bu aşamalardan geçerek ahlaki sorumlulukların daha iyi anlaşılması yönünde ilerlediği düşünülmektedir. Bu sebeple altıncı evrede bulunan kişiler

²⁷³ Yamamura ve Stedham, a.g.e., pp. 155-156.

²⁷⁴ Wright, a.g.e., pp. 17-18.

²⁷⁵ Dawn R. Elm ve James Weber, "Measuring Moral Judgment: The Moral Judgment Interview or the Defining Issues Test?", *Journal of Business Ethics*, Vol.13, No.5, 1994, 342.

ahlaki ikilemler vasıtasıyla bir ile beşinci aşamadaki kişilerden daha etkili bir şekilde akıl yürütmeme kabiliyetine sahip oldukları düşünülmektedir.²⁷⁶ Aşamaların hiyerarşik ve geri döndürülemez olduğu iddia edilse de herkes en yüksek aşamaya ulaşmamaktadır²⁷⁷.

Bu bilgiler ışığında denilebilir ki ahlaki gelişim aşamalarına göre çocukluktan itibaren kişilerin gelişim aşamaları belirli değerler etrafında olmaktadır ve belirtilen ilkelere göre kişilerin gelişimi devam etmektedir. Kişilerarası ilişkiler süreci içinde kişilerin ilişki esnasındaki davranışları kişilerin mevcut ahlaki gelişim aşamalarından etkilenmektedir. Kişilerin buldukları düzeyler ilişkinin boyutunu etkilemekte ve ilişkinin gelişimi açısından önem taşımaktadır. Kişilerin sahip oldukları düzeyler ile ilişki içindeki davranışları paralellik göstermektedir. Diğer bir ifade ile kişilerin düzeyleri ne kadar yüksekse ilişkiden alınan verim o derece fazla olabilmektedir.

1.3.2.2. Geert Hofstade'in Zihinsel Programlama Süreci

Hofstede'e göre insan hayatı boyunca öğrenilen düşünme, hissetme ve potansiyel davranış kalıplarını içinde barındırmaktadır. Bunların büyük bir kısmı erken çocukluk döneminde elde edilmiştir çünkü o zamanlar kişiler öğrenme ve özümleme konusunda daha hassastır. Belli düşünme, hissetme ve hareket etme kalıpları kişinin zihninde belirlediğinde bunlardan farklı bir şey öğrenmeden önce sahip olduğu kalıplardan vazgeçmesi gerekmektedir. Hofstede bu değiştirilmesi oldukça zor olan kalıpları bilgisayara programına benzetmiştir. Bu sebeple kültür bir çeşit zihinsel yazılım aracıdır. Ancak bu tanıma göre insanların bilgisayarlarla aynı şekilde programlandığı anlamına gelmemektedir. Bu benzetmeye göre insan davranışı zihin yazılımı tarafından kısmen belirlenmektedir. Aynı zamanda kişi kendi zihni programındaki davranış modellerinden çok farklı davranabilir yani sapma gösterebilmektedir. Kişilerin zihinsel programlama kaynakları, içinde büyüdüğü ve birisinin yaşam deneyimlerini topladığı sosyal ortamlarda yatmaktadır. Programlama aile içinde başlamaktadır ve mahalle, okul, arkadaş grupları ve iş yerinde devam etmektedir. Zihinsel programlar, edinildikleri sosyal ortamlar kadar değişmektedir. Hofstede zihin yazılımının üç aşamadan oluştuğunu belirtmektedir²⁷⁸.

²⁷⁶ John Fraedrich, Debbie M. Thorne, O .C. Ferrell, "Assessing the Application of Cognitive Moral Development Theory to Business Ethics", **Journal of Business Ethics**, Vol. 13, No. 10, 1994, p.830.

²⁷⁷ Koh, **a.g.m.**, p..87.

²⁷⁸ Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, pp. 4-6.

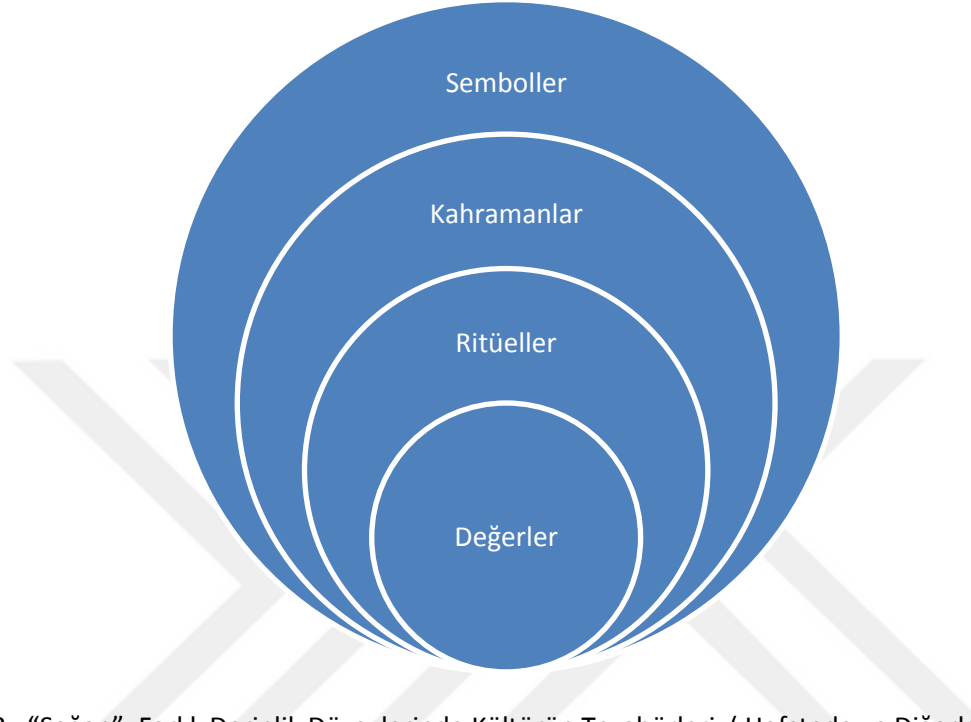

Şekil 2. Zihinsel Programlamada Üç Farklılık Düzeyi(Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, p.6).

Zihin yazılım süreci kişilik, kültür ve insan doğası dahil üç aşamadan oluşmaktadır. Kişilik bireyin zihin yazılımının kendine has olan bölümüdür. Bu bölüm bireyin eşsiz gen havuzundan kısmen miras kalan ve kısmen öğrenilen özelliklere dayanmaktadır. Burada kullanılan öğrenilmiş ifadesi kültürün ve eşsiz kişisel deneyimlerin etkisiyle değiştirilmiş anlamına gelmektedir. Kültür düzeyi zihin yazılımın kalıtsal olmayan öğrenilen bölümünü ifade etmektedir. İnsan doğası kişinin zihinsel yazılımındaki evrensel düzeyi temsil etmektedir. Bu düzey bilgisayarın işletim sistemine benzemektedir. Bu sistem kişinin fiziksel ve temel psikolojik fonksiyonları belirlemektedir. Kişinin korku, öfke, sevgi, neşe gibi duyguları hissetme yeteneği, diğerleriyle ilişki kurma, hareket ve egzersiz yapma çevreyi gözlemlene gereksinimi zihinsel programlama düzeyi ile ilişkilidir. Ancak kültür tarafından bu duyguların ifade ediliş biçimleri değiştirilmektedir²⁷⁹.

²⁷⁹Hofstede ve Diğerleri, **a.g.e.**, pp.6-7

Hofstede'e göre kültürel farklılıklar kendini çeşitli yollarla göstermektedir. Zihinsel yazılım olarak kullanılan kültürler arasındaki farklar soğan benzetmesi şeklinde dört farklı grupta toplanmıştır. Buna göre kültür bir soğan gibi katmanlardan meydana gelmektedir²⁸⁰.

Şekil 3. “Soğan”: Farklı Derinlik Düzeylerinde Kültürün Tezahürleri (Hofstede ve Diğerleri, Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival, p. 8)

Semboller, sadece aynı kültürü paylaşanlar kişiler tarafından tanınanabilen belirli bir anlama sahip kelimeler, el hareketleri, imgeler veya nesnelere. Dil veya kullanılan kelimeler elbise, saç şekilleri, bayraklar ve durum sembollerinde olduğu gibi bu gruba aittir. Yeni semboller kolayca geliştirilir ve eski semboller kaybolurlar. Bir kültürel grubun sembolleri, başkaları tarafından düzenli olarak kopyalanır. Bu yüzden semboller, figürün dış, en yüzeysel katmanına yerleştirilmiştir. Kahramanlar canlı veya ölü, gerçek veya hayali olup bir kültürde üstün özelliklere sahip kişilerdir. Ritüeller, istenen hedeflere varmak amacıyla teknik olarak üstün olan, ancak bir kültür içinde sosyal olarak gerekli görülen toplu etkinliklerdir. Ritüeller, dilin yazma ve konuşmada, gündelik etkileşimde ve inançların iletişimde kullanılma biçimini içermektedir. Figürün merkezinde değerler yer almaktadır. Değerler çocukların farkında olmadan öğrendikleri ilk kültürel öğedir. Değerler hayatın erken aşamasında elde

²⁸⁰ Hofstede ve Diğerleri, a.g.e., p.8.

edilmektedir. Değerler, bazı durumları diğerlerine göre daha fazla tercih etme eğilimindedir. Gelişim psikologlarına göre çocuklarda değerler sisteminin on yaşından itibaren son halini aldığını ve bu yaştan sonra değişiklik yaşanmasının oldukça zor olduğunu iddia etmişlerdir. Çocuklar sahip oldukları kültürel değerleri bilinçsiz bir şekilde edinmektedirler. Edinilen bu değerler kişinin bir durum ve olay karşısındaki tutum ve davranış tarzını yansıtmaktadır. Bu değerleri anlayabilmek için kültürü katmanlara ayırmak gerekmektedir²⁸¹.

Hofstede değerleri kültürler arası kıyaslamalar yapmak suretiyle ele almaktadır. Hofstede'e göre kişilerin benzer durumlarda aynı ifade ve davranışları göstermesini sağlayan zihinsel program vardır ve farklı kültürlerdeki kişilerin benzer tepkiler göstermesi zihinsel program vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bireyin zihinsel programı iyi bilindiği ölçüde öngörüler o derece isabetli olmaktadır²⁸²

1.3.2.3. Kültürün Davranış Üzerindeki Etkisi

Yakın zamana kadar sosyal kültürel araştırmalarda yer almayan kültürel özellikler artık daha fazla önemsenip araştırmalarda yer almaktadır. Değişik kültürlerde yapılan çalışmalarda birçok sosyal psikolojik süreci kültürden etkilendiği ve dolayısıyla her yerde aynı biçimde seyretmediği saptanmıştır²⁸³. İnsanları harekete geçiren biyolojik eğilimler deneyimler ve kültür tarafından şekillenmektedir. Mesela değer verilen bir kişinin vefat etmesi evrensel bir biçimde üzüntüye sebep olurken bu üzüntüyü ifade etme şekli kültür tarafından belirlenir²⁸⁴. İnsan topluluklarının davranışlarının temelinde o toplumun mevcut kültürünün dayattığı davranışlar vardır. Başka bir ifadeyle adet üzerine sergilenen bu davranışların altında yatan temel sebep kültürdür. İnsan davranışlarını anlayabilmek için kültürün ne olduğunu bilmek gerekmektedir²⁸⁵.

Kültür toplumların yaşamını sürdüren ve sorunları çözmek için benimseyip kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddi araçlara denmektedir. Hayat tarzları, maddi ve manevi unsurlar kültürün oluşmasını sağlamaktadır²⁸⁶. Kültür insanın yaşama biçimine , kullanılan araç gereçlere ve davranış biçimlerine kadar insan ve toplum hayatının her alanına yön vermektedir.

Erikson insan hayatını sekiz gelişim dönemine ayırmıştır. Bu gelişim dönemleri olumlu ve olumsuz boyutlar içermekle beraber bu dönemlerinin her biri kendine has

²⁸¹ Hofstede ve Diğerleri, **a.g.e.**, pp. 8-9.

²⁸² Hasan Tutar, **Sosyal Psikoloji Kavramlar ve Kuramlar**, 1. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 39.

²⁸³ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, s. 319.

²⁸⁴ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, s.34.

²⁸⁵ Zafer İlbars, Kişiliğin Oluşumundaki Kültürel Etmenler, **DTCF Dergisi**, Vol. 31, No.1-2 , 1987, s.201.

²⁸⁶ Bahar, **a.g.e.**, s. 53.

bunalımlarıyla belirlenirken birey içinde yaşadığı toplum ve kültürden büyük ölçüde etkilenmektedir²⁸⁷. Doğumla ilgili uygulama ve tutumlar kültürden kültüre göre farklılıklar göstermektedir. Doğum olayı bir kişi için çok önemli bir olay olarak adlandırılırken bir başkası için gündelik ve doğal bir olay olarak algılanmaktadır. Doğum bir kültürde heyecan verici ve tehlikeli bir deneyim olarak kabul görüldüğünden işlemin sağlıklı bir ortamda gerçekleştirilmesi zorunlu sayılırken başka bir kültürde kadın kendi evinde çömelerek doğumu gerçekleştirip gündelik işine dönmektedir²⁸⁸.

Jung' a göre kültür ve toplum kişiliğin gelişmesinde son derece önemli etmenlerdir. Farklı kültürler değişik kişilik tiplerinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Doğu kültürü daha içe dönük ve sezgisel davranırken, batı kültürü dışa dönüklüğü ve düşünmeye değer vermektedir²⁸⁹. Farklı düşünme tarzları farklı kültürlerdeki çevresel faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ABD ve Japonya'da farklı şehirlerde şehir manzaralarını içeren rast gele fotoğraflar çekilmiştir. Daha sonra çekilen bu fotoğraflar büyüklüklerine göre, bina türlerine, yapılara göre bir eşleştirme yapılmıştır. Araştırma hipotezine göre Japonyanın şehir görünüşünün daha yoğun yani ABD'ye göre kişilerin dikkatini çeken daha fazla nesne olması bekleniyordu. Neticede hipotez doğrulanmıştır. Amerikalılar ön plandaki nesnelere daha fazla odaklanırken, Japonlar daha çok genel bağlama dikkat etmektedirler²⁹⁰. Karşılıklı bağımlılığın yüksek olduğu kültürlerde iç grup üyelerinin ihtiyaçlarının dış grup üyelerinin ihtiyaçlarından daha önemli olduğunu düşünmektedirler. Bu kültürde yaşayan insanlar bireyselci kültürde yaşayanlara kıyasla iç grup üyelerine yardım etme eğilimi daha fazla olmaktadır. Aynı zamanda toplulukçu kültürlerde erkekler cesur davranışlar sergilemeye daha eğilimliken, kadınlar uzun süreli ve bağlılığın yüksek olduğu ilişkilerde daha fazla yardım etke, katkı sağlamaya eğilimlidirler²⁹¹. Saldırganlık davranışı üzerinden bakıldığında iş birliğine dayalı toplulukçu kültürlerde saldırganlık düzeyi bireysel anlayışa sahip Batı kültüründen daha düşük olduğu gözlemlenmiştir²⁹².

Herkes dünyayı algılamak için şemaları kullanmaktadır ancak şemaların içeriği yaşanılan kültürden etkilenmektedir. Şüphesiz içinde yaşanılan kültür şemaların önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. İçinde yaşanılan kültür kişilerin dünyayı algılama ve yorumlama

²⁸⁷ Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, s. 107

²⁸⁸ Gander ve Gardiner, *a.g.e.*, s. 123.

²⁸⁹ Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, s. 193.

²⁹⁰ Aranson ve Diğerleri, *a.g.e.*, s. 159.

²⁹¹ *A.g.e.*, s. 640.

²⁹² *Ag.e.*, s. 682.

biçimlerini etkileyen zihinsel yapılar aşılacaktır. Afrika'da yapılan bir çalışma şemaların kültür ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Afrikadaki ufak bir ülke olan Swiziland içine bulunan Bantu kabilesinin temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Karmaşık bir alım satım sonrasında Bantu kabilesi üyeleri alım satımın her ayrıntısını hatırlamış ve dişi ya da erkek hangi hayvanın kimden ve ne kadar alındığını, rengine kadar hatırladıkları görülmüştür. Sığır sürüleri Bantu ekonomisinin ve kültürünün temeli olduğundan dolayı Bantu halkının sığır sürüleri ile ilgili şemalarını oldukça geliştirmiştir²⁹³.

İnsan davranışlarının merkezinde yer alan kültür öğrenme ve öğretme aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktararak devam etmektedir. Davranış farklılıkların en başında kültürün geldiği görülmektedir. Farklı kültürde yaşayan kişiler benzer olaylara farklı tepkiler verebilmektedir. Ayrıca kültür insan gelişiminin bir parçası olarak sosyal öğrenme ile değerlerin öğrenilmesini de sağlamaktadır.

1.3.3. Kültürün Fonksiyonları

Malinowski kültürün iki temel fonksiyonu olduğunu iddia etmektedir. Bunları biyolojik fonksiyon ve aletsel(araç gereç kullanımı) fonksiyon olarak nitelendirmektedir. Biyolojik fonksiyon kültürün en temel fonksiyonudur. Her kültür mutlaka biyolojik ihtiyaçları doyurmak zorundadır ve bunlar metabolizma tarafından belirlenen ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar üreme ihtiyacı, hayatta kalma, soğuktan korunma, tehlikeli canlılardan korunmayı kapsamaktadır. Bir diğer fonksiyonu ise alet kullanımıdır. Kültürel ilerleme üretilen alet ve nesnelere dayanarak yararlanmayı da beraberinde getirmektedir. Üretilen bu aletler kullanılarak insan anatomisinin aletlerle tamamlanmasını ifade eder ve doğrudan ya da dolaylı olarak bedensel gereksinimlerin giderilmesine hizmet etmektedir. Kültürel etkinlik başladığında yeni ihtiyaçlar da ortaya çıkmaktadır çıkan bu ihtiyaçlar biyolojik ihtiyaçlara sıkı sıkıya bağlı durumdadır. İnsanlar biyolojik ihtiyaçlara yanıt vermeye başladıklarında bu yanıtların yeni kültürel ihtiyaçlar üretmeye başlayacağını iddia etmektedir²⁹⁴.

Malinowski kültürün temel fonksiyonunun insanın asıl ve türetilmiş ihtiyaçlarını gidermek olduğunu ifade etmektedir. Buna göre her biyolojik ihtiyaç yeni bir kültürel sisteme yol açmaktadır. İhtiyaçları gideren kültürel uygulamalar ise yeni kültürel ihtiyaçları meydana getirmektedir. Malinowski temel ihtiyaçları ve kültürün tepkisini şöyle sıralamaktadır²⁹⁵.

²⁹³ Aranson ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.156.

²⁹⁴ Malinowski, **a.g.e.**, s.36.

²⁹⁵ **A.g.e.**, s.109.

Tablo 2. Temel ihtiyaçlar ve Kültürün Bunlara Gösterdiği Tepkiler

(A)	(B)
Temel İhtiyaç	Kültürün Tepkisi
1. Metabolizma	1. Beslenme sistemi
2. Üreme	2. Akrabalık
3. Bedensel rahatlık	3. Konut
4. Güvenlik	4. Koruma
5. Hareket	5. Faaliyetler
6. Büyüme	6. Eğitim
7. Sağlık	7. Hijyen (sağlık bakımı)

Metabolizmadan kasıt besin tüketimi, sindirimi, besleyici maddelerin zmsenip yararsız olanların atılmasıdır. Organizma ile dış dünya arasındaki birliktelik kültür kaynaklı bir birlikteliktir. remeden kasıt toplum üyelerinin sayısının daima tamamlanıp üreme faaliyetinin kendiliğinden işlemesidir. Bedensel rahatlık kavramı ise kan dolaşımı, metabolizma gibi fizyolojik faaliyetlerin tıbbi anlamda devam etmesini sağlayan sıcaklığı, nemi, bedeninin yakınında zararlı maddelerin bulunmamasını kapsamaktadır. Güvenlik ise kazalara, vahşi canlılara ve diğer kişilerin saldırılarından bedeninin zarar görmesini engelleme, nleme anlamına gelmektedir. Hareket kavramı faaliyet göstermenin organizma için hayati olduğu kadar kültür için de vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Büyüme ise insanlar hayvanlarda olduğu gibi çocuklar doğar doğmaz kendi haline bırakılırsa hayatına devam edemeyecektir ve birey olmadığı için toplum, toplum olmadığı için kültür var olmayacaktır.

İnsanlar bağımlı bir şekilde dünyaya gelmektedir ve doğduğu andan itibaren öğrenmeye ve gelişmeye başlamaktadır. Son kavram olan sağlık ise hastalığın ya da patolojik şartların hafifletilmesi veya iyileştirilmesi olarak açıklanmaktadır²⁹⁶.

1.3.4. Kültürün Unsurları

Kültürün unsurları maddi olan ve maddi olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. Araç gereçler, nesnelere, yapılar ve yapıtlar maddi unsur içinde değerlendirilmektedir. Maddi olmayan kültür içerisinde ise düşünceler, inançlar, değerler bulunmaktadır²⁹⁷. Maddi hayatı ve bu hayatın düşüncesini sürekli yapılan çalışmalarla üreten ve geliştiren insanların bunları yapma şekilleri vardır. Bu yapma şekilleri o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Yani kültürün var olmasını belirleyen şey insanın kendi ve çevresi ile olan üretim ilişkileridir²⁹⁸.

1.3.4.1. Kültürün Maddi Unsurları

Kültür insanların tüm ürünlerini içerdiği için amacı ne olursa olsun üretilen tüm ürünler, eserler, araçlar maddi kültür kapsamı içerisinde kendine bulmaktadır. Maddi kültür ürünleri çeşitli sebeplerle incelenmiştir. Bu sebeplerin ilki; kültür toplumda kullanılan nesnelere yoluyla yorumlanabiliyor olmasıdır. İkinci sebep ise maddi kültür ürünleri bir çok işlevin taşınmasına katkı sağladıkları için kültür taşıtları olarak adlandırılmaktadırlar. Üçüncü ve son sebep ise maddi kültür ürünleri insanların davranış örüntülerini meydana getirirken kullandıkları araçlardır. Maddi kültür ürünlerini yapma ve kullanma ile beraber gösterilen teknolojik hüner kültürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ürünler kendi başlarına bir toplumdaki diğer topluma göre büyük çeşitlilikler göstermektedir ve bunları yapan ve kullanan kişi ve toplumlar hakkında bir çok şeyi açıklamaktadır. Bir kasabada bulunan küçük bir kilise ile taş katedral farklı olmasına rağmen aynı zamanda birbirine de benzemektedir. Çünkü hepsi kültürün birer ifadesidir. Bu ürünler insan ile doğal çevre arasına giren insan ürünü yapay bir çevre oluşturmaktadırlar. Bu oluşumlar ile yaşama örüntüleri etkilenmektedir²⁹⁹.

Simmel maddi kültür unsurlarını sanat, bilim, felsefe gibi insanların ürettikleri şeyler olarak ifade etmektedir³⁰⁰. Maddi kültür mülkiyet ilişkilerinin bir parçasıdır ve özel mülkiyet ilişkileri seviyesinde bazı kişilerin kültürün üretiminde maddi olanın sahipleri konumundadır. Diğer kişiler ise üretilenin izleyicisi, satın alıcısı, kullanıcı ve tüketicisi konumundadır³⁰¹.

²⁹⁶ Malinowski, **a.g.e.**, ss. 105-106.

²⁹⁷ Bahar, **a.g.e.**, s. 55.

²⁹⁸ Erdoğan, **a.g.e.**, s.465.

²⁹⁹ Fichter, **a.g.e.**, ss.131-132.

³⁰⁰ Georg Simmel, **Bireysellik ve Kültür**, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2009, ss. 335-336.

³⁰¹ Erdoğan, **a.g.e.**, s.465.

Toplumun maddi kültürü araç gereçlerde, makine üretim araçları ve maddi yapılardan meydana gelmektedir.

1.3.4.2. Kültürün Maddi Olmayan Unsurları

Maddi olmayan kültür unsurları toplumdaki değerler, semboller, normlar, inanç ve düşüncelerden oluşmaktadır. Simmel'e göre maddi olmayan kültür maddi kültürün öğelerini üreten, özümseyen ve denetleyen güçlerdir. Maddi olmayan kültür maddi kültür tarafından şekillenmektedir ve aynı zamanda onu şekillendirmektedir. Maddi olmayan kültürün her şeyin üzerindeki amaç olduğunu ileri sürmektedir. Simmel maddi kültür olmadan maddi olmayan kültürün var olamayacağını savunmaktadır. Çünkü maddi olmayan kültür unsurları maddi kültür ürünlerinin üzerine işlenmektedir. Düşünceler, değerler maddi ürünlerin gelişmesine göre artmakta ve gelişmektedir³⁰².

Tablo 3
Kültüre Ait Maddi ve Maddi Olmayan Unsurlar

Maddi Unsurlar	Maddi Olmayan Unsurlar
<ul style="list-style-type: none">• Sinema, bale, edebiyat, müzik• Dil, eşya, mimari, yiyecek• Tarih, coğrafya, iklim	<ul style="list-style-type: none">• Fikirler, düşünceler, davranışlar• İlkeler, normlar, adetler• İnanışlar, alışkanlıklar
Nesnel	Öznel
<ul style="list-style-type: none">• Kültürün ürettiği, geliştirdiği ürünler• “Buzdağı”nın görülen kısmı	<ul style="list-style-type: none">• İnsanların veya bir grup insanın olayları,gerçekleri yorumlama tarzı• “Buzdağı”nın görülmeyen kısmı
<ul style="list-style-type: none">• Görülebilen, öğrenilebilen	<ul style="list-style-type: none">• Gizli, çoğunlukla yalnız hissedilen unsurlar

Kültür maddi yaşamla beraber yaşanır ve sürekli olarak üretilmektedir. Kültürü oluşturan özellikler insan yaşamını oluşturan özelliklerle paralellik göstermektedir. İnançları, değerleri, sembolleri üreten ve geliştiren şey insanın kendini üretmesi ve yarınlara

³⁰² Simmel, a.g.e., ss. 335-336.

aktarmasıdır. Toplumdaki tüm yapılar ve örgütler kültür tarafından biçimlendirilmektedir. Maddi ve maddi olmayan kültür unsurları insanın kendini ifade etme biçimini anlatmaktadır³⁰³.

1.3.5. Kültürün Boyutları

Geert Hofstede'ye göre farklı davranışlar kültürel farklılıklarla açıklanabilir. Bir kişi yabancı bir ülkeye gittiğinde o ülkenin insanları tarafında yadırganma ve dışlanma gibi tepkilere maruz kalabilir ve sonunda tedirgin hissedebilmektedir. Bu tarz duygular aynı kültürde yaşayan ama farklı sosyal sınıfa ait, farklı dine mensup ve farklı cinsiyete sahip insanlar tarafından da sergilenebilmektedir. Hofstede bu durumun nedenleri anlamak için 50'den fazla ulusal kültür üzerinde çalışmalar yaparak bir teori geliştirmiştir. Teoriye göre kültürün farklı boyutları bulunmaktadır. Bu boyutlar; güç aralığı, bireyselliğe karşı kolektivizm, belirsizlikten kaçınma, erilliğe karşı dişillik, uzun kısa dönem yönelimi ve hoşgörüyeye karşı sınırlama olarak adlandırılmaktadır³⁰⁴.

1.3.5.1. Güç Aralığı

Güç aralığı, toplumu oluşturan kişilerin kurum ve kuruluşlardaki gücün eşit şekilde paylaşılmadığını kabul etme derecesidir. Bir toplumun güç mesafesi normu hem liderlerin hem de liderlerin değerlerinde bulunur ve toplumun kurumlarının yapısına ve işleyişine yansıtılır³⁰⁵. Bir kültürün özelliği olan güç aralığı, toplumdaki daha az güce sahip kişilerin iktidardaki eşitsizliği kabullenme ve onu normal olarak kabul etme derecesini tanımlamaktadır. Herhangi bir kültürde eşitsizlik vardır, ancak bunun hoş görülme derecesi kültürden kültüre göre değişmektedir. Hofstede tüm toplumların eşit olmadığını ancak bazı toplumların daha eşit olmadığını iddia etmektedir³⁰⁶.

Güç aralığı kurum ve kuruluşların daha az güce sahip olan üyelerinin, gücün eşit olmayan bir şekilde paylaşılmadığını kabul ettiği ve beklediği ölçüde tanımlanmıştır. Hofstede'ye göre toplumdaki eşitsizlik seviyesi liderler kadar takipçiler tarafından da onaylanmaktadır. Güç ve eşitsizlik her toplum için son derece temel bir gerçektir. Güç aralığı Doğu Avrupa, Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde daha yüksek seviyededir. Almanca ve İngilizce konuşan Batı ülkelerinde daha düşüktür³⁰⁷. Bir toplum içindeki kişiler, düşüncelerini rahat bir şekilde belirtemiyorlarsa ve bu güç dengesi ile baskı altında

³⁰³ Erdoğan, a.g.e., ss.466-467.

³⁰⁴ Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, p.31.

³⁰⁵ Geert Hofstede, "National Cultures Revisited", *Cross-Cultural Research*, Vol 18, No.4, 1983, p. 295.

³⁰⁶ Geert Hofstede, "Cultural Differences in Teaching and Learning" *International Journal of Intercultural Relations*, Vol 10, No.3, 1986, p.307.

³⁰⁷ Geert Hofstede, "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", *Online Readings in Psychology and Culture*, Vol. 2, No.1, 2009, p.5.

birakılıyorsa bu tür toplumlar içerisinde yeni fikirlerin oluşma ihtimali oldukça düşüktür. Firmalar içerisinde emir komuta zincirinin uzun ve katı olması, kuralcı bir yapıda olunması çalışanların yenilik üretme motivasyonları üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Güç aralığı düşük olan toplumlarda ast ve üst arasındaki iletişim daha kolay olmaktadır³⁰⁸. Hofstede düşük güç aralığına ve yüksek güç aralığına sahip toplumların özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır³⁰⁹.

Tablo 4.

Güç Aralığı Düzeylerinin Özellikleri

Düşük Güç Aralığı	Yüksek Güç Aralığı
Eşitsizlikler en aza indirilmiştir	Eşitsizlikler yüksektir ve kabullenilir
Üstlere erişim açıktır	Üstlere erişim oldukça zordur
Hiyerarşi düşüktür	Hiyerarşi bir ihtiyaç olarak görülmektedir
Herkes aynı haklara sahiptir	Güçlü olan ayrıcalıklara sahiptir
Çocuklara bir yetişkin gibi davranılır	Çocuklara itaat etmek öğretilir
Değişim olağan bir durumdur	Değişim zordur ve zorla yapılabilir

Güç aralığı bir kültür içine bulunan kişilerin güçten, yönetimden uzak üyelerinin değerlendirmelerine dayanılarak açıklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle gücün dağılımını yönetilenlerin bakış açısına dayanarak anlatmaya çalışmaktadır. Güç aralığı yalnızca yönetilenler seviyesinde değil yönetenler seviyesinde de mevcuttur. Ancak ast olarak çalışan kişilerin ifadeleri dikkate alındığında astların bu farkları aha ciddi olarak hissettikleri ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni astın, üstün davranışlarını kendi davranışlarından daha kolay gözlemleyebilmesidir. Bir arada yaşama kültürüne sahip insanlar arasında eşitsizlik çeşitli toplumsal sınıflar ve tabakaların varlığıyla daha belirgin hale gelmektedir. Kültürlere göre değişimle beraber toplumlar üst ve alt tabaka olarak sınıflandırılmaktadır. Güç aralığının yüksek olduğu toplumlarda sıkı bir hiyerarşik yapı mevcuttur. Bu toplumlarda aileler çocuklarından uysal olmalarını beklemektedir. Büyük kardeşlerin küçük kardeşler üzerinde yaptırım gücü vardır. Çocuğun bağımsız bir birey olarak yetişmesine izin verilmez ve küçüklerin büyüklerine karşı saygılı olması beklenir. Güç aralığının düşük olduğu

³⁰⁸ Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, pp. 54-87.

³⁰⁹ Hofstede, "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", p.4

toplumlarda aileler çocuklarına bir yetişkin gibi davranmaktadır. Çocuklara terbiye verilirken hedeflenen çocuğun kendi ayakları üzerinde durmasını sağlamaktır. Çocuklar rahatlıkla kendi fikirlerini söyleyebilmektedir. Güç aralığı seviyesi yüksek olan toplumlar tarafından , güç aralığı seviyesi düşük olan toplumlar soğuk ve saygısız olarak nitelendirilirler³¹⁰.

Sonuç olarak denilebilir ki güç aralığının düşük olduğu toplumlarda kurulan ilişkiler daha sağlıklı olabilmektedir çünkü kişiler karşılıklı olarak birbirini eşit görmekte ve ilişkinin kalitesi artmaktadır. Karşılıklı anlayış ve hoşgörüyeye dayanan ilişkiler daha uzun ömürlü olmaktadır. Güç aralığının yüksek olduğu toplumlarda ise kişilerarası ilişkilerde karşılıklı anlayış yerine katı kurallara bıraktığından ilişkiler güçlü olanın istediği doğrultuda ilerlemektedir. Kişiler arasındaki katı hiyerarşiden dolayı ilişkiler belirli kurallara göre devam etmektedir.

1.3.5.2. Bireyselliğe Karşı Kolektivizm

Bireysellik, kişilerin kendilerine ve sadece yakın aile bireyelerine bakmaları gereken sıkı olmayan örgü bir sosyal çerçeve tercihini temsil etmektedir. Kolektivizm, bireylerin duygusal olarak genişletilmiş bir aileye veya grup içinde başka bir gruba duygusal olarak entegre olunan, tartışmasız sadakat karşılığında kendilerini koruyacakları sıkı sıkıya bağlı bir sosyal çerçeve tercihini temsil etmektedir. Bu anlamda Kolektivizm kelimesi politik çağrışımlar taşımamaktadır ve devletin rolü; çok daha küçük bir sosyal entegrasyon ölçeğinde işler³¹¹.

Bireyselciliği benimseyen kültürler, kişinin öncelikle şahsi çıkarlarına ve yakın ailesinin çıkarlarına baktığını varsaymaktadır. Kolektivist kültürler herhangi bir kimsenin doğum sırasında ve daha sonraki olayların bir ya da daha çok kişiye ait olduğunu varsayar. Kendisini ayıramayacağı sıkı gruplar içinde ve grup içi (genişletilmiş aile, grup veya organizasyon olsun) üyelerinin menfaatlerini korur, ancak bunun sonucunda daimi sadakatlerini bekler. Bir kolektivist toplum sıkıca bütünleşmiştir; bireyci bir toplum sıkı olmayan bir şekilde bütünleşmiştir³¹².

Bireyselliğin hakim olduğu tarafta, bireyler arasındaki bağlar gevşektir. Herkesin kendisine ve yakın ailesine bakması beklenmektedir. Kolektivist tarafta bireyler arasındaki bağ güçlüdür ve içindeki insanlar birbirleriyle ilişkileri sırasında birbirlerine daha yakın olması beklenmektedir. Bireysellik gelişmiş batı ülkelerinde, kolektivizm ise daha az gelişmiş

³¹⁰ Asker Kartarı, **Farklılıklarla Yaşamak, Kültürlerarası İletişim**, 1. Basım, Ankara : Ürün Yayınları, 2001, ss. 68-71.

³¹¹ Hofstede, “*National Cultures Revisited*”, pp. 295-296.

³¹² Hofstede, “*Cultural Differences in Teaching and Learning*“, p.307.

Doğu ülkelerinde yaygındır. Japonya bu boyutta ortada yer almaktadır³¹³. Hofstede bireysel ve kolektivist yapıya sahip toplulukların sahip olduğu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır³¹⁴.

Tablo 5.

Bireysel ve Kolektivist Yapıların Özellikleri

Bireysel Yapı	Kolektivist Yapı
Ben merkezli	Biz merkezli
Bireysel seçimler önemli	Toplumsal seçimler önemli
Birey kendi sorumluluğuna sahiptir	Grubun dayattığı sorumluluğu kabullenir
Düşüncelerini açıkça ifade edebilir	Düşüncelerini açıkça ifade edemez
İletişim sözlü iletişimin yanında sözsüz iletişim ve beden dili de kullanılır, detaylara girilmez	İletişim önemlidir, genelde sözlü iletişim kullanılır, detaylar son derece önemlidir
Birey kendi çıkarlarına daha çok değer verir	Topluma sadakat önemlidir

Bireysellik çekirdek aile, kolektivizm ise geniş aile tipinin yaygın olduğu kültürlerde gözlenmektedir. Birey ile grup arasındaki ilişkiler ve baskın kültürün temel özellikleri ilk olarak ailede öğrenilir. Kolektivist bir kültürde yetişen kişiler kendilerini daha çok toplumun bir parçası olarak görmektedir. Büyük bir ailede büyüyen kişiler hayat boyunca yalnız kalmazlar. Ortaklaşa davranışçı kültürlerde diğerleriyle doğrudan çatışmaya girmek kabalık olarak algılanır ve “hayır” sözcüğü ender kullanılır. Bunu nedeni hayır sözcüğü çatışmayı meydana getirebilecek karşı durma olarak algılanmaktadır. Onun yerine bir şeyi reddetmek için “belki haklısınız” gibi kırıncı olmayan kelimeler kullanılmaktadır. Kolektivist kültürlerde bireyin kendi düşünceleri söylemesi saygısızlık olarak nitelendirilken, bireyselliğin hakim olduğu kültürde kişinin kendi fikirlerini beyan etmesi erdem sayılmaktadır. Kişinin kendi fikrini açıkça beyan etmesi o kişinin ciddiyetinin bir göstergesi ve dürüstlüğünün kanıtı olarak değerlendirilir. Kişiler arasında çatışmalar ve farklı fikirlerin ortaya atılması desteklenir çünkü bu sayede gerçeğe biraz daha yaklaşma imkanı doğmaktadır. Zaman zaman olumsuz durumlar meydana getirirse bile ailede çocuklarına daima doğruyu söylemelerini öğretir³¹⁵.

³¹³ Hofstede, ”*Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context*”, p.6

³¹⁴ Hofstede, **a.g.m.**, p.6.

³¹⁵ Kartarı, **a.g.e.**, ss. 76-77

Bireyselciliğin hakim olduğu kültürlerde kişiler kendilerini toplumdaki diğer insanlardan bağımsız olarak tanımlar, şahsi istek ve amaçlarına göre hareket etmektedirler. Kolektivist toplumlarda kişiler kendilerini toplumun bir parçası olarak görmekte, toplumun çıkarlarını öncelikli saymaktadırlar. Sadakat son derece önemli bir konu olarak görülür ve kişi ve toplum arasındaki ilişkilerin boyutu öne çıkar. Bireysel kültürlerde kişi kendini ve ailesini toplumun önünde tutar ve toplumsal ilişkiler ağı zayıftır. Kolektivist toplumlarda kişiler birbirlerine bağlı gruplarla bütünleşmiş yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılar içindeki kişiler sadakatleri sorgulanmadan birbirlerini sürekli korumaktadırlar³¹⁶.

Özetle bireysel yapıya sahip olan toplumlarda kişiler ben merkezli düşünmektedir ve ilişki esnasında düşüncelerini daha rahat bir şekilde ifade edebilmektedir. Toplumsal baskının az olması ve kişilerin sahip oldukları özgürlük alanının geniş olması yaşanan ilişkilerin kalitesini arttırmakta ve sağlıklı bir şekilde şeffaf olarak devam etmesini sağlamaktadır. Kolektivist yapıya sahip olan toplumlarda ise bireyden önce toplum gelmektedir ve bu nedenle toplumsal kurallar ilişkilerde belirleyici rol oynamaktadır.

1.3.5.3. Erillik Dişillik

Toplumsal cinsiyet rollerinin keskin bir şekilde farklılaştırıldığı bir toplumu temsil eden erillik, başarıya duyulan ihtiyaç, iddialılık, güçlülere duyulan sempati ve maddi başarıya verilen önem ile öne çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin üst üste geldiğini gösteren bir toplumu temsil eden dişillik, ılık ilişkiler, alçakgönüllülük, maddi olmayan yaşam kalitesine önem veren bir gereksinim ile karakterize olduğu görülmektedir³¹⁷.

Bir kültürün özelliği olan erillik dişillığe karşıdır. İkisi, iki cinsiyetin varlığının biyolojik gerçeğiyle ilişkilendirilen sosyal rollerde ve özellikle de erkeklere yüklenen sosyal rollerde farklılık gösterir. Erkeklerin sosyal rolü ülkeler arasında kadınların rolünden daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Kadınlar sosyal rollerde daha az farklılıklar göstermektedir çünkü tüm toplumlarda kadınlar çocuk dünyaya getiren ve küçükken onlara bakan kişiler olarak görülmektedir. Eril olarak etiketlenen kültürlerde erkeklerin yapması beklenen davranışlar ile kadınların yapması beklenen davranışlar arasında büyük farklar vardır. Erkeklerin iddialı, rekabetçi olmaları, başarı için çaba göstermeleri ve büyük hızlı ve güçlü olanlara saygı duymaları beklenir. Kadınlar için maddi olmayan yaşam kalitesi, çocuklar ve zayıf olanlar için hizmet etmelerini ve bakım yapmaları beklenir. Dişil kültürlerde özellikle

³¹⁶ Güven Pado, ve Lale Tezcan, "Kültür ve Kültür Boyutlarının İnovasyon Kapasiteleri Üzerine Etkileri", *IBAD*, Vol.3, No.1, 2018, s.284

³¹⁷ Hofstede, "National Cultures Revisited", p. 296

erkeklerin iddialı, rekabetçi olmaları gerekmediği, ancak bunun için gidebileceği cinsiyetler için birbiriyle örtüşen rolleri tanımlamaktadır. Maddi kazanımda farklı bir hayat kalitesi, erkekler küçük, güçsüz ve yavaş olanlara saygı duyabilirler. Hem eril hem dişil kültürlerde siyasal ve örgütlerin içindeki egemen değerler erkeklerinkidir. Dolayısıyla eril kültürlerde politik ve örgütsel değerler maddi başarı ve atak olmayı vurgulamaktadır. Kadınsı kültürler, diğer yaşam kalitesi türleri ve kişilerarası ilişkilerle ilgilenmekte ve zayıflar için endişe duymaktadırlar³¹⁸. Hofstede eril ve dişil kültürlerin özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır³¹⁹.

Tablo 6
Eril ve Dişil Yapıların Özellikleri

Eril	Dişil
Bireysel hırs ön planda	Yaşam kalitesi ön planda
Çalışmak için yaşanır	Yaşamak için çalışılır
Güçlü kişiler karşı hayranlık vardır	Zayıf ve güçsüz kişilerden yana olma eğilimi vardır
Güçlü olan haklıdır	Güçlü olan değil haklı olandan yana taraf tutulur
Çocuk sayısına babalar karar verir	Çocuk sayısını anneler belirler
Siyaset alanda az kadın vardır	Siyaset alanda pekçok kadın vardır
Erkekler ve kadınlar iddialı ve hırslı olmalı	Erkekler ve kadınlar mütevazı ve özenli olmalı

Erillğe karşı dişillik, yine bir ulusal olarak, kişisel bir belirti olarak değil, bir çok çözümün bulunduğu toplumlar için bir başka esas problem olan toplumsal cinsiyetler arasındaki değerlerin dağılımı ifade eder. Hofstede yapılan araştırmalar neticesinde (a) kadınların değerlerinin toplumlar arasında erkeklerin değerlerinden daha az farklılık gösterdiğini; (b) bir ülkeden diğerine erkeklerin değerleri, bir taraftaki kadınların değerlerinden mütevazı ve özendiriciye kadar çok iddialı, rekabetçi ve azami ölçüde farklı boyutlar içermektedir. Girişken tarafa eril, mütevazı, sevecen tarafa dişil denir. Erillik Japonya'da, Almanca konuşan ülkelerde ve İtalya ve Meksika gibi bazı Latin ülkelerinde yüksektir; İngilizce konuşulan Batı ülkelerinde orta derecede yüksektir; Kuzey ülkelerinde ve Hollanda'da düşük, Fransa, İspanya, Portekiz, Şili, Kore ve Tayland gibi bazı Latin ve Asya ülkelerinde orta derecede düşüktür³²⁰.

³¹⁸ Hofstede, "Cultural Differences in Teaching and Learning", p.308.

³¹⁹ Hofstede, "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", p.7.

³²⁰ Hofstede, a.g.m., p.7.

Eril kültürlerde hem erkekler hem de kadınlar hırslı ve rekabetçi olmayı öğrenirler. Hatta kadınlar, erkeklerle de başarı için rekabete girerler. Dişil kültürlerde ise hem erkekler hem de kadınlar hırslı değil alçak gönüllü olmayı öğrenirler. Eril kültürlerde olumlu olarak nitelendirilen yükselme çabası, dişil kültürlerde bireyi gülünç duruma düşürmektedir. Eril toplumlarda çocuklar güçlüye hayranlık durumunu öğrenirler. Dişil toplumlarda ise zayıftan ve ezilenden yana olma fikri öğretilmektedir³²¹.

1.3.5.4. Belirsizlikten Kaçınma

Belirsizlikten kaçınma, yapılandırılmamış veya belirsiz durumlar karşısında bir toplumun üyeleri içindeki kaygı düzeyini ifade eder³²². Bir kültür özelliği olarak belirsizlikten kaçınma, bir kültür içindeki insanların yapılandırılmayan, net olmayan ya da öngörülemez olarak algıladıkları durumlar tarafından ne kadar tedirgin edildiklerini bu nedenle katı davranış kurallarını ve mutlak gerçeklere olan inancı koruyarak kaçınmaya çalışma olarak tanımlanmaktadır. Belirsizlikten kaçınmanın güçlü olduğu kültürler aktif, agresif, zorlayıcı ve hoşgörüsüzdür. Belirsizlikten kaçınmanın zayıf olduğu kültürler daha düşük agresif, rahat, duygusal olmayan ve kişisel riskleri kabul ederek göreceli olarak toleranslıdır³²³.

Belirsizlikten kaçınmak riskten kaçınmak ile aynı değildir. Toplumun belirsizlik toleransı ile ilgilidir. Bir kültürün bireylerini yapılandırılmamış şartlarda kendilerini ne kadar rahatsız veya rahat hissetmeleri için proklamlandığını gösterir. Yapılandırılmamış durumlar yeni ve bilinmeyen, şaşırtıcı, normalden farklıdır. Belirsizlikten kaçınan toplumlar, katı davranış kuralları, yasalar ve kurallar, sapkın görüşlerin reddedilmesi ve mutlak hakkaniyet inancıyla bu gibi durumların olasılığını en aza indirmeye çalışmaktadır. Araştırmalar, ülkelerden kaçınma konusunda belirsizliği olan kişilerin daha duygusal olduğunu göstermiştir. Belirsizliği kabul eden toplumlar ise alışkın olduklarından değişik görüşlere karşı daha hoşgörülüdürler. Bu kültür içindeki kişiler daha aldatıcı ve düşüncelidir, çevrelerine karşı duygularını ifade etmeleri beklenmemektedir. Belirsizlikten kaçınma Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde, Latin ülkelerinde, Japonya ve Almanca konuşan ülkelerde daha yüksektir. İngilizce konuşan toplumlarda ve Çin’de belirsizlikten kaçınma daha düşüktür³²⁴. Hofstede belirsizlikten kaçınma seviyesinin yüksek olduğu toplumların genel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır³²⁵.

³²¹ Kartarı, **a.g.e.**, s.83

³²² Hofstede, “*National Cultures Revisited*”, p. 295.

³²³ Hofstede, “*Cultural Differences in Teaching and Learning*”, p. 308.

³²⁴ Hofstede, “*Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context*”, p. 6.

³²⁵ Hofstede, **a.g.m.**, p.5.

Tablo 7.

Belirsizlikten Kaçınma Düzeyleri

YÜKSEK	DÜŞÜK
Belirsiz durumlar karşısında stres seviyesi yüksek	Belirsiz durumlar karşısında düşük stres vardır
Yasa ve kurallara ihtiyaç duyulur	Yasa ve kurallara fazla ihtiyaç duyulmaz
Risk almaktan kaçınılır	Risk almaktan kaçınılmaz
Fikir ve düşünce birliği önemlidir	Farklı görüşlere değer verilir
Netlik ve yapı ihtiyacı vardır	Belirsiz ve kaos durumlarında rahattırlar

Belirsizlikten kaçınma seviyesinin yüksek olduğu kültürlerdeki kişiler iletişim sırasında daha duygusal, dengesiz ve saldırgan davranışlar gösterirler. Belirsizlikten kaçınmanın düşük olduğu kültürlerde ise kişiler sakin ve kontrollü davranışlar sergileme eğilimindedirler. Belirsizlikten kaçınan kültürlerde kişiler net olmayan durumlarda kalmak istemezler ve gerek iş gerekse özel hayatlarında belli kurallar dizisi olmasını isterler. Bu kuralların belli olmadığı durumlarda belirsiz kalmaktansa kendileri riskli durumlara sokmaktan sakınırlar. Örneğin belirsizlikten kaçınma seviyesinin yüksek olduğu kültürlerde kişiler tartışmalardan çekinmektedirler çünkü tartışma şiddetlendiğinde karşısındaki kişinin saldırıda bulunup bulunmayacağını bilemediğinden mevcut belirsiz durumu gidermek için ilk saldırıyı kendi yaparak belirsizliği ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bu nedenle belirsizlikten kaçınma seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda kişiler arasında fiziksel temas, kavgaya diğerlerine göre daha sık rastlanmaktadır³²⁶.

Belirsizliğin derecesi kişilerin bu belirsizliğe karşı takınacakları hareket ve eylemlerin boyutunu belirler. Herhangi bir ülkedeki politik ve ekonomik sorunlar o ülkedeki çalışan ve işverenler için çeşitli bilinmezlik boyutlarına sahip olabilmektedir. Mevcut ortam tüm bireyler açısından değişik bir öneme ve etkiye sahip olabilmektedir. Çalışanlarda gelecek kaygısı, iş endişesi seviyesi daha yüksektir. Belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu toplumlarda kişiler kurallar etrafında yaşamaya alışmışlardır ve alışlagelen davranışların

³²⁶ Kartarı, a.g.e., ss. 87-88.

dışındaki davranışlardan rahatsız olmaktadır. Bu toplumdaki kişiler dışarı ile olan ilişkilerinde daha kapalıdır³²⁷.

Özetle belirsizlik seviyesi yüksek olan toplumlarda kişiler ilişkilerini toplumsal yapı tarafından belirlenen kurallara göre yaşamaktadırlar. İlişki sırasında kişiler daha agrasif ve daha az hoşgörülü davranmaktadır. Belirsizlik düzeyi düşük olan toplumlarda kişiler farklı görüşlere karşı anlayışlı olduğundan kişiler ilişki sırasında birbirlerine karşı daha şeffaf ve anlayışlı olmakta ve ilişkinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi sağlanmaktadır.

1.3.5.5.Uzun Kısa Dönem Yönelimi

Uzun dönem yönelimi, özellikle gelecekteki ödüllere yönelik erdemlerin teşvik edilmesi, azim ve tasarruf anlamına gelir. Kısa dönem yönelimi özellikle geçmiş zaman ve şimdiki zamanla ilgili faziletlerin teşvik edilmesi, geleneğe saygı duyulması ve toplumsal sorumluluklarının yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Uzun dönem, özellikle Çin, Hong Kong, Tayvan, Japonya ve Güney Kore'de olmak üzere Doğu Asya ülkeleri, ancak daha az ölçüde Hindistan ve Brezilya da bulunmaktadır. Çoğu Avrupa ülkesinde orta vadeli bir yönelim bulunur, ancak ABD ve İngiltere daha kısa vadeli. Afrika'da ve birçok İslam ülkesinde çok kısa vadeli bir yönelim vardır³²⁸. Uzun-Kısa dönem yönelimi toplumun çabalarından ziyade bugüne ve geleceğe mi yoksa geçmişe mi odaklandığı ile ilgilidir. Hofstede'ye göre uzun ve kısa dönem yönelimi hayatta erdem ile gerçek arasındaki seçime ilişkin sorunlarla başa çıkmakla ilgilidir. Uzun dönem yöneliminde evlilikler hedefe yönelik ve pragmatik temelde gerçekleşmektedir. Bu nedenle bu tür evliliklerin yapıldığı ülkelerde boşanma oranları oldukça düşüktür. Uzun dönem yönelimine sahip kültürlerde aile hayatı pratik bir düzenlemedir, ancak gerçek bir sevgiye dayanması ve küçük çocuklara özen gösterilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çocuklar tasarruflarını öğrenirler ve arzularının anında tatmin edilmesini beklememeyi, amaçlarının peşinden titizlik ve alçak gönüllülikle koşmayı öğrenirler³²⁹. Hofstede uzun kısa dönem yönelimine sahip toplumların genel özelliklerini şu şekilde aktarmaktadır³³⁰.

³²⁷ Pado ve Tezcan, **a.g.m.**, s.285.

³²⁸ Hofstede, "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", p.8.

³²⁹ Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, pp.235-242.

³³⁰ Hofstede, "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", p.8.

Tablo 8

Uzun Dönem Kısa Dönem Yöneliminin Özellikleri

Uzun Dönem	Kısa Dönem
Kaynakların doğru kullanılması önemlidir	Harcama yapmak için toplum baskı yapar
Hedeflere ulaşmak için kişisel zevklerden fedakarlık yapılabilir	Kısa süreli kazanımlar ilişkilerden daha değerlidir
Azim ve çaba vardır, hedefe ulaşmak için beklenilir	Çabaların sonucunun hızlı görmek ister.
Gelenekler değişen koşullara uyarlanabilir	Gelenekler kutsaldır
Çocuklar tutumlu ve çalışkan olmayı öğrenmeli	Çocuklar hoşgörü ve saygıyı öğrenmeli

Zaman yönelimi kişinin yaşamının zamansal odağını belirlemektedir. Bazı kültürler geçmişe, bugüne ve geleceğe farklı bir şekilde yönelmektedir. Geçmişe yönelime sahip kültürlerde geleneğe büyük önem verilir ve yakın aile ilişkilerinin kurulması teşvik edilmektedir. Şimdiki zaman yönelimine sahip kültürler geçmişte olanlarla ilgilenmezler, gelecek ise belirsiz bir kavramdır. Geleceğe yönelime sahip kültürler ise hayat standartlarını yükselten olumlu değişikliklere önem verir ve geçmişi gerilik ve demode olarak değerlendirirler. Türk kültürü geçmiş ve şimdiki zaman yönelimli kültürler sınıfına girmektedir³³¹.

Özetleyecek olursak uzun dönem yönelimine sahip toplumlarda kişiler tutumlu olup yatırım yapmaya yönlendirilmektedirler. Edinimler yoğun bir çalışma neticesinde elde edilmektedir. Toplum içinde kurulan ilişkiler oldukça değerlidir ve yaşlılara saygı duyulmaktadır. Her birey toplum içinde belirgin bir pozisyona sahiptir. Uzun dönem yönelimine sahip toplumlar geleneklerini modern dünyaya adepte etme eğilimindedirler. Kısa dönem yönelimine sahip toplumlar geleneklerine karşı saygılıdırlar. Birey toplum tarafından harcama yapmaya ve hızlı kazanımlar elde etmeye yönlendirilmektedir. Kişilerin toplumda buldukları pozisyonlar önemli değildir.

1.3.5.6. Hoşgörüye Karşı Sınırlama

Hofstede'ye göre hoşgörü, haz almak ve eğlenmekle ilgili esas ve organik insan arzularının kısmi olarak özgürleştirilmesine izin verme eğilimini belirtmektedir. Karşıt kutup olan kısıtlama ise bu gibi tatminkarlığın sosyal normlar tarafından engellenmesi ve düzenlenmesi gerektiği inancını yansıtmaktadır. Kültürel bir boyut olarak hoşgörüye karşı

³³¹ Kartarı, a.g.e., ss.93-94.

sınırlama, çok spesifik olayları ölçen tanımlanmış araştırma maddelerine dayanmaktadır. Hoşgörü tarafındaki arzuların tatmin edici olmasının, insan arzularını tatmin etmesiyle değil, hayattan zevk almak ve eğlenmek anlamına gelmektedir³³². Hostede hoşgörüyü karşı sınırlamaya sahip olan toplumların genel özelliklerini şu şekilde aktarmaktadır³³³.

Tablo 9.

Hoşgörüyü Karşı Sınırlamanın Özellikleri

Hoşgörü	Sınırlama
İnsan davranışları daha özgürdür	Davranışların altında baskı yatmaktadır
Tasarruf önemli değildir	Tasarruf oldukça önemlidir
İnsanlar mutluluk düzeyleri yüksektir	İnsanların mutluluk düzeyleri daha düşüktür
Arkadaş edinmenin önemi yüksektir	Arkadaş edinme önemi daha düşüktür
Pozitif tutumlar vardır	Negatif tutumlar ağırlıktadır
Olumlu anıları daha kolay hatırlarlar	Negatif anıları daha kolay hatırlarlar

Hoşgörüyü karşı sınırlama boyutu daha çok kültürün ahlaki kodlamalarını içermektedir. Kişilerin yaşadıkları hayattan zevk almalarına katkı sağlayan dürtü ve güdülerini kontrol etmeleri ya da tatmin etme dereceleri arasındaki seçim düzeyini ifade etmektedir. Hoşgörü boyutu yüksek olan toplumlar daha çok mutluluk temelli yaşamaktadırlar. Bu kültürlerde hayattan keyif alma konusu toplumun kültürel kodlamalarında hakimdir ve kişisel mutluluk kontrol altında alınmaktansa serbest bırakılması daha önemlidir. Sınırlama boyutunun hakim olduğu toplumlarda mutluluk bazı katı kurallar ile sınırlandırılmaktadır. Hoşgörü düzeyi yüksek olan toplumlarda kişiler temel ihtiyaçlarını hayattan zevk almaya ve eğlence odaklı tuttuklarını özgürce gerçekleştirebilmektedirler. Sınırlama düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda kişiler gereksinimlerini sosyal normlar altında baskılamaktadırlar. Toplumda ahlaki disipline önem verilmektedir ve kişiler daha kötümser olmaya eğilimli olmaktadır³³⁴.

Hoşgörülü topluluklar kısmi bir şekilde arzularını ve isteklerini gerçekleştirmekte kendilerini hür bırakmışlardır. Yaşamdan haz almak veya eğlenmek gibi etkinlikleri birer normal insan hareketi olarak ele almaktadırlar. Sınırlamanın hakim olduğu kültürlerde ise

³³² Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, p. 281.

³³³ *A.g.e.*, p.291.

³³⁴ Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, pp. 282-285.

kişisel istek ve arzuların sert kurallar tarafından kontrol edildiği görülebilmektedir. Örneğin Güney Amerika ülkeleri oldukça hevesli topluluklarken Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da heves ve rahata düşkünlük azalmaktadır. Orta Doğu'da özellikle islami kurallarla beraber dayatmanın artmaya başladığı ve özellikle Uzak Doğu toplumlarında kısıtlamanın çok daha ileri seviyelere çıktığı söylenebilir³³⁵.

2. BÖLÜM

KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE DUYGUSAL BULAŞMA

2.1. Kişilerarası İlişkilerde Duyguların Sınıflandırılması

Salovey ve Mayer duyguyu “fizyolojik, bilişsel, güdüsel ve deneysel sistemleri barındıran ve birçok psikolojik alt sistemin çizgilerini de aşabilen, duygusal olarak açıklayıcı davranışlarda gözlemlenebilen olgular” olarak tanımlamışlardır³³⁶.

Descartes'ten günümüze, psikolog ve filozoflar birincil veya temel olarak 3 ile 11 duygu olduğunu iddia etmektedirler. Tüm sınıflandırmalarda korku, öfke ve üzüntü vardır. Yapılan bir çok sınıflandırmada neşe, sevgi ve sürprizi içermektedir³³⁷. Goleman'a göre öfke, korku, üzüntü, , zevk, sevgi, şaşkınlık, iğrenme ve utanç olmak üzere sekiz temel duygu vardır³³⁸. Kurt Fischer ise duyguları üst kategori, temel kategori ve alt kategori olmak üzere üç ayrı kategoriye ayırmıştır³³⁹. Duygular tipik olarak, kişi için olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirmiş bir anlamı olan iç ve dış bir olaya yanıt olarak ortaya çıkar.

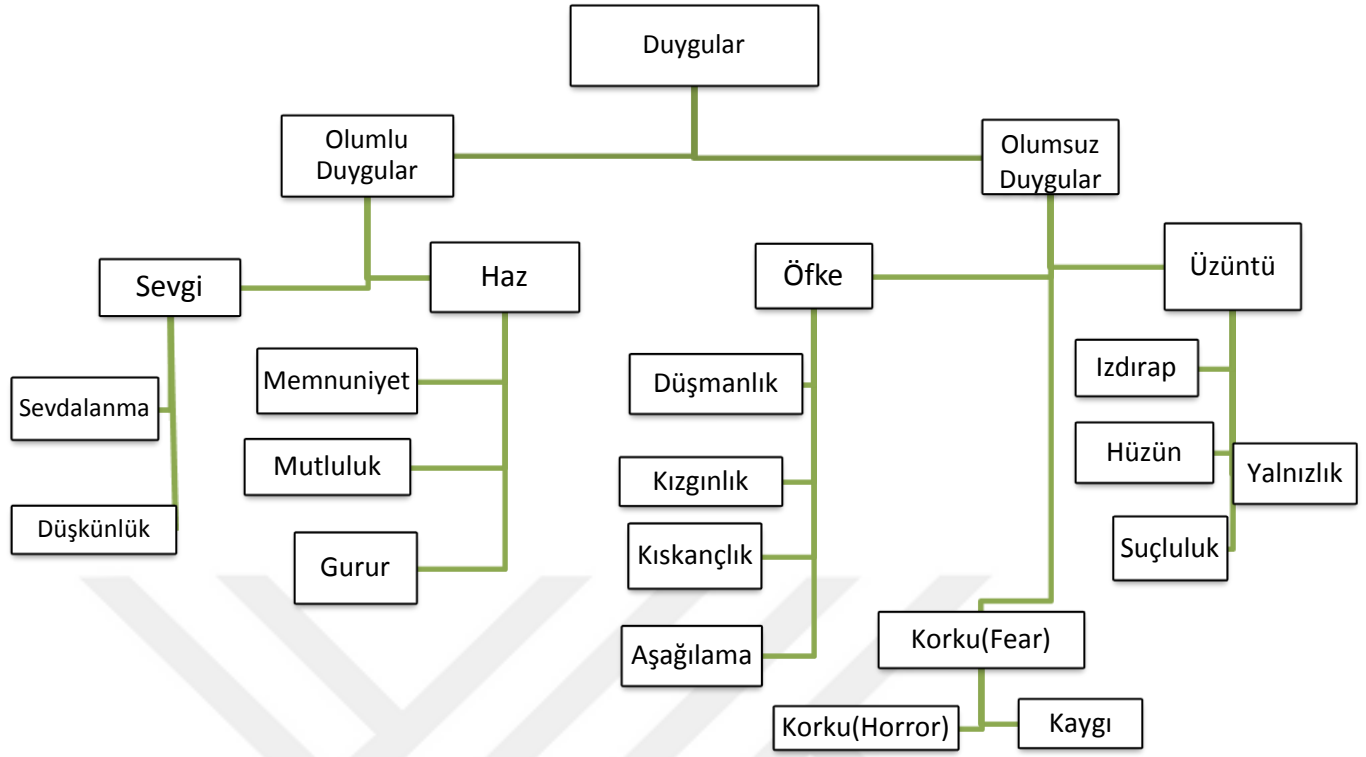
³³⁵ Hofstede ve Diğerleri, *Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, pp. 282-285.

³³⁶ Peter Salovey ve John D. Mayer, “Emotional Intelligence”, **Imagination, Cognition and Personality**, Vol.9, No.3, 1989, p.186.

³³⁷ Robert Plutchik, “The Nature of Emotions”, **American Scientist**, Vol.89, No.4, 2001, p.348.

³³⁸ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, ss.373-374

³³⁹ Kurt W. Fischer, Phillip R. Shaver ve Peter Carnochan, “How Emotions Develop and How they Organise Development”, **Cognition and Emotion**, Vol.4, No.2, 1990, p.90.

Şekil 4. Fischer ve arkadaşlarının “Duygu Hiyerarşisi”, sayfa 90.

Üst kategoride yer alan olumlu ve olumsuz duygular farklı bir organizasyon seviyesindedir fakat aynı zamanda önemli bir anlam ifade etmektedirler. Çocuklar, temel duyguların kelimeleri kadar olumlu ve olumsuz kelimeler geliştirmektedir. Alt kategori duyguları diğerlerine göre daha az yaygındır. Birçoğu kültürler arasında geniş farklılıklar göstermektedir ve çocukların bu kelimelerle ilgili bilgileri geç gelişmektedir. Mutluluk, memnuniyetsizlik, sıkıntı, kızgınlık, depresyon, düşmanlık ve kıskançlık gibi kategoriler, motivasyon ve sosyal statü gibi faktörler de dahil olmak üzere sosyal yorumlar hakkında kültürel olarak özel bilgiler içerir. Sıkıntı gibi bazı durumlarda, öfke gibi temel duyguların belirli bir alt kategorisini belirlerler. Alt kategori duygular çoğu durumda temel kategori duygularının ötesinde karmaşıklıkları içermektedir. Kızgınlık, rahatsız olan tarafın kızdığı

fakat bir sebepten dolayı misilleme yapamayacağını hissettiği belirli bir sosyal ilişki türü anlamına gelir. Kıskançlık sadece bir tür sosyal ilişki değildir. Aynı zamanda öfke, sevgi ve korku gibi temel duyguların kombinasyonunu da içermektedir. Bu nedenle alt düzey duygu kategorilerinin anlamları, temel ve üst düzey duyguları ifade edenlerden daha karmaşık ve sosyal bağlamlardaki belirli deneyimlere dayanmaktadır³⁴⁰.

2.1.1.Olumlu Duygular

Sevgi ve haz temel düzeydeki olumlu duygulardır. Sevdalanma, düşkünlük, mutluluk, memnuniyet ve gurur ise ikincil düzeydeki olumlu duygular olarak nitelendirilmektedir³⁴¹. Sevgi kelime anlamı olarak “insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” olarak tanımlanmaktadır³⁴². Sevdalanmak bir kişinin diğer kişiye karşı oluşan yoğun sevgi duygusudur. Düşkünlük ise bir şeye karşı düşkün olma durumudur.

Haz “hoşa giden duygulanma, hoşlanma, zevk” duygusudur³⁴³. Mutluluk hayatın olumlu şekilde devam etmesine yardımcı olan, istenilen durumun yaşanmasıyla çoğu zaman kişiyi iyi hissettirip gülümeten duygudur³⁴⁴. Memnuniyet, kişilerin sosyal kaynaklarını inşa eden ve iyileştiren, sevgi gibi diğer olumlu duyguları tetikleyen, kişinin dünya görüşünü genişleten duygudur³⁴⁵. Gurur duygusu kişiyi zor bir şeyi yaparken geren ancak başardığında eşsiz bir haz yaşamasıdır³⁴⁶.

Olumlu duygular, çocuklara uyum sağlamayı motive eder ve duyarlılığı kolaylaştırmaktadır. Çocukların ve ebeveynlerin etkileşimlerinin her iki tarafın da yararına koordine etmelerini sağlar³⁴⁷. Barsade olumlu duyguların hem yetişkin hem de çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğunu belirtir. Bu etkilerin başında kişilerarası ilişkilerde iş birliğine dayalı davranışların oluşmasını sağlamak gelmektedir³⁴⁸. Goleman’a göre olumlu duygular olumsuz duyguların panzehri durumundadır. Gülmek ya da mutlu olmak tek başına

³⁴⁰ Fischer ve Diğerleri, **a.g.e.**, pp.91-92.

³⁴¹ **A.g.e.**, p.90.

³⁴² <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

³⁴³ <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

³⁴⁴ Ferdi Bozkurt, “ Sözlüklerdeki Temel Duygu Kavramlarının Yeniden Tanımlanması: Bir Yöntem Önerisi” , **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi** , Vol.21, No.1, 2014, s.31.

³⁴⁵ Barbara L. Fredrickson, “What Good Are Positive Emotions?”, **Review of General Psychology**, Vol.2, No.3, 1998, p.306.

³⁴⁶ Ekman, *Emotions Revealed, Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*, p.231.

³⁴⁷ Plutchik ve Conte , *Circumplex Models of Personality and Emotion*, p. 20.

³⁴⁸ Barsade, “*The Ripple Effect: Emotional Contagion and Its Influence on Group Behaviour*”, p. 652

bir olumsuz durumu tamamen ortadan kaldıramamakla beraber olumlu duyguların sağladığı üstünlükler göz ardı edilmemelidir³⁴⁹.

Özetle olumlu duygular, insanların tutum, motivasyon, yaratıcılık ve problem çözme becerileri gibi duygusal deneyimlerini kolaylaştırmaktadır. Fiziksel ve sosyal kaynakları yapılandırırken, algı, bilişsel düzey ve eylemin kapsamını genişletirler. Olumlu duygu durumunda olan insanlar, daha olumlu yargılarda bulunurlar ve olumlu geri bildirimde bulunmaktadır çünkü durumları diğer zamanlarda olduğundan daha olumlu olarak yorumlarlar.

2.1.2. Olumsuz Duygular

Öfke, üzüntü ve korku(fear) temel düzeydeki olumsuz duygulardır. Düşmanlık, kızgınlık, kıskançlık, aşağılanma, hüznün, ızdırap, yalnızlık, suçluluk, korku(horror) ve kaygı ikincil düzeydeki olumsuz duygular olarak nitelendirilmektedir³⁵⁰. Öfke, kişilerin baskı ve çeşitli engellemele karşılaşması sonucunda yaşanan hayal kırıklığı ve kızgınlık durumlarında gösterilen tepkidir³⁵¹. Düşmanlık duygusu kişinin diğerine karşı beslediği yüksek düzeydeki olumsuz duygudur. Kızgınlık duygusu kişinin engellenmesi veya hedefine ulaşamayıp öfkelenmesi sonucunda ortaya çıkan duygudur. Kıskançlık duygusu “bir kimse bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin, başkası ile ilgilendiği kanısına varıldığında takınılan olumsuz tutum” şeklinde tarif edilmektedir³⁵². Aşağılama, kişinin diğer kişiyi küçük görmesi ve o kişiye karşı olumsuz söz ve davranışlarda bulunmasına neden olan olumsuz duygudur.

Üzüntü duygusu kişilerin odaklanmasına engel olan, beklentinin meydana gelmemesi veya ölüm gibi durumlarda kişilerde meydana gelen halsizlik ve ağlama ile sonuçlanan olumsuz bir duygudur³⁵³. Hüznün yaşanan olumsuz durum sonucunda kişide meydana gelen sıkıntılı durumu ifade eder. ızdırap yaşanan bir olay ya da durum sonucunda kişinin çok fazla acı çekmesidir. Yalnızlık, kişinin çevresinde konuşabileceği kimsenin olmadığı, bütün ilişkilerin yüzeysel gelmesi sonucunda hissedilen duygudur³⁵⁴. Suçluluk duygusu ise bir durum karşısında kişinin yanlış veya başarısız olmuş olması sonucunda yaşanan olumsuz histir.

³⁴⁹ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, s..237.

³⁵⁰ Fischer ve Diğerleri, **a.g.e.**, p.90.

³⁵¹ Adnan Kulaksızoğlu, **Ergenlik Psikolojisi**, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, ss. 74-75.

³⁵² <http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.

³⁵³ Bozkurt, **a.g.e.**, s.32.

³⁵⁴ Burger, **a.g.e.**, s.477.

Korku(fear) duygusu teklike, acı ya da zarar tehdidinin neden olduğu olumsuz bir duygudur³⁵⁵. Korku(horror) kişide meydana gelen yoğun bir korku, şok ya da iğrenme hissidir. Kaygı duygusu ise gerçek veya olası sorunlar hakkında endişelenmek ve endişeli hissetmektir.

Olumsuz duygular çocuk ve ebeveyn ilişkileri üzerinde bozucu bir işleve sahiptir³⁵⁶. Goleman'a göre olumsuz duygular kişinin dikkatini kendi takıntlarına yönelmesine sebep olur ve zihnin odağını değiştirme uğraşlarını aksatmaktadır. Ayrıca olumsuz duygular kişilerde yapılması gereken işe dikkatini vermesini engellemekte ve kişiler için müdahaleci bir hale gelerek, düşünceleri bastırmaktadır³⁵⁷. Üzüntü, öfke, korku gibi olumsuz duygular kişilerde mutsuzluk ve öz güven eksikliği yaratarak, kişinin hem kendini hem de çevresini olumsuz olarak algılamasına neden duygulardır³⁵⁸.

O halde denilebilir ki olumsuz duyguların kişilerarası ilişkiler üzerinde yıpratıcı bir etkisi vardır. Kurulan ilişkiler sırasında sergilenen olumsuz davranışlar mevcut olan ilişkinin sağlığını etkilemekte ve ilişkinin gelişmesini engellemektedir. Sağlıklı ilişkiler güven, saygı, anlayış ve empati üzerine kurulmaktadır ancak öfke, saldırganlık ve kırgınlık gibi duygular ilişkilerin başlamasına ve mevcut ilişkilerin geliştirilip diğer evreye geçmesi önündeki en büyük engellerden biridir. İlişkilerde sergilenen olumsuz davranışlar neticesinde kişilerin ilişkileri bozulmakta ve kişiler yalnızlığa sürüklenmektedir. Yalnız kalan kişilerde öfke artmakta gerek çevresine gerekse topluma karşı düşmanlık duygusu gelişmektedir. Olumsuz duygular kişilerin ruh sağlığını etkilemekte ve ilerleyen zamanlarda kişilerde fiziki rahatsızlıklar meydana gelmesine de neden olmaktadır.

2.2. Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmaya Duyarlılık

Duygusal bulaşma kişilerarası ilişkilerin olduğu yerde ortaya çıkmaktadır. Duygusal bulaşma yoluyla kişiler etkileşim içinde oldukları diğerlerinin duygusal durumlarını algılamaktadır ve aralarında meydana gelen sözlü ya da sözsüz iletişimlerini otomatik olarak taklit etmektedir³⁵⁹.

Kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşmaya duyarlılık bireysel farklılıklar ve toplumsal farklılıklar olarak ele alınacaktır.

³⁵⁵ Bozkurt, a.g.e., s.32.

³⁵⁶ Plutchik ve Conte, *Circumplex Models of Personality and Emotion*, p. 20.

³⁵⁷ Goleman, *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, s.117

³⁵⁸ Mustafa Çeşitçioğlu, *Kaliteli İnsan*, 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2003, ss. 135-136.

³⁵⁹ Lynn Godkin, "An Epidemicological Approach to Workplace Bullying", *Journal of Leadership, Accountability and Ethics* Vol. 12, No.3, 2015, p. 77.

2.2.1. Duygusal Duyarlılığın Bireysel Farklılıkları

Hatfield ve arkadaşlarına göre özellikle hassas kişiler³⁶⁰

- Başkalarının duygularına daha çok dikakt eden ve başkalarının duygularını okuyabildiklerini ifade etmektedir.
- Kendilerini benzersiz ve bağımsız olmaktan ziyade birbirleri ile ilişkili olarak yorumlamaktadırlar.
- Yüz ifadelerini, sesleri taklit etme eğilimi göstermektedirler.
- Bilinçli duygusal deneyimi, çevresel geri bildirimlerden güçlü biçimde etkilenmektedir.

Kadınlar duygusal bulaşmaya karşı erkeklerden daha duyarlıdır. Genel olarak hem duyarlı hem de neşe, sevgi, korku gibi duyguları yakalama olasılıkları erkeklerden daha yüksektir. Meslek eğitimine yeni başlayanlar, bulaşmaya karşı uzmanlaşmaya ihtiyaç duyan çeşitli meslek gruplarının üyelerine göre duygusal bulaşmaya karşı daha duyarlıdır³⁶¹. Genetik, cinsiyet ve kişilik özellikleri duygusal bulaşmaya yatkınlıkta bireysel farklılıklara katkıda bulunmaktadır. Yaklaşma veya geri çekilme eğilimleri, dikkat dağınıklığı ve dikkat süresi, tepki verme eşiği ve yoğunluğu gibi mizaç unsurlarının hepsi duyarlılığı etkilemektedir. Yüksek yoğunluktaki duygusal tepkilerden daha fazla etkilenen kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha duyarlı olmaktadır³⁶². Snodgrass sosyal gücü düşük olan kişilerin, sosyal gücü yüksek insanların duygularına karşı duyarlı oldukları savunmaktadır. Ayrıca üst pozisyondaki kişiler astları üzerinde etkilidirler. Buna karşılık yüksek güce sahip kişilerin, hedef kişilerin duygusal ifadelerini düşük sosyal güce sahip olanlardan daha fazla taklit etme eğiliminde olduklarını bulmuştur³⁶³.

Bazı kişiler duygusal bulaşmaya diğer kişilerden daha hassastır. Karşılıklı olarak ayrılmamakla beraber bazı kişiler duygusal yönden daha güçlü iken bazıları ise daha güçsüzdür. Bu konuda dört kişi kategorisi mevcuttur. Karizmatik, başkalarını duygusal olarak etkileyebilir, duygularını bulaştırabilir ve başkalarının da duygularından etkilenebilir. Empatikler, başkalarının duygularına karşı son derece hassas olmasına rağmen başkalarını etkileme gücünden noksandırlar. Genişleticiler duygularını başkalarına bulaştırabilir ancak

³⁶⁰ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, p.148.

³⁶¹ Doherty ve Diğerleri, "*Emotional Contagion, Gender and Occupational Differences*", pp. 357-358.

³⁶² Doherty, "*The Emotional Contagion Scale: A Measure of Individual Differences*", p.133.

³⁶³ Kimura ve Diğerleri, **a.g.m.**,p.29-30.

başkalarının duygularına karşı duyarlı değildir. Uysallar ise başkalarının duygularına duyarlı olmadıkları gibi duygularını başkalarına da bulaştıramamaktadır³⁶⁴.

2.2.2. Duygusal Duyarlılığın Toplumsal Farklılıkları

Grup üyeleri arasında duygusal bulaşma yaşanmaktadır. Grup içerisinde kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha savunmasız durumdadırlar ve duygusal bulaşmaya her zaman açıktırlar. Grup içerisinde olumsuz duygular olumlu duygulara göre daha hızlı bulaşmaktadır. Olumlu duygusal bulaşma grup içerisindeki kişilerin iş birliğini arttırmaktadır. Bunun sonucunda grup içerisindeki çatışmalarda azalma meydana gelmektedir. Grup veya toplum içerisinde olumlu duygusal bulaşmada yaşanan artış kişilerin kendi görev ve performanslarını arttırmaya katkı sağlamaktadır³⁶⁵.

Duygusal bulaşma kişilerarası bir fenomendir bu nedenle topluluklar örgütsel olarak bulaşmayı hızlandıracak şekilde konumlandırabilir. Grup içerisindeki kişilerarası yüksek uyum grubun performansını arttırmakta ve duygusal bulaşmayı hızlandırmaktadır. Bu nedenle karşılıklı güven ve kişilerarası uyum daha fazla duygusal bulaşmaya neden olmaktadır. Ayrıca örgütsel olarak toplumun psikoloji iklimi ve kurum kültürü duygusal bulaşma için gerekli ortamı sağlamaktadır³⁶⁶.

2.3. Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmaya Etki Eden Faktörler

2.3.1. Duygu Enerjisi

Duygunun enerjisi duyguların ifade edildiği ve daha sonra bir kişiden diğerine iletildiği yoğunluğu ifade etmektedir. Bu ses aralığı, ses seviyesi ve hareketler gibi sözel olmayan davranışları içermektedir. Daha yüksek enerji seviyeleri ile ifade edilen aynı duygu, daha fazla dikkat nedeniyle daha fazla bulaşmaya ve dolayısıyla yüksek enerjili davranan bir kişiye verilen bulaşma şansını arttırmaktadır. Örneğin yüksek enerjili bir sevgi ifadesi düşük enerjili bir ifadeden daha güçlü bulaşıcı etkiye neden olur. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Duygularını daha kuvvetli ve anlamlı bir şekilde ifade eden kişiler diğerleri tarafından daha fazla fark edilir ve bu sayede duygularını başkalarına aktarmak için daha fazla fırsat bulmaktadırlar. Olumlu veya olumsuz duyguların yüksek enerjili ifade edilmesi aktarılan duygusal mesaja güç katmaktadır ve düşük enerjili bir ifadeden daha net ve daha doğru bir şekilde iletilmektedir. Örneğin düşük enerjili bir duygu göstergesi olan depresyon başkalarına aktarıma ihtimali de düşüktür. Aksine dışa dönük ve son derece pozitif duyguların

³⁶⁴ Godkin, a.g.m., p. 77.

³⁶⁵ Barsade, a.g.m., pp. 648-652.

³⁶⁶ Godkin, a.g.m., p.78.

başkalarına aktarımı daha kolay olmaktadır. Yapılan duygusal fizyolojik çalışmalara göre enerjinin duygusal deneyimleri yoğunlaştırdığı saptanmıştır. Yüksek uyarılma ile otonom sinir sisteminde artış (cilt iletkenliği, kan basıncının artması, yüz aktivitelerinde hareketlenme) meydana gelmektedir³⁶⁷.

Duygusal enerji, duygusal aktivasyon olarak bilinen duygudaki uyarılma düzeyidir. Yapılan araştırmalarda duyguların yaydığı enerjinin duygusal bulaşma üzerinde olumlu bir etkisi olduğu saptanmıştır. Örneğin Twitterda yapılan bir retweetleme analizine göre tweetlerdeki duygusal yoğunluğun daha fazla retweetlenme ile sonuçlandığı ortaya çıkmıştır. Yüksek duygu içeren mesajlar kullanıcıların dikaktini çekmekte ve mesajın yaydığı duygular kullanıcılar üzerinde etki yaratmaktadır³⁶⁸.

2.3.2. Duygunun Türü

Duyguların türü duygusal bulaşmanın gerçekleşmesi için son derece önemlidir. Duygular olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Olumlu duygular hoş giden, pozitif duyguları ifade ederken olumsuz duygular kişileri üzüntüye sevk eden, sergilendiğinde diğerleri tarafından hoş karşılanmayan hem kişide hem de karşı taraf için zararlı olabilecek duyguları ifade etmektedir.

Kişilerin sergilediği olumlu ya da olumsuz ruh halleri biliş, davranış ve tutumları etkilemektedir. Olumlu ve olumsuz duygular insanların bilişsel olarak nasıl tepki verdikleri konusunda güçlü bir rol oynamaya etki eden sosyal yargı ve davranışları içermektedir. Özellikle davranış açısından olumlu duygular grup içerisindeki yetişkin ve çocuklarda daha yardımsever ve işbirlikçi davranışın yaşanmasına ve yayılmasına katkı sağlamaktadır. Olumlu ruh hali içerisinde kişiler müzakere esnasında daha yapıcı ve işbirlikçi bir davranış sergilerken, olumsuz ruh hali içerisinde müzakere sırasında daha az işbirliği ve daha az yapıcı davranışlar sergilenmesine neden olmaktadır. Olumlu ruh halinde olan satış görevlilerinin müşterilere daha fazla yardımcı oldukları ve müşterilerin bu ruh halinden etkilenerek satın alma davranışını gerçekleştirme ihtimallerinin arttığı gözlenmiştir. Olumlu duygusal bulaşma gerek bireysel gerekse grup düzeyinde daha fazla işbirliğini sağlamaktadır³⁶⁹. Totterdell'e göre olumlu duygular kişileri olumlu ruh hali içerisine sokmaktadır. Olumlu ruh hali kişilerde daha fazla yardım etme davranışı, daha fazla işbirliği davranışlarının sergilenmesini

³⁶⁷ Barsade, **a.g.m.**, pp. 649-650.

³⁶⁸ K. Hazel Kwon ve Anatoliy Gruz, "Is offensive Commenting Contagious Online? Examining Public vs Interpersonal Swearing in Response to Donald Trump's YouTube Campaign Videos", **Internet Research** Vol. 27 No. 4, 2017, p. 993.

³⁶⁹ Barsade, **a.g.m.**, pp. 650-651.

sağlamaktadır. Mesleki performans açısından olumlu ruh hali satış performansına olumlu katkı sağlamaktadır³⁷⁰.

Duyguların kişilerarası ilişkiler üzerindeki rolü ve bulaşıcı potansiyeli üzerine yapılan çalışmalarda duyguların iki boyutu üzerinde durulmaktadır. Olumsuz duygulara maruz kalmanın olumsuz sosyal etkileşimler zincirini yarattığı görülmüştür. Olumlu duygulara maruz kalmak ise olumlu sosyal etkileşim meydana getirmektedir³⁷¹.

2.4.Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşma Türleri

Hatfield ve arkadaşları tarafından duygusal bulaşma nispeten otomatik ve bilinçsiz olarak yüz ifadelerini, seslendirmelerini, duruşlarını ve hareketlerini diğer bir kişininkiyle otomatik olarak taklit etme ve senkronize etme, dolayısıyla duygusal olarak yakınlaşma eğilimi olarak tanımlanmaktadır³⁷². Duygusal bulaşma örtük veya açık olabilir.

2.4.1.Örtük (Implicit)

Duygusal bulaşma bilinçsiz ve otomatik bir süreci kapsamaktadır. Örtük bulaşma kişinin bilinçsiz olarak başkalarının sözel olmayan ipuçlarını taklit ettiğinden ve dolayısıyla etkilendiğinde ortaya çıkmaktadır³⁷³. Örtük duygusal bulaşma süreci, kişi kendini iyi hissettiren duygu ve davranışsal sürüklenme gibi, bireysel düzeyde ruh hallerinin ve duyguların diğer kişileri etkilemesine yol açan davranışsal sürüklenme süreçlerini içermektedir³⁷⁴.

Duygusal bulaşma ve davranışsal sürüklenme süreçleri ve modelleme yoluyla etkinin açık olarak deneyimlenmesidir. Bu süreçlerde söz konusu kişilerin duygusal paylaşım sürecinin gerçekleştiğinin farkında olmaları gerekmemektedir³⁷⁵.

2.4.2.Açık (Explicit)

Açık duygusal bulaşma başkalarının açık sözlü ipuçlarının ardından kişi belirli bir duygusal duruma ilerlediğinde ortaya çıkmaktadır³⁷⁶. Kasıtlı olarak duygusal bulaşma yaratma ve sürgürme gibi çeşitli sosyal olarak tetiklenen etki biçimlerini içermektedir. Aktif

³⁷⁰ Peter Totterdell, "Catching Moods and Hitting Runs: Mood Linkage and Subjective Performance in Professional Sport Teams", **Journal of Applied Psychology**, Vol. 85, No. 6, 2000, p.849.

³⁷¹ Kwon ve Gruzd, **a.g.m.**, p.993.

³⁷² Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, p.5.

³⁷³ **Ag.e.**, p.96.

³⁷⁴ Janice R. Kelly ve Sigal G. Barsade, "Mood and Emotions in Small Groups and Work Teams", **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, Vol. 86, No.1, 2001, p.101.

³⁷⁵ Kelly ve Barsade, **a.g.m.**, p.106.

³⁷⁶ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion* p.96.

olarak etkilemeye çalışan kişileri içeren daha açık ve bilinçli duygusal paylaşım süreçleri vardır³⁷⁷.

Bir önceki bölüm gönderinin ya da alıcının üzerinde kasıtlı bir niyet olmadan oluşan duygusal bulaşmaya odaklanırken, açık duygusal bulaşmada kasıtlı olarak diğer grup üyelerinin etkilerini manipüle etme girişimlerinin de ortaya çıkabileceği kabul edilmektedir. Yani grup üyeleri, belirli grup üyelerinin veya grubun tamamının duygularını daha açık bir şekilde etkilemeye çalışabilmekteydiler. İnsanlar duygusal etki aracılığıyla bilinçli ve kasıtlı olarak başkalarının duygularını etkilemeye çalışabilirler. Bunu yapabilmek için sadece etkileyen kişinin olayın bilincinde olması gerekmektedir; etkinin alıcısı, duygusal etki girişiminin farkında ya da farkında olmayabilir. Yani etkiyi gerçekleştirecek kişinin bilinçli olması gerekmektedir ve etkiyi alacak kişinin farkında olup olmaması önemli değildir³⁷⁸.

2.5.Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmanın Etkileri

İnsanların kendi duygularına başkalarına iletme isteyebilecekleri zamanlar vardır. Bir arkadaşını neşelendirmek için hastahaneye gidildiğinde kişilerarası bir ilişki meydana gelmektedir. Yaşanan ilişkiler sırasında kişiler bilinçli olmasa da duygusal bulaşma gerçekleşmektedir. Teorisyenler duygusal bulaşmanın olumlu ve olumsuz yönleri üzerine çalışmalar yapmıştır³⁷⁹.

2.5.1.Kişilerarası İlişkilerde Duygusal Bulaşmanın Olumlu Etkileri

Bazı zamanlarda kişiler diğerlerinin duygularını okuyabilir ve paylaşabilirler. Kişiler uygun şekilde davrandıkları sürece çoğu kişi davranışlarını daha fazla gülümseyerek ve onlara daha sıcak davranışlara daha yakın olmaktadır. Paylaşımlar neticesinde kişilerarasında samimiyet yaşanmaktadır³⁸⁰. Kişilerarasında paylaşım arttıkça kişiler birbirlerine yakınlaşmaya başlamaktadır. Yaşanan yakınlaşmalar kişilerarasındaki benzerliğin fark edilmesini sağlamaktadır. Benzerliğin yararları göz önüne alındığında yakın ilişkilerdeki insanlar zamanla birbirlerine daha benzer hale gelmektedir. Ayrıca paylaşılan duygular karşılıklı anlayışın artmasını sağlamaktadır³⁸¹.

Duygusal bulaşma, duygu, düşünce ve eylemlerin organize bir şekilde hareket etmesine yardımcı olur. İlişkisel bağlılığın ortaya çıkmasını sağlar. Empati duygusunu

³⁷⁷ Kelly ve Barsade, **a.g.m.**, p.101.

³⁷⁸ Kelly ve Barsade, **a.g.m.**, p.110.

³⁷⁹ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, p.202

³⁸⁰ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, pp. 201-202

³⁸¹ Cameron Anderson, Dacher Keltner and Oliver P. John, "Emotional Convergence Between People Over Time", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol. 84, No.5, 2003, pp.1054-1055.

geliştirir ve ilişkilerde güven ortamını oluşturur. Grup içinde karşılıklı anlayış duygularının gelişmesine katkı sağlar. Grup üyelerinin performansını artırır ve çatışmaların azalmasına katkı sağlamaktadır³⁸².

Kişilerarasası ilişkilerde duygusal bulaşma sağlıklı iletişimlerin yaşanabilmesi için gerekli bir durumdur. Kişiler ilişki sırasında karşısındakilerini otomatik ve bilinçsiz olarak taklit etme eğilimdedirler. Bu taklit neticesinde duyguların transferi gerçekleşmektedir. Duygusal bulaşma yardımıyla kişiler duygularını ortamın gerektirdiği duygu şartlarına adapte edebilmektedir. Örneğin mutlu olan bir kişi cenazeye katıldığında diğerlerinin duygularında etkilenmekte ve cenazeye uygun bir duygu durumuna girmektedir. Aynı şekilde kişi mutsuz olduğunda gittiği bir düğünde gülümseyen insanları gördükçe mutsuzluğu azalmakta ve zamanla kendi de gülümsemeye başlamaktadır.

2.5.2. Kişilerarasası İlişkilerde Duygusal Bulaşmanın Olumsuz Etkileri

Duygusal bulaşma ile gerçekleşen duygusal yakınlaşma sonucunda kişiler birbirlerine karşı içgüdüsel aşırılıklarını sergilemeye başlamaktadır ve bilgi alışverişi ile birbirlerine sırlarını dökmeye başlarlar. Ortada çok fazla gizli bilgi olduğundan bu durumu kötü amaçlar için kullanan insanlar olabilmektedir. Duygusal bulaşma samimi ilişkiler yaşanmasına neden olduğundan bazı kişiler bilinçli olarak diğerlerini etkilemekte ve kendi açma yoluyla önemli bilgileri aldığı gibi karşısındaki kişiyi manipüle edebilmektedir. Ayrıca kişilerin çıkarlarına aykırı olan durumlarda diğerlerinin duygularını paylaşmak istemez ve buna karşı direnç göstermektedir³⁸³.

Hassas kişiler duygusal bulaşmaya karşı daha duyarlıdır. Kişilerarasası ilişki sırasında diğerleriyle anlaşmakta ve onları anlamakta son derece iyi olmalarına rağmen bir süre sonra bu durum onları yormaktadır. Yüksek orandaki duygusal bulaşma hassas kişilerde sürekli gel gitler yaşanmasına neden olur ve yaşanan duygusal bulaşma bu kişiler için olumsuz etkiler yaratmaktadır³⁸⁴. Olumsuz duyguların bulaşma hızı olumlu duygulara göre daha hızlı gerçekleşmektedir. Mutlu bir kişi mutsuz biri ile karşılaştığında o kişinin mutsuzluğu çok hızlı bir süre içinde o kişiye sirayet etmektedir. Diğerlerinin olumsuz duygularına uzun süre maruz kalmak bu tür duyguların kişisel olarak deneyimlenmesine neden olmaktadır. Bu durum kitle histerisi gibi aşırı davranışlara neden olmaktadır³⁸⁵.

³⁸² Barsade, **a.g.m.**, pp. 646-652.

³⁸³ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion.*, p.202.

³⁸⁴ **A.g.e.**, p.195.

³⁸⁵ **A.g.e.**, pp. 106-108.

Özetle olumlu duygusal bulaşmanın grup içindeki performansı, iletişimi ve verimi arttırmaktadır. Olumlu duygusal bulaşmanın yapıcı etkileri yanında olumsuz duygusal bulaşmanın yıkıcı etkilerinden söz edilebilir. Olumsuz duyguların hakim olduğu bir grup ya da toplumda aşırı üzgün ya da agresif kişiler ve ilişkiler meydana gelir. Bunun sonucunda kurulan ilişki sağlıklı olamaz ve ortamdaki uzlaşma havası yerine kargaşaya bırakılmaktadır. Le Bon bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu kitlenin her an her şeyi yapmaya hazır olduğunu ve bulaşmaya son derece açık olduğuna değinmektedir. Kitle ile hareket eden kişiler bilinçlerini kaybederek kitlenin bir parçası haline alır ve normal zamanda asla sergilemedikleri aşırı hareketleri yapmaktan kaçınmamaktadırlar. Kitle içinde olumsuz duyguların yoğunluğundan yaşanan bir bulaşmanın gerek bireyler gerekse toplum için yıkıcı etkileri vardır. Çoğu zaman mutsuz biriyle kurulan yakın ilişkilerde olumsuz duygular karşı tarafa da bulaşmaktadır. Özellikle hassas kişiler diğerlerinin duygularına karşı daha savunmasız oldukları için olumlu veya olumsuz her türlü duygulara karşı duyarlı durumdadır. Olumlu duygularla karşılaştığında mutlu, olumsuz duygularla karşılaştığında mutsuz olur ve sürekli bir duygu değişimi hassas kişilerde duygusal rahatsızlık yaşanmasına neden olur.

3. BÖLÜM

KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE DUYGUSAL BULAŞMA KÜLTÜR İLİŞKİSİ

3.1.Duygusal Bulaşma Kültür İlişkisi

Hazel Markus ve Shinobu Kitayama kültürün duygusal bulaşma üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Abd gibi batılı kültürler bireyselliğe değer vermektedir. Çin ve Japonya gibi doğu kültürler ise bireylerin birbirleri arasında kurdukları ilişkilere önem vermektedirler ve bireyler birbirlerine bağımlı halde yaşamaktadırlar. Oluşturdukları bu bağımlılık neticesinde duygulara ve dolayısıyla duygusal bulaşmaya karşı savunmasız oldukları iddia edilmektedir. Kültürler içerisinde değişim gösteren bağımlılık ve bireysellik kavramları duygusal bulaşma üzerinde etkili olmaktadır³⁸⁶. Batı kültüründe yetişkinlik çağındaki kadınlar duygusal bulaşmaya karşı erkeklerden daha fazla duyarlıdır. Çeşitli kültürlerde insanların başkalarının duygularını yakalamaya eğilimlidir ancak bu eğilimin yoğunluğu kültürden kültüre göre farklılık göstermektedir³⁸⁷.

³⁸⁶Markus ve Kitayama, **a.g.m.**, p.224.

³⁸⁷Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, pp.116-161.

Teorisyenlere göre taklit ve bulaşıcılık her yerde olmasına rağmen kültürün bu süreçleri geliştirebileceğini veya engelleyebileceğini belirtmişlerdir. Evrimsel psikologlar taklitçiliğin sosyal hayatta kalmaya yardım etmenin uyarlayıcı işlevine hizmet ettiğini savundu. Onlara göre taklit, insanları birbirine bağlayan bir tür sosyal yapıştırıcı görevi görmekteydi. Kültürün taklit ve bulaşıcılık üzerine etkilerine dair birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda farklı kültürlerdeki insanların diğerlerinin duygularını taklit etme ve yakalama olasılıkları araştırılmıştır. Yüz ifadelerinin bilinçsiz taklidi ve sonrasında duygusal bulaşmanın kültürel bir olay olduğu görülmüştür. Amerikan, Hollandalı, Avrupalı ve Japon katılımcıların yanı sıra birçok ülkeden gelen katılımcılarda yüz taklidi ve duygusal bulaşma gözlenmiştir. Teorisyenler kültürün en azından insanların diğerlerinin yüz ifadelerini taklit etme eğilimi üzerinde kesin bir etkisi olacağı kanısındadırlar. Örneğin bireyci kültürlerdeki insanların taklit ve bulaşıcılığa, toplulukçu kültürlerdeki insanlardan daha az eğilimli oldukları gözlenmiştir³⁸⁸.

Asya kültüründe sözel olmayan iletişim, duyarlılığı arttırmakta ve bu kültürlerde dolaylı iletişimi kolaylaştırmaktadır. Bu iletişim tarzı toplulukçu kültürlerde değer verilen uyumlu kişilerarası etkileşimlere katkı sağlamaktadır. Teorik olarak duygusal bulaşma sözsüz mesajlara olan dikkati ve algıdaki artışı sağlamaktadır. Asya kültüründe sözsüz ip uçlarına yapılan vurgu duygusal duyarlılığın artmasına neden olmaktadır. Bireyselliği ön planda tutan batı kültüründe ilişkilerinde aralarına mesafe koymaktadır ve bunun sonucunda duygusal bulaşmanın oluşma ve yayılma süreci daha yavaş gerçekleşmektedir. Toplu halde yaşayıp hareket etme kültürüne sahip doğulu toplumlarda bireyler ilişkileri sırasında aralarına koydukları mesafe daha az olduğu gibi bir ilişki sırasında duygularını da dahil ettiklerinden karşısındakinin duygularından etkilenmeye veya karşısındaki kişiyi etkileme olasılıkları daha yüksektir. Toplulukçu kültürlerde bireyler duygusal bulaşmaya karşı hem daha yatkın hem de daha savunmasız durumdadır³⁸⁹.

3.2.Kültürün Bileşenleri

3.2.1. Dil

İnsanların birbirleriyle iletişim kurmak, anlamak için kullanılan sembolik sisteme dil denmektedir. Kişilerarası ilişkiler, toplumlar arası ilişkiler dil ile sürdürülmektedir. Toplumun bünyesinde barındırdığı her madde ve kavram dilde de vardır. Geçmişin tüm

³⁸⁸ Elaine Hatfield ve Diğerleri, "New Perspectives on Emotional Contagion: A Review of Classic and Recent Research on Facial Mimicry and Contagion", *Interpersona*, Vol.8, No.2, 2014, pp.165-166.

³⁸⁹ Hofstede, "*Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context*", pp.3-10.

biriktirilmiş kültürel mirası dil aracılığı ile nesilden nesile aktarılmaktadır³⁹⁰. Kişiler duygu, düşünce ve isteklerini dil vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Kültür yeniden öğrenilip aktarılması gereken toplumsal ve tarihsel bir kalıttır ve aktarılmasını için dile gereksinim duyulmaktadır. Kültürün içeriğini ve niteliğini anlayabilmek için o kültürün dil yönünden dayandığı sistemi de bilmek gerekmektedir. Bundan dolayı dil kültürü oluşturan bir unsur olmanın yanında onu edinmek için kullanılan bir araç özelliği de taşımaktadır³⁹¹. Claude Lévi-Strauss'a göre dil kültürün bir ürünü olarak ele alınmaktadır. Dil kullandığı toplumun genel kültürünü yansıtmaktadır. Dil hem kültürün bir parçası hem de kültürün öğelerinden birini oluşturmaktadır. Kültür, kurumları, düşünceleri, değerleri, inançları aynı zamanda dili de kapsayan karmaşık bir bütündür³⁹².

Toplumların düşünme yapısı ve dünya görüşü ile dilleri arasında yakın bir ilişki vardır. Bir toplumun dilini anlamak için kültürünü anlamak gerekmektedir ancak kültürünü anlamak için de dilini anlamaya ihtiyaç vardır. Dil ile kültür birbirlerinin taşıyıcısı konumdadır ve kültür dilin varlığını etkilemektedir. Dil içinde bulunduğu kültüre ve çevresel etkenlere göre zenginlikler içermektedir. Eskimolarda kar ve buz ile ilgili çok sayıda sözcük vardır. Eski Türklerde ise atın yürüme şekilleriyle ilgili çok sayıda sözcük olduğu görülmektedir³⁹³. Diller, hepsi kendine özgü bir kültüre sahip olan toplum üyeleri tarafından konuşulmaktadır. Konuşan kişinin statüsü, cinsiyeti gibi toplumsal değişkenler, insanların dili kullanım biçimlerini etkileyebilmektedir. İnsanlar iletişim esnasında kendilerine anlamlı gelen iletileri iletmektedirler. İnsanların dili kullanma biçimleri kültürü etkilediği gibi kültürden de etkilenmektedir³⁹⁴.

3.2.2. Din ve İnançlar

Kültürü oluşturan ana unsurlardan biri dindir ve kendi başına toplumları ve kişileri etkileyecek bir güce sahiptir³⁹⁵. T.S. Eliot kültürün sadece dine bağlı olarak oluşacağı ve gelişeceği fikrini savunmaktadır. Ona göre bir dinden birden fazla kültür de doğabilir. Dışarıdan gelebilecek etkilere kapalı olan toplumlarda kültür ve dinin gelişmeleri birbirinden soyutlanamayacağını iddia etmektedir³⁹⁶. Din, bir topluluğun dünya görüşlerini kapsayan kültürel sistemin üst yapısının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Din, ruhani gerçeklik ile

³⁹⁰ Güvenç, a.g.e., s.112.

³⁹¹ Şerafettin Turan, **Türk Kültür Tarihi, Türk kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, 7. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014, s.57.

³⁹² Claude Lévi-Strauss, **Yapısal Antropoloji**, Adnan Kahiloğulları (çev.), Ankara: İmge kitabevi., 2012, ss. 106-107

³⁹³ Bahar, a.g.e., s. 242.

³⁹⁴ Haviland ve Diğerleri, a.g.e., s.210.

³⁹⁵ Turan, a.g.e., s.109.

³⁹⁶ Eliot, a.g.e., s.19.

ilgili görüşlerin yanında inanç ve törensel geleneklerin örgütlü bir sistemidir. Toplumların anlamlandıramadıkları şeylerle başa çıkmasını sağlayan din aynı zamanda insanların dünyaya anlam vermelerine de yardımcı olmaktadır. İnsanlar anlamlandıramadıkları durumlar karşısında doğa üstü güçlere başvurarak onun üstesinde gelme çabası içerisindedir. Din bünyesinde adaklar, tönreler, ayinler, şarkılar, dualar ve kurbanları barındırmaktadır. Doğa üstü varlıklar güçlü olan varlıklardır, tanrı, tanrıça veya atalarının ruhu gibi. Bir din insanların inandığı şeyleri gerçekleştirebilir veya gerçekleştirmeyebilir ancak tüm dinlerin önemli psikolojik ve sosyolojik işlevleri vardır. Din insanlarda doğru ve yanlış bilincini oluşturur, kaygıyı, stresi azaltır, insanları rahatlatır ve iyiye yönlendirmeye çalışır. Ayinler vasıtasıyla sözlü geleneklerin öğrenilmesine katkı sağlamaktadır. Din tüm kültürlerdeki kişileri için sosyal ve psikolojik ihtiyaçları karşılamaktadır. Din evrensel bir kavramdır çünkü tüm insan kültürlerinde ortak olan toplumsal ve psikolojik gereksinimleri karşılamaktadır³⁹⁷.

3.2.3.Değerler

Değerler toplumları ve kişileri birbirinden ayıran inanç ve duyguların toplamı olarak görülmektedir. Değer, kişilerin inançlarının kalıcı olarak yerleşmesine ve buna göre davranışların gelişip ortaya çıkmasıyla kişisel olarak tercih edilen bir davranış şekline dönüşmektedir. Değerler kişilerin yaşamlarına yön verir ve dünyayı tanıyıp anlamasına yardımcı olmaktadır. Değerler kişilere toplum içerisinde kabul görülen davranışların aktarılmasını sağlamaktadır³⁹⁸. Değerler kültürel olarak tanımlanan toplumsal standartlardır. İyilik, doğruluk, güzellik gibi kavramlar toplumsal yaşamda temel değerleri oluşturmaktadır. Kültürel değerler kişiliğin temelini oluşturarak çevrenin algılanma biçimini belirlemektedir. Aile, okul, grup, iş çevrelerine uygun olan davranışlar değerler vasıtasıyla öğrenilmektedir³⁹⁹. Değerler toplum ve kültüre anlam veren önemli ölçütlerden biridir. Değerler toplum tarafından ciddiye alınan, paylaşılan ve nesnelere soyutlanan bir kavramdır. Değerlerin kaynağı kişinin dışındadır. Yani kişinin değerlendirilmesi ister iyi yönde ister kötü yönde olsun kişiye dışarıdan gelmektedir⁴⁰⁰.

Değerler toplumdaki ödül ve ceza sisteminin belirleyicisi konumundadır. Değerler sistemi kişilerin deneyimlerinin toplamını yansıtmaktadır ve insanların davranışları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Değerler kişilere onlardan yapılması ve yapılmaması istenilen davranışları belirterek neyin ödüllendirilip neyin cezalandırıldığını belirtmektedirler. Değerler

³⁹⁷ Haviland ve Diğerleri, a.g.e., ss. 642-644.

³⁹⁸ Eğinli ve Gürüz, a.g.e., ss. 277-278.

³⁹⁹ Bahar, a.g.e., s.64.

⁴⁰⁰ Fichter, a.g.e., ss..141-144.

kişilerarası ilişkiler üzerinde de etkili bir kavramdır. Kişilerarası ilişkiler toplum değerleri tarafından düzenlenmektedir ve kontrol edilmektedir. Değerler vasıtasıyla toplum içindeki sosyal roller kişilere aktarılmaktadır. Bu aktarımın sonucunda bireyler rollerine uygun davranışlar sergileyerek kişilerarası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde başlayıp sürdürülmesi sağlanmaktadır⁴⁰¹.

3.3.4.Normlar

Norm ifadesi ortalama anlamına gelmektedir ve toplumun tüm kesimi tarafından kabul edilen ifade etmektedir. Toplumun genelinin ortak kabulü olduğundan dolayı normlara aykırı davranışlar toplumlarca hoş karşılanmamaktadır. Normlar davranışlarla ilgilidir ve davranışlar üzerinde bir denetime sahiptir⁴⁰². Normlar kişilerin ne yapması ya da ne yapmaması gerektiği üzerine toplum tarafından oluşturulmuş ortak beklentilere verilen isimdir. Toplumlar genel roller üzerinde bir uzlaşım içerisindedir. Örneğin geleneksel toplumlarda kadının rolü çocukların bakımı ve yemeğin hazırlanması olarak belirlenmiştir. Normların çiğnenmesi toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır⁴⁰³. İnsanlar toplum içerisinde yaşayabilmek için belirli kural ve toplumsal beklentilere uyması gerekmektedir. Norm adı verilen bu kurallara toplumun tüm üyeleri tarafından uyulması beklenmektedir. Normlar toplumlar tarafından önceden belirlendiği için toplumun üyelerinin davranışları iletişim esnasında önceden kestirilebilmektedir. Normlar kültürlere göre farklılıklar göstermektedir ve her kültürü kendine özgü normları vardır. Örneğin Türk kültürü içerisinde ciddi kız beğenilir ve herkese sırtma davranışı hoş karşılanmamaktadır. Ancak Amerikan kültüründe sürekli gülen kız daha fazla tercih edilmektedir⁴⁰⁴.

Kağıtçıbaşı normların insan hayatında önemli amaçlara hizmet ettiğini savunmaktadır. Bu amaçların başında grubun hedefine varmak amacıyla grup üyeleri arasındaki uyumu arttırmak gelmektedir. Normlar grubun değerlerini yansıtmaktadırlar ve kişileri amaçlarını elde etmeyi sağlayacak davranışlara teşvik edebildikleri gibi grubu hedeflerinden alıkoyan, uzaklaşmasına neden olabilecek davranışların engellenmesine katkı sağlamaktadırlar. Normların bir diğer önemli işlevi ise bireylerin çevrelerini anlamaya yardımcı olacak referans çerçevesi üretmesidir. Normlar belirsiz durumlarda iyi ile kötüyü birbirinden ayırmaya, gerekli olan ile gereksiz olanı belirlemede ve bu durumlarda

⁴⁰¹ A.g.e., ss.146-147.

⁴⁰² Eğinli ve Gürüz, a.g.e., s. 278.

⁴⁰³ Bahar, a.g.e., s. 64.

⁴⁰⁴ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, ss. 546-548.

uygulanması gereken davranış şekillerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır⁴⁰⁵. Normlar tüm kültürlerde bulunmaktadır ve toplumsal düzenin korunmasını sağlayan kurallar bütünü ifade etmektedir.

3.3.5.Örf ve Adetler

Örfler, her kültürde, o kültürün üyeleri tarafından kesinlikle uymaları gereken tutum ve davranışlar olarak bilinmektedir. Örfler, davranış kalıplarının merkezine kültürel değerleri koyarak toplum üyeleri tarafından uyulmaları istenilen davranışlar yaratmaktadır. Örfler yazılı kurallar olmamalarına rağmen yasa işlevi görmektedir. Yasalarda belirtilmeyen durumlarda örflere göre hareket edilebilmektedir. Örfler kişiyle kişi, kişiyle aile, komşu ve akrabalar arasındaki ilişkileri, tutum ve davranışları belirleyen işlevlere sahiptir⁴⁰⁶. Örflerin yaptırım gücü oldukça fazladır ve kültürün değerler sisteminin merkezinde yer alırlar. Örfler tüm sosyal kültürel normların üzerinde etkili oldukları gibi aynı zamanda resmi yasa haline de gelebilmektedirler⁴⁰⁷.

Adetler, belirli ve alışlagelmiş ölçülere içerisinde uygulanan; toplumun kültüründen beklenen ya da ondan güç alarak ona dayandırılan tutum ve davranış tarzı olarak tanımlanmaktadır. Adetler sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, yönetilmesi ve denetlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Toplumsal yaşamın düzen içerisinde devam etmesinden, kuralların uygulanmasına kadar etki etmektedir. Kız isteme, asker uğurlama davranışı sırasında uyulması gereken kurallardan, selamlaşma esnasındaki davranış biçimlerine kadar takılması gereken tavır ve davranışlar adetlerin alanına girmektedir⁴⁰⁸. Adetler sosyal yaşamın devam etmesinde önemli bir görev üstlenmektedirler ve yaptırım gücü arttıkça örf halini alırlar⁴⁰⁹.

3.3.6. Tutumlar

Tutum, kişinin kendisine ya da çevredeki herhangi bir nesneye karşı ilgi, bilgi, his ve güdülerine dayanarak örgütlediği zihinsel, duygusal ve eymelsel bir tepki ön ögelimi olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle olay, durum, nesne ya da kişi karşısında belirli bir vaziyet ortaya koymaya, davranış göstermeye hazır olma durumudur. Tutumlar bireylerin kişilik özellikleri, toplumsal çevre, kültürel çevre ve toplumsallaşma süreci ile arasında yakın bir ilişki vardır. Kişi içerisinde olduğu toplumsal ve kültürel çevrenin katkısıyla bazı değerler kazanmaktadır. Toplum tarafından kabul gören genel değerler, örf ve adetler bebeklik

⁴⁰⁵ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, **a.g.e.**, s.92.

⁴⁰⁶ Kartarı, **a.g.e.**, ss.180-181.

⁴⁰⁷ Bahar, **a.g.e.**, s.68.

⁴⁰⁸ Kartarı, **a.g.e.**, s. 181.

⁴⁰⁹ Bahar, **a.g.e.**,s.68.

çağından itibaren kişilere aşılınmaya başlar ve bu özelliklerin hepsi bireyin kişilik özelliklerini oluşturmaktadır. Kişilerin bağlı olduğu grup veya toplumda bir hareket doğru olarak nitelendirildiğinde grup ya da toplum üyeleri tarafından bu davranışlar doğru olarak benimsenmektedir. Benimsenmediği durumlarda grup üyeleri ya da toplum üyeleri tarafından katı yaptırımlarla karşı karşıya kalınmaktadır⁴¹⁰.

Tutumlar çok küçük yaştan itibaren oluşmaya başlamaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre ABD'deki üç yaşındaki zenci çocukları insanlarda siyah beyaz ayrımını yapabildiklerini ve beyazı siyaha üstün gördükleri ortaya çıkmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere üç yaşında bile tutumun öğeleri ortaya çıkabilmektedir. Çocuklar dört yaşına ulaştıklarında kültürel kalıp yargıları bildikleri ve destekledikleri ortaya konmuştur. Kişilerin tutumları sosyal norm ve kültürel değerleri yansıtmaktadır⁴¹¹.

3.3.7.Simgeler ve İşaretler

İnsan davranışlarının çoğu işaretler, ses, amblemler ve başka bir şeyi anlamlı bir şekilde ifade eden simgelerle ortaya koymaktadır. İnsan hayatının her alanında simgeler kullanılmaktadır⁴¹². Tüm insanlar arasındaki iletişim işaret yoluyla sağlanmaktadır. İşaretler sesleri, renkleri, koku ve hareketleri içeren bilgi iletebilen her türlü koddur. Simge anlamı kültüre bağlı olan, keyfi olarak belirlenmiş, öğrenilebilen her türlü işarete verilen isimdir. Örneğin, bayrak, trafik işaretleri, korna çalmak, el hareketi yapmak bunların hepsi birer simgedir. Bunların anlamı kültürel olarak çözülmektedir çünkü bireyleim içinde bulunduğu kültür simgelerinin anlamını bireylere öğretmiştir. Simgeler kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin gamalı haç Nazilerde ırkçılık ve saldırganlığı temsil ederken, Hindularda barışı ve kutsallığı temsil etmektedir. Simgeler arasında ilişkiler kurulabilir ve zaman içerisinde simgeler anlam değişimine uğrayabilmektedir⁴¹³.

3.3. Kültürün Yapısal Özellikleri ve Duygusal Bulaşma Arasındaki İlişki

Geçmişten günümüze kadar yapılan kültür çalışmalarında bütün kültürlerin paylaştığı bazı temel özellikleri olduğu saptanmıştır. Bu özellikleri incelemek kültürün öneminin anlanmasına ve duygusal bulaşma ile olan ilişkisini anlamak adına önemli olacaktır.

⁴¹⁰ İnceoğlu, a.g.e., ss.8-45.

⁴¹¹ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, a.g.e., s.143

⁴¹² Haviland ve Diğerleri, a.g.e., s. 115.

⁴¹³ Handan Üstündağ (ed.), **Antropoloji**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, a.g.e., s.238.

3.3.1. Kültür Paylaşılır

Kültür, paylaşılan düşünce, değer ve davranışların ölçütüdür; kişilerin davranışlarını grup için anlaşılır hale getiren ortak belirleyici konumundadır. Toplumun bir parçası olan kişiler ortak kültürü paylaştıklarından dolayı belirli şartlarda diğerlerinin davranış biçimlerini ve davranışlara verilecek karşılık biçimlerini kestirebilirler. Farklı kültürlere ait kişiler tecrit edilmiş bir alanda bir araya geldiklerinde kendine özgü bir toplum oluşturabilirler. Hayatta kalabilmek için veya ortak bir çıkar için bilgilerini paylaşarak yeni teknikler geliştirebilirler. Bu tecrit sona erdiğinde herkes kendi kimliğine ve kültürel geçmişine geri dönecektir. Toplumu ortak bir alan üzerinde dili ve kültürü paylaşan , hayatlarını sürdürebilmek için ortaklaşa yaşayan insan grubu olarak tanımlanmaktadır. Toplum kültürün taşıyıcısıdır. Toplum olmadan kültür olmadan kültürün olmayacağı gibi kültür olmadan da toplum var olamayacaktır⁴¹⁴.

Duygular insan iletişimde önemli bir rol oynamaktadır. Kişilerarası ilişkilerin önemli bir kısmı duygusal sinyaller üretmek, üretilenleri algılamak ve cevaplamayla geçmektedir. Bu sinyalleri doğru bir şekilde algılamak, sosyal ilişkilerin oluşturulmasını ve sürdürülmesinin yanı sıra diğerlerinin davranışlarını öngörmede de avantajlar sağlamaktadır⁴¹⁵. Duyguların evrensel kökenli mi oldukları yoksa kültürel kökenli mi oldukları üzerine ciddi tartışmalar yapılmıştır. Ekman ve arkadaşlarına göre insanlar geçmişte edinilen bilgileri kullanarak bedenden ve dünyadan duygusal girdilerden anlam çıkarmaktadırlar⁴¹⁶. Kişiler ilişki esnasında birbirlerine karşı sözlü ve sözsüz mesajlar iletir ve alırlar. Kişilerarasında yaşanan bu paylaşımlarda duygular da karşılıklı olarak iletilmektedir.

Duygusal bulaşma, başkalarının yüz ifadelerini, seslendirmelerini, duruşlarını ve diğer bedensel durumlarını otomatik olarak taklit etme ve senkronize etme eğilimi olarak tanımlanmıştır⁴¹⁷. Duygusal bulaşma süreci otomatik olarak gerçekleşmektedir. Teorisyenler duygusal bulaşma evrensel ve doğuştan geldiğini iddia eder, çünkü duygusal bulaşma olgusu farklı birçok kültürde gözlenmiştir ve kültürün duygusal bulaşma ile ilişkisi olduğunu saptanmıştır. Aynı zamanda bazı kültürler duygusal bulaşmaya karşı diğerlerine göre daha

⁴¹⁴ Haviland ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 104.

⁴¹⁵ Jose' Angel Soto ve Robert W. Levenson, "Emotion Recognition Across Cultures: The Influence of Ethnicity on Empathic Accuracy and Physiological Linkage", **Emotion**, Vol. 9, No. 6, 2009, p.874.

⁴¹⁶ Beibei Kuang ve Diğerleri, "Universality vs. Cultural Specificity in the Relations Among Emotional Contagion, Emotion Regulation, and Mood State: An Emotion Process Perspective", **Frontiers in Psychology**, Vol.10, No.186, 2019, p.2.

⁴¹⁷ Hatfield ve Diğerleri, *Emotional Contagion*, p.5.

hassas oldukları ve duygusal bulaşmayı geliştirdikleri, bazı kültürlerin ise duygusal bulaşmayı engelleyici özellikleri olduğu bulunmuştur⁴¹⁸.

Özetle söylenebilir ki kültürün maddi olan ve maddi olmayan unsurları toplumu oluşturan bireyler arasında paylaşarak sonraki nesillere aktarılmaktadır. Toplumsal değerler bireyler arasında paylaşmakta ve kişilerarası ilişkilerde mevcut değerlere göre davranışlar sergilenmektedir. Samimi ilişkilerin ön planda olduğu toplumlarda kurulan ilişkiler daha yakın olmakta ve kişilerarasında duyguların paylaşılma imkanı daha fazla olmaktadır. Bireyselliğin ön planda olduğu toplumlarda kurulan ilişkiler daha soyut düzeyde gerçekleştiğinden duyguların yoğun bir şekilde paylaşımına imkanı daha azdır.

3.3.2. Kültür Öğrenilir

Kültür kalıtsal yolla aktarılan bir olgu değildir. Kişiler sosyal çevresi ile etkileşime girerek içinde yaşadığı toplumun kültürünü öğrenmektedir. Kişiler kültürü yaşayarak öğrenmektedir ve kültürün bir nesilden diğerine aktarılmasına kültürlenme denir. İnsan dışındaki diğer canlılar ihtiyaç duydukları anlarda beslenirken insanlar yeme içme eylemlerini kültürün uygun bulunduğu zamanda yerine getirdikleri gibi bu vakit yaklaştıkça kendilerini aç hissetmeye başlarlar ve yemek çeşitleri, yerleri ve yemeğin hazırlanış biçimi de kültürlere göre farklılıklar göstermektedir. Kültürlenme ile insanlar, yeme, içme, korunma ve cinsellik gibi ihtiyaçlarının doyum yolunu toplumsal kuralların uygun gördüğü şekillerde öğrenmektedirler. Bu gereksinimlerin karşılanma şekilleri kültürlere göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin Amerikalı bir kişinin rahatlık anlayışı ile Japonyadaki bir kişinin rahatlık anlayışı birbirinden farklı olabilmektedir⁴¹⁹.

Kültür doğuştan gelmemektedir. Toplumsal kalıtım yoluyla kuşaktan kuşağa geçen kültür, öğrenilerek, eğitimle elde edinilen bir şeydir. Bireyler başta aile olmak üzere doğduktan sonra bağlı bulunulan kültürel mekanizmalar ile kurduğu ilişkiler sayesinde toplumsal iletişim içerisinde kültürü öğrenmektedir. Öğrenme insan hayatının belli bir bölümüyle sınırlı kalmamakta öğrenilen her şey gelecek kuşaklara aktarılmaktadır⁴²⁰. İnsanlar doğduğu andan itibaren kendini bir hayatın içerisinde bulmaktadır. Bu hayat biçimi sürekli olarak diğerleri ilişki içerisinde ve kurulan bu ilişkiler kişilerin hayatının her dönemini etkilemektedir. Kültür öğrenilen, üretilen çok boyutlu bir kavramdır⁴²¹.

⁴¹⁸ Beibei Kuang ve Diğerleri, **a.g.m.**, p.2.

⁴¹⁹ Beibei Kuang ve Diğerleri, **a.g.m.**, ss. 113-114.

⁴²⁰ Üstündağ, **a.g.e.**, ss.32-33.

⁴²¹ Eğinli ve Gürüz, **a.g.e.**, s. 235.

Kültür tutumları, davranışları duyguları ve inançları belirler ve tüm bu özellikler insan doğduğu andan itibaren öğrenme yoluyla elde edilmektedir. İnsan sosyal bir varlıktır ve insanlar yaşamlarını grupların üyeleri olarak yaşarlar. Toplumsal öğrenme süreci önce ailede, daha sonra arkadaş çevresi, okul ve iş çevresinde devam etmektedir. Tüm bu ilişkiler ağı içerisinde insanlar karşılıklı olarak birbirleriyle duygusal alış veriş yapmaktadırlar. Kültürün çok boyutlu bir kavram olması ve öğrenme yolu ile elde edilmesi çoğu zaman otomatik olarak gerçekleşen duygusal bulaşmanın yaşanmasını sağlamaktadır. Duygusal bulaşma taklit, geribildirim ve bulaşma olarak üç mekanizmadan oluşmaktadır. Kişiler ilişki esnasında otomatik olarak ve sürekli olarak diğerlerinin yüz ifadelerini, duruş ve hareketlerini taklit etme eğilimindedir. Öznel duygusal deneyimler bu tür taklitlerden gelen geri bildirimden etkilenir ve böylece insanlar diğerlerinin duygularını yakalarayarak duygusal bulaşmanın oluşmasını sağlamaktadırlar⁴²².

Özetle denilebilir ki duygusal bulaşmanın meydana gelebilmesi için kişiler arasında bir ilişkinin var olması gerekmektedir. İnsanlar içinde buldukları kültürün öğretilerine göre davranışlarda bulunmaktadırlar. Örneğin bireyselliğin hakim olduğu kültürlerde insanlar arasında bir mesafe vardır ve kişilerin ben merkezci davranışları duygusal bulaşma sürecini olumsuz etkilemektedir. Toplulukçu kültüre sahip olan kişilerde toplum merkezci bir düşünce hakim olduğu için yaşanacak ilişkiler samimiyet içerdiğinden kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşmanın yaşanması olağan bir durumdur. Kültürel değerler öğrenilerek kazanıldığından duygusal bulaşma ile kültürün öğrenilmesi arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Öğrenme ile duygusal bulaşma yaratıldığı gibi duygusal bulaşma ile de öğrenme yaratılmaktadır. Bu iki kavram birbirini desteklemekte ve beslemektedir.

3.3.3. Kültür Bir Bütündür ve Bütünleştiricidir

Kültür birbirinden ayrı parçaları bir araya getirerek düzenli bir şekilde işlemlerini sağlayan bir sistemdir⁴²³. Kültürün öğeleri bütünleşmiş ve uyumlu bir sistem oluşturma eğilimindedir. Çeşitli içsel ve dışsal faktörlerden dolayı hiç bir kültürde tam bir bütünleşme yaşanmamaktadır. Ancak bütünleşme arama bir idealdir ve gerçekleşmesi çok uzun sürmektedir. Kültürün bütünleştirici özelliği toplumdaki çatışmaları en aza indirip sosyo kültürel değişimin yol açtığı farklılıkları kapatmaya çalışmaktadır⁴²⁴. Toplumsal hayatın içinde yer alan kişiler farklılıkları nedeniyle her an çatışma yaratmaya müsaittir. Bu

⁴²² Hatfield ve Diğerleri, "New Perspectives on Emotional Contagion: A Review of Classic and Recent Research on Facial Mimicry and Contagion", pp. 160-161.

⁴²³ Haviland ve Diğerleri, a.g.e., s.116.

⁴²⁴ Güvenç, a.g.e., s. 107.

çatışmalar cinsiyet, tabaka, ırk, yaş gibi farklılıklara dayanarak meydana gelebilmektedir. Ancak kültür çatışmaya yönelik değil birleştirmeye, bütünleştirmeye yöneliktir. Kültür yarattığı ve yaydığı bütünlük duygusu ile çatışmaların, farklılıkların en aza inmesini sağlamaktadır. Buna örnek olarak kurban bayramında kesilen etin çevreye dağıtılmasıdır. Kesilen et dağıtılarak dayanışma ve bütünlük duygusu uyandırılarak çatışmaların önüne geçilmektedir⁴²⁵.

Özetle denilebilir ki duygusal bulaşma yakın ilişkilerde daha çok ortaya çıkar ve insanlar kültürel değerler üzerinden ortak bir payda yaratır ve duygusal bulaşma süreci bu şekilde gerçekleşmektedir. Duygusal bulaşma yolu ile insanlar arasında kültürün bütünleştirici etkisinin yaşanması sağlanmaktadır. Belirli değerler etrafında toplanan insanlar arasında yaşanan ilişkilerde yakınlık oluşur ve kişiler arasında etkileşim yoğun bir duygusal etkileşim yaşanmaktadır. Bu etkileşimlerin yoğunluğu duygusal bulaşmanın yoğunluğunu ve süresini belirlemektedir.

3.3.4. Kültür, İhtiyaçları Karşılıyıcı ve Doyum Sağlayıcıdır

Kültür hem biyolojik gereksinimleri hem de bu gereksinimlerden doğan ikinci derecedeki ihtiyaçları karşılamaktadır. Alışkanlıklar doyumla desteklenip pekiştirilirken doyum eksikliği ise alışkanlıkların yitirilmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle kültürel öğeler toplum üyelerine doyum hizmeti sağlayarak var olabilirler⁴²⁶. İnsanlar diğer canlılardan farklı olarak kültür sayesinde çevreyle uyumlu hale gelebilmektedirler. Çevreyle uyumlu hale gelmenin ilk koşulu temel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Temel ihtiyaçlardan olan yeme, içme, cinsellik, barınma gibi ihtiyaçlar kültürün kurumları ile yerine getirilmektedir. Bundan dolayı kültürün temel işlevi ihtiyaçların doyurulmasıdır⁴²⁷.

Aynı kültürel değerleri paylaşan kişiler arasında duygusal bulaşma daha hızlı yayılmaktadır. Ortak kültürün etkisiyle paylaşılan ortak duyguların paylaşılması ilişki içindeki herkes için doyum sağlayıcı bir etkisi vardır. Aynı değerler paylaşan kişiler arasındaki ilişkilerde aynı olaya benzer tepkiler verdikleri için ilişkiler daha doyum sağlayıcı olmaktadır. Benzer değerlere ve özelliklere sahip kişiler arasında duygusal bir yakınlık başlar ve ilişkiler ağı içinde duygusal bulaşma yaşanmaktadır. Yaşanan bu duygusal bulaşma neticesinde kişilerde duygusal bir doyum yaşanmaktadır.

⁴²⁵ Üstündağ, a.g.e., s.33.

⁴²⁶ Güvenç, a.g.e., s. 105.

⁴²⁷ Üstündağ, a.g.e., s. 32.

3.4. Bulaşma Aracı Olarak Ritüel

Sosyal antropoloji içindeki araştırma konularından biri olan ritüeller, toplum, din, kültür konuları açısından incelenmektedir. Ritüeller günlük yaşamın dışına taşarak farklı bir mekan ve zaman algısı yaratırlar. Ritüeller genellikle kutsal ve yoğun aynı zamanda ritüel mekanları ise içinde birçok simgesel kod barındırmaktadır. Ritüellerin sürmesi eş zamanlı ve art arda meydana gelen taklitsel süreçlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Kişiler ritüellere ait olan özellikleri sosyal çevreden öğrenmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılarak öğrenilen ritüeller, bir dinin, cemaatin ve topluluğun kurallarının devamlılığının sağlanması açısından son derece önemlidir. Geçmiş ile bugünkü zaman arasında köprü işlevi gören ritüeller meydana gelen değişim ve gelişimlerin öğrenilmesini kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir⁴²⁸.

Durkheim'e göre ritüeller toplumun oluşmasında önemli bir noktada bulunmaktadır. Çağdaşlaşan toplumla beraber ritüeller yok olmak yerine hala devamlılığı sağlanan olgular olarak hayata devam etmektedir. Ritüeller toplumun mozaikidir ve canlı olmasından dolayı toplum içinde kendini yeniden üretmekte ve yeniden üretilen bir kavram olmaktadır. Bu nedenle ritüeller geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bir köprüdür ve bu süreçleri birbirine bağlamaktadır⁴²⁹.

Özetle toplum içinde meydana gelen sünnet, düğün, doğum, cenaze, kız isteme gibi her bir kavramın içinde barındırdığı birçok kültürel değer ve ritüel vardır. Her olayın kendine özgü ritüelleri vardır ve bu özellikler öğrenme yolu ile kişilere aktarılmaktadır. Duygusal bulaşma mekanizmaları olan taklit, geri besleme ve bulaşma bu ritüeller esnasında meydana gelerek duygusal bulaşmayı gerçekleştirmektedir. Her olay kendine özgü duygusal durumları içinde barındırmaktadır ve ilişki esnasında bu duygular karşılıklı olarak kişiler arasında dolaşmakta ve duygusal bulaşma yaşanmaktadır.

⁴²⁸ Christoph Wulf, **Tarihsel Kültürel Antropoloji**, Özgür Dünya Sarısoy(çev.), Ankara: Dipnpt Yayınları, 2009, ss.231-251.

⁴²⁹ Emile Durkheim, **Dini Hayatın İlk Biçimleri**, Fuat Aydın(çev.), İstanbul: Ataç Yayınları, 2005, ss. 415-457.

4. BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. PROBLEM

İletişim tüm insanlar için son derece önemli ve vaz geçilmez bir kavramdır. İnsanlar iletişim kurarak çevresini anlamakta, duygu ve düşünceleri karşı tarafa aktararak sosyal bir varlık olma özelliğini bu sayede devam ettirmektedirler. Kişilerarası ilişkilerde kişiler birbirleri arasında bilgi, duygu ve düşünce alış verişinde bulunmaktadır. İki taraf arasında meydana gelen bu alış veriş yalnızca söz ve yazı ile değil aynı zamanda insanlar duyguları vasıtasıyla da birbirleriyle ilişki kurabilmektedirler. Kişilerarası ilişkilerde kişiler ilişki esnasında duygularını ön plana çıkarabilmekte ve bu duyguların yoğunluğuna göre kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma yaşanabilmektedir. Duygular kişilerarası ilişki süreci içinde önemli olmakla beraber kültür kavramı da kişilerarası ilişkiler süreci üzerinde etkilidir. İnsanlık kavramı kadar eski bir tarihe sahip olan kültür, toplumlardaki tüm bilgi birikiminin kuşaklar boyunca aktarılmasını sağlamaktadır. Yazısız kurallar bütünü olan ve yaptırım gücü olan kültür insan davranışları üzerinde doğrudan etkilidir.

Kişilerarası ilişkiler sürecinde meydana gelen duygusal bulaşmayı kültür etkilemektedir. Kültürel değerler tarafından doğduğu andan itibaren öğrenme yolu ile kazanılan kültürel özellikler kişinin kimliğinin, kişiliğinin oluşmasına katkı sağlamakta ve ilişkilere bakış açısını belirlemektedir. Bazı toplumlar için ilişki kurmak son derece önemliken bazı toplumlar için daha az önemli olabilmektedir. Hofstede'ye göre kültürel farklılıklar kurulan ilişkilerin boyutlarını ve özelliklerini etkilemektedir⁴³⁰.

Tezin problemi kişilerarası ilişkilerde yaşanan duyguların kültürel değerler etrafında şekillendirilerek kişiler arasında duygusal bulaşmanın yaşanmasıdır. Kişilerarası ilişkiler esnasında çeşitli duygular açığa çıkmaktadır ve bu duygular kültür tarafından belirlenmektedir. Duygusal bulaşmanın oluşmasında kültürün yapısal özelliklerinin ve kültürel değerlerin etkisi görülmektedir.

4.2. ÖNEM

Araştırma kişilerarası ilişki süreci içinde meydana gelen duygusal bulaşmanın tespit edilmesi adına önem taşımaktadır. Daha önce yapılan çalışmalarda duygusal bulaşma kavramına çok fazla değinilmemesi ve kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma hakkında bir

⁴³⁰ Hofstede, "Cultural Differences in Teaching and Learning", p.307.

çalışma yapılmamış olması çalışmaya özgünlük katmaktadır. Aynı zamanda toplumların ortak aklı olan kültür kavramının insan davranışlarının belirlenmesindeki önemli faktörlerden biri olması, gerek duygusal bulaşma gerekse insan ilişkileri üzerinde etkili bir kavram olması nedeniyle kişilerarası ilişkilerde meydana gelen duygusal bulaşma ve kültürün ilişkisi hakkında bir çalışmanın henüz yapılmamış olması bakımından önem taşımaktadır.

4.3. AMAÇ

Kişilerarası ilişki süreci içinde meydana gelen duygusal bulaşma ve duygusal bulaşma ile kültürün ilişkisi araştırmanın merkezinde yer almaktadır. Duygular iletişim süreci içinde önemli bir yere sahiptir ve kültür de iletişim sürecini etkilemektedir. Duyguların yoğunluğu kişilerarası ilişkilerde kültürün etkisiyle yaşanan duygusal bulaşmanın yoğunluğunu, etkisi ve boyutlarını etkilemektedir. Amaç olarak kişilerarası ilişkilerde meydana gelen duygusal bulaşma ve kültürün ilişkisini kültürün yapısal özellikleri ve duygusal bulaşma arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla incelenmeyi amaçlamak ve bu konu hakkında bir takım sorulara cevaplar bulunmak amaçlanmıştır.

- Cinsiyet farkı duygusal bulaşma üzerinde etkili midir?
- Grup içinde meydana gelen duygusal bulaşma ne yoğunlukta olmaktadır?
- Duygunun yoğunluğu kişilerarası ilişkiler sürecini etkiler mi?
- Kültürün özelliklerinin duygusal bulaşma üzerindeki etkileri nelerdir?

4.4. SINIRLILIKLAR

Araştırmada gözlem metodundan yararlanılmıştır ve kültürün yapısal özelliklerinin dört tanesi seçilmiş, bu özellikler üzerinden duygusal bulaşma ile olan ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır. İstanbul'da tüm toplumun ortalamasına sahip bir cenaze töreninde gözlemler yapılmıştır. Gözlem yapılırken kişilerarası ilişkiler sürecinde kültürün duygusal bulaşma üzerindeki etkisi izlenmeye çalışılmıştır ve sadece kişilerin duygusal durumları ve bu durumların davranışlara yansıma üzerinde durulmuştur. Tezdeki gözlem metodu bu törendeki analizlerle sınırlıdır. Araştırmaya tören esnasında vefat eden kişinin ailesi ve akrabaları ile sınırlandırılmıştır. Gözlem konusunun çerçevesini cenaze törenininin baştan sona kadar incelenmesi, kişilerin sergiledikleri duygusal durum ve davranışlar oluşturmaktadır. Katılımsız tam gözleme dayalı bulgular araştırma sahasında alınan notlar ile desteklenmiş, araştırma ürünü olarak cenaze töreninin kültürel doğası doğası ve kişilerarası ilişkiler süreci

içinde duygusal bulaşma kültür ilişkisi görülmüştür. İmkanların kısıtlı olması sebebiyle, araştırma yöntemi olan gözlem tek bir şehir ile sınırlandırılmıştır.

4.5. YÖNTEM

Nicel ve nitel olmak üzere iki çeşit araştırma yöntemi vardır. Nicel araştırma, sosyal araştırmalarda kullanılacak donelerin sayılarak elde edilmesi ve analizinin de istatistiksel uygulamalar kullanılarak yapılmasıdır. Nitel araştırma, insanların içinde yaşadıkları dünyayı ve burada elde edinilen tecrübelerini nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını analiz etmek için kullanılan yöntemdir. Nitel araştırma kişilerin, grupların sosyo kültürel davranışlarını farklı yöntemler ortaya koyarak incelemektedir. Nitel araştırmada toplanan donelerin üstünlüğü vardır. Nitel araştırma araştırılan ortam ile sınırlıdır ve araştırmacı araştırmayı yaptığı ortamın şartlarına ve kültürüne karşı duyarlı olması gerekmektedir⁴³¹. Nitel araştırma, gözlem ve görüşme gibi nitel veriler toplama araçlarının kullanıldığı, olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulmasına katkı sağlayan bir araştırma yöntemidir⁴³².

Gözlem nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Gözlem; bir kişi, durum, yer ve olayla ilgili bilgi edinmek amacıyla belirli hedeflere yöneltilmiş bir bakış açısıdır. Yani herhangi bir soru sormadan insanları, olay ve durumları sistemli bir biçimde gözleyerek teşhis etmektir⁴³³. Gözlem herhangi bir ortamdaki davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak için kullanılmaktadır. Gözlem yöntemi kullanım amacı herhangi bir davranış ile ilgili olarak ayrıntılı ve kapsamlı bir resim elde edilmek istendiğinde tercih edilen bir yöntemdir⁴³⁴. Bilimsel araştırmalarda katılımlı gözlem ve katılımsız gözlem olmak üzere iki farklı gözlem yöntemi mevcuttur. Katılımcı gözlemde araştırmacılar done elde edebilmek amacıyla topluluk içinde aktif rol alırlar ve katılımcıları gözlemlemek yerine doğrudan sorular sorarak davranışların altında yatan nedenleri ortaya çıkarmaya çalışırlar. Katılımlı gözlem kendi içinde iki boyutta gerçekleşmektedir. Gözlemci olarak katılımı araştırmayı gerçekleştiren kişi, araştırmaya konu olan kişiler ile ilişkilerini geliştirerek topluluk içindeki davranışları gözlemlemektedir. Tam katılımı ise araştırmayı yapan kişi, araştırdığı topluluk ile birlikte vakit geçirerek, sosyal ilişki ve aktivitelerde bulunmaktadır. Katılımsız gözlem ise daha çok sayıca küçük toplulukların davranışlarını incelemek için kullanılan yöntemdir. Katılımsız gözlem, katılımcı olarak gözlem ve tam gözlem olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır.

⁴³¹ Ahmet Güler, Mustafa Bülent Hacıoğlu ve Serkan Taşgın, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma**, 2. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, ss.30-31.

⁴³² Adile Aşkın Kurt (ed.), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, s.9.

⁴³³ Türker Baş ve Ulun Akturan, **Nitel Araştırma Yöntemleri**, 2. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, s.99.

⁴³⁴ Kurt , **a.g.e.**, s.102.

Katılımcı olarak gözlem daha çok derinlemesine görüşmelerde kullanılan bir yöntemdir. Tam gözlem ise araştırmacı ile kişiler arasında bir mesafe vardır ve araştırmayı yapan kişi toplulukla birebir ilişkiye girmez ve araştırmayı yapan kişinin kimliği bilinmez⁴³⁵.

4.5.1. Veri Toplama Aracı

Kişilerarası ilişkiler sürecinde duygusal bulaşma kültür ilişkisini görebilmek için katılımsız tam gözlem tekniğine göre yapılan araştırmada cenazeye katılan kişilerden vefat eden kişinin ailesi ve akrabalarının tören alanına gelişleri, tören esnasında ve sonrasındaki sözlü, sözsüz davranışları gözlemlenmiştir. Araştırma için notlar alınmıştır ve araştırma esnasında kişiler ile ilişkiden kaçınılarak nesnel bir şekilde kişilerin duyguları ve davranışları incelenmiştir. Araştırma için tablo hazırlanmıştır.

4.5.2. Evren/Örnekleme

Çalışmada, kişilerarası ilişkiler süreci içinde duygusal bulaşma ve kültürün ilişkisinin tespiti için cenaze töreninde vefat eden kişinin ailesi ve akrabalarının duygusal durumları ve bu kişilerin davranışları kültürün yapısal özellikleri ile duygusal bulaşma arasındaki ilişki bağlamında gözlem yoluyla incelenmiştir. Çalışma için İstanbul'da şehrin ortalamasını temsil eden sosyo kültürel çereye sahip bir cenaze seçilmiştir. Çalışma için Fatih camiinden kaldırılan ve Kazlıçeşme mezarlığına götürülen bir cenaze törenine gidilmiştir. Bu mezarlıklığa gidilerek cenaze esnasında aile bireylerinin ve akrabalarının duygusal durumları ve davranışları hakkındaki izlenimler kültürün yapısal özellikleri ile duygusal bulaşma arasındaki ilişki bağlamında incelenmiştir.

4.6. ARAŞTIRMA BULGULARI ve YORUMLANMASI

Kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma ve kültür ilişkisini kültürün yapısal özellikleri ile duygusal bulaşma arasındaki ilişki gözlem yöntemi kullanılarak İstanbul'da cenaze töreni izlenmiş ve tören öncesi, sırası ve sonrasında kişilerin duygusal durumları ve davranışlar özellikleri izlenmiştir. Araştırma İstanbul Kazlıçeşme Mezarlığına gidilerek yapılmıştır. Kültürün dört boyutu ele alınmış ve bu boyutlar ile duygusal bulaşma arasındaki ilişkiden, kişilerarası ilişkiler sürecinde duygusal bulaşma ile kültür ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ölüm, evlenme ya da dünyaya gelme gibi insan hayatı için önem taşıyan bir olgudur. Ölüm olgusu kişisel olduğu gibi aynı zamanda toplumu da ilgilendiren bir durumdur.

⁴³⁵ Baş ve Akturan, a.g.e., ss. 100-101.

İnançlar, kültürel değerler, gelenekler ölüm olgusunu etkilemektedir. Yakınlarını kaybeden kişiler yaşadıkları acıları çeşitli şekillerde sergilemektedirler. Türk kültüründe ölen kişinin yakınları yas tutma eğilimi içirisindedirler. Feryat etme, kendini hırpalama, ağlama, çevreye karşı saldırganlık gibi çeşitli yas tutma davranışları vardır. Bu tür davranışların sergilenmesi sırasında diğer kişiler tarafından gerek sözlü gerekse davranışsal olarak bu kişiler telkin edilmeye çalışılmakta ve acılarının azalmasını sağlamak için sarılmak, teselli etmek gibi davranışlar sergilenmektedir. Türk cenaze geleneğinde dini inanışlar ve kültürün etkisi oldukça yüksektir. Törene katılan kadınların örtünmesi, kılık ve kıyafetlerinin toplumsal normlar tarafından belirlenen ölçülerde olmaktadır. Ölümün üzücü bir durum olması kişilerin giydikleri kıyafetlerin rengini de etkilemektedir. Ölüm korkusu ve yası temil eden siyah renkli kıyafetler giyilmesi kültürel bir öğretinin sonucudur. Cenaze tabutunun üzerine tülbent, gelinlik, forma vb. eşyaların konulması da kültürden kaynaklıdır.

Araştırmada kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma ve kültür ilişkisi kültürün yapısal özellikleri üzerinden ele alınacak ve bu özellikler ile bulaşma arasındaki ilişki ifade edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 10.

Kültürün Yapısal Özellikleri ile Duygusal Bulaşma Arasındaki İlişki

Bulaştırma Aracı	Kültürün Bileşenleri	Kültürün Yapısal Özellikleri			
		Kültür Paylaşılır	Kültür Öğrenilir	Kültür Bütündür ve Bütünleştiricidir	Kültür İhtiyaç Giderici ve Doyurucudur
T Ö R E N	Dil	Hüzünlü bir dil vardır ve bu paylaşılır	Ölenin arkasından gelen hüzün dili öğrenilmiştir	Hüzün ya da yas dili insanlara ölümüne karşı birliktelik duygusu verir	Hüzün dili acılara karşı doyurucu bir etkiye sahiptir
	Din ve İnanç	Dualar ile yas paylaşılır	Dua etmek, baş sağlığı dilemek, örtünmek öğrenilmiştir	Dua etmek insanlara bütünlük duygusu verir	Edilen dualar neticesinde doyum sağlanır
	Değerler	Kişiler sarılarak aralarında duygusal bir ilişki yaşanır	Ölene saygı duyulmak öğrenilmiştir	Ölüye saygı duymak insanları bütünleştirmektedir	Türk toplumunda cenazeye katılım bir değer olduğundan
	Norm	Yas tutma davranışı paylaşılarak	Cenazede gülünmemesi ve aykırı	Yas tutmak hissi kişilerarasında ölüm karşısında bir	Yasma tutma ölümün acısını azaltarak doyum

		sağlanmaktadır	davranışların yapılmaması öğrenilir	bütünlük sağlamıştır.	sağlamaktadır
	Simge ve İşaretler	Tabuta dokunma yoluyla temas ederek ölenle vedalaşmak	Öğrenme yolu ile diğer kişiler de tabuta dokunmaktadır	Aynı amaçla bir araya gelen kişiler, cenazeye uygun olarak koyu renkte ve kapalı kıyafetler giymektedirler	Ölen kişi ile vedalaşan kişilerde doyum meydana gelmektedir çünkü son görevini yerine getirmiştir
	Tutum	Cenazede ciddi ve üzgün gözükme, abartılı davranışlardan uzak durmak	Yas tutmak, herkesin üzgün olması gerektiği öğrenilir	Ortak davranış kalıpları belirlendiği için duruma uygun olarak yapılan davranışlar kişiler arasında bütünlük sağlamaktadır.	Cenazede ciddi ve abartısız tutum göstermek cenazeye katılanlar arasında doyum sağlamaya yardımcı olmaktadır
	Örf ve Adetler	Tabutun üzerine eşya koyulması paylaşarak devam eder	Ölene son görevi yapmak için aile üyelerinin tabutu taşıması gerektiği duygusu öğrenilmektedir	Baş sağlığı dilemek için cenazeye katılanlar bir birliktelik oluşturur	Törene katılmak kişilerde doyum sağlamıştır

Türk kültüründe ölen kişiyi son yolculuğuna uğurlamak, helalleşmek cenazeye katılan kişiler için hem dini hem de kültürel bir görevdir. Cenaze ritüeline katılan kişiler belli duygu ve davranışları sergilemektedirler kültürel özellikler bu duygu ve davranışların altında yatan temel nedenlerden biridir. Dil kültürün en önemli taşıyıcısıdır.

Cenaze töreninde kişiler üzgün bir hal içindedir ve bu hal kişilerin kullandıkları dile ve seçilen kelimelere de etkisi olmuştur. Kişilerin üzgün durumda olmaları gerek eylem gerekse söylemleri üzerinde de etkili olmaktadır. Üzüntü içerikli söylemler sürekli tekrar edilerek paylaşılmaktadır. Türk kültüründe ölenin ardından üzülmek öğrenme yolu ile kuşaktan kuşağa aktarılarak devam eden bir durumdur. Törene katılanlar öleni son yolculuğuna uğurladıkları bilinci ile herkesin üzgün olduğu bu üzgün olma durumun arkasında ise ölenin arkasından üzülmeye gerektiği öğretisi yatmaktadır. Küçükler büyüklerini taklit ederek gerek duygusal gerekse davranışsal öğrenme yapmaktadırlar.

Cenazeye katılan kişiler arasında hüznün yarattığı etkileşim ve kişiler arasında bir bütünleşme yaşanmaktadır. Hüzün duygusu kişilerde ölüme karşı birliktelik duygusu oluşturmaktadır. Kişilerde cenaze sırasında görülen yoğun duygusal durum cenaze sonrasında yerini kişilerde manevi bir doyuma bırakmıştır. Bunun nedeni cenaze esnasında sergilenen yoğun duygular sonrasında yerini rahatlamaya bırakmıştır.

İslam dininde ölen kişinin ardından üzülmek, yas tutmak olması gereken bir eylem biçimidir. Cenazede kişiler yaslarını dualar ile paylaşmaktadırlar. Dua etme öğretisi geçmişten günümüze kadar öğrenilerek gelen bir durumdur. Kişiler dini değerlerine uygun olan davranışları sergilemeleri, kadınların örtünmesi gerektiği, ölen kişinin yakınlarına baş sağlığı dileme gibi öğretiler kültürel öğrenme yoluyla öğrenilmektedir. Cenazede yaşanan duygusal durumlar küçük çocuklar tarafından görülmekte bu duygular çocuklara bulaşmakta ve cenaze sırasında sergilenecek davranışları öğrenmektedirler. Dua etme eylemi sırasında kişiler birbirlerine yaklaşmakta ve okunan dualara beraber tepki vermekte ve bu durum kişiler arasında bütünleşme meydana getirmektedir. Edilen dualar neticesinde ölen kişiye son görevlerini yerine getirmenin vermiş olduğu huzur ile kişilerde duygusal doyum meydana gelmektedir.

Değerler toplumu bir arada tutan, toplumun ortak olarak kıymet verdiği öğelerdir. Ritüellere göre değerler değişmektedir. Cenaze sarılma eylemi kültürel bir değeri ifade etmektedir. Kişiler birbirlerine sarılarak o kişinin acılarını anlayıp, paylaştıklarını ifade etmektedirler. Sarılma eylemi kişiler arasında yakınlaşma yaratmaktadır ve bu durum duygusal bulaşmanın meydana gelmesini sağlayacak ortamı hazırlamaktadır. Sarılma ile kişiler arasında paylaşım yaşanmaktadır. Cenazede ölen kişiye saygı duyulması gerektiği öğrenilmektedir. Alana toplanan herkes o kişiyi son yolculuğuna uğurlamak için bir araya gelen kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin ortak bir amaç için bir araya gelmeleri grup içinde daha hızlı ortaya çıkan duygusal bulaşmanın oluşmasını sağlamaktadır. Kişiler ortak bir amaç için orada olduklarından aralarında duygusal bağlar hızlı bir şekilde kurulmakta ve aralarında bir bütünleşme meydana gelmektedir. Türk toplumunda cenazeye katılmak bir değerdir ve bu yüzden görevini yapan kişilerde doyum yaşanmaktadır.

Normlar toplum tarafından belirlenen toplumun ortak kurallarını ifade etmektedir. Cenazede üzgün olma ve yas tutma toplumsal bir normdur. Kişiler yas tutma eylemini aralarında paylaşmaktadırlar. Cenazede gülünmemesi gerektiği kültürel öğrenme yoluyla toplumdaki bireylere öğretilmektedir. Cenaze sırasında kişilerin duygularını ifade ederken toplumsal normlara göre hareket etmektedirler. Cenazede kişiler bir araya gelerek o anın

kutsallığına zarar verecek davranışlar toplumsal normlar tarafından yasaklanmıştır. Bu durum orada bulunan kişilerin yapmaları gereken davranışları da belirlediğinden kişiler arasında bütünleşme yaşanmaktadır. Türk kültüründe ölenin arkasından üzülmek gerektiğinin belirtildiği gibi bu üzüntüyü abartılı şekilde ifade etmek ve yaşamak toplumsal normlara aykırıdır. Yas tutma ölenin acısını azaltarak kişilerde doyuma neden olmaktadır.

Simge ve işaretler içinde bulunulan ortam ve duruma göre anlam kazanan nesnelere dir. Simgeler evrensel olmamakla beraber kültürel özellikler taşımaktadır. Cenaze sırasında tabut bir simgeyi ifade etmektedir. Ölen kişiye bu tabut vasıtasıyla son kez dokunmak kültür tarafından paylaşılan bir özelliktir. Dokunma hissi kişiler arasında bulaşmaya neden olur ve bu duygu tabuta dokunularak eyleme geçirilmektedir. Tabuta dokunma eylemi neticesinde kişilerde duygusal durum değişikliği görülmekte ve bu süreç taklit edilere öğrenilmekte, diğer kişiler de tabuta dokunmaktadır. Benzer amaçlar için bir araya gelen kişiler cenaze için bir simge olan koyu renkte kıyafet giymektedirler. Koyu renk kıyafet yas ve matemi simgelemektedir. İnsan üzgün olduklarını koyu ve karanlık renk olan siyah elbise ile ifade etmektedirler. Bu durum kişileri bir araya getirmekte ve aralarında hem duygusal hem de davranışsal bir bütünleşme meydana getirmektedir. Tabuta dokunarak ölen kişiyle son defa vedalaşan kişilerde doyum meydana geldiği görülmüştür.

Tutumlar bir olaya karşı olan bakış açısını ifade etmektedir. Cenazede üzgün gözükmek, abartılı davranışlardan kaçınmak kültür tarafından paylaşılan bir tutumu ifade etmektedir. Ölüm hayatın sonu anlamına geldiği için ve üzücü bir olay olduğu için ortama hakim olan üzüntü duygusu kişiler arasında duygusal bulaşmaya neden olmaktadır. Bu durum neticesinde diğer kişiler de cenazede üzülmek gerektiğini öğrenmektedirler. Cenazede ortak davranış kalıpları belirlendiği için kişilerin davranışları birbirine benzemekte ve bu durum duygusal bulaşmayı yaratmaktadır. Meydana gelen duygusal bulaşma neticesinde kişiler arasında bütünleşme yaşanmaktadır. Cenazeye katılan kişilerin tutumlara uygun davranışları göstermesi kişilerde görevlerini yerine getirmenin verdiği bir doyuma neden olduğu görülmüştür.

Örf ve adetler toplum tarafından genel kabul gören ve uzun yıllardır devam eden kalıplaşmış davranışları ifade etmektedir. Cenazede tabutun üzerine eşya konulması örf ve adettendir ve bu özellik paylaşılarak devam etmektedir. Tabutun ölen kişinin yakınları tarafından taşınması ve ilk toprağı yine yakınlarının atması örf ve adettendir ve öğrenilerek aktarılan bir özellik taşımaktadır. Tabut taşıma ve toprak atma eylemlerinde kişilerin yoğun duygular içinde oldukları bu durum neticesinde duygusal bulaşmanın yaşandığı görülmüştür.

Meydana gelen duygusal bulaşma neticesinde diğerk kişilerin de bu eylemlere katıldıkları görülmüştür. Ölen kişinin yakınlarına baş sağlığı dilemek örf ve adettendir. Cenazeye katılanlar ölen kişi için baş sağlığı dileyerek, dua ederler ve o ana özgü aralarında bir birliktelik meydana gelmektedir. Cenazeye katılmak ölen kişi için yapılacak son görevdir ve bu görevi yerine getiren kişilerde doyum meydana gelmektedir.

SONUÇ

İnsanlar doğum anından itibaren gerek bilinçli gerekse bilinçsiz bir şekilde diğer kişiler ile sürekli bir ilişki içerisinde bulunurlar. Bu durumun başlıca nedeni sosyal bir varlık olan insanın sürekli olarak diğerleri ile iletişim içinde bulunması, karşı tarafa ile bilgi, duygu ve düşünce paylaşımı içinde olunmasından kaynaklanmaktadır. Geniş ilişkiler ağı içerisinde yer alan kişiler bu ilişkiler vasıtasıyla biyolojik bir varlık olmaktan öteye geçerek toplumsal ve sosyal bir varlık halini almaktadır.

Kişilerarası ilişki kavramı iki kişi arasında meydana gelen bilgi, duygu ve düşüncenin karşı karşı tarafa aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal varlık olan insan çevresindeki kişiler ile ilişki kurarak hem kendini onlara anlama hem de kendini anlatma imkanı bulmaktadır. İnsanın en temel ihtiyacı kendini diğer tarafa anlatabilmektir bu nedenle sağlıklı bir ilişki kurmak son derece önemlidir. Sağlıklı bir ilişki kurabilmek için kişilerin hem kendilerinin hem de diğerlerinin duygularını doğru bir şekilde okuyabilmesi son derece önemlidir.

İlişki esnasında kişiler birbirleriyle sözel ifadelerin yanı sıra duygular aracılığı ile de ilişki kurmaktadır. Duygu kişiye özgü olan tinsel hareketlerdir, olumlu duygular ve olumsuz duygular olarak iki gruba ayrılmaktadır. Olumlu duygular kişilerarası ilişkilerin başlayıp sürdürülmesine önemli katkı sağlarken, olumsuz duyguların ilişkiler üzerinde yıpratıcı bir etkisi vardır.

İlişki esnasında duyguların yoğun olarak aktarılması duygusal bulaşmaya neden olmaktadır. Duygusal bulaşma kişilerin bilinçsiz ve otomatik bir şekilde diğerlerinin yüz ifadelerini, seslerini ve hareketlerini taklit etmesiyle bu kişiler duygusal olarak yakınlaşma eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Otomatik olarak meydana gelen duygusal bulaşma kişilerarası ilişkilerde duyguları ifade eden ve bu ifadeleri algılayan diğer bir kişi ile karşılaştığında ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman istemsiz bir şekilde ortaya çıkması ve çaba gerektirmemesi diğerlerinin duygularının hızlı bir şekilde taklit edilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Kişilerarası ilişkiler sürecinde önemli bir kavram olan duygusal bulaşma bilinçsiz ve otomatik olarak gerçekleştiği gibi bilinçli ve kasıtlı bir şekilde de gerçekleşmektedir. Bilinçli duygusal bulaşmada kişiler diğerlerinin duygularını bilinçli olarak yakalamakta ve bu noktada kendi duygularının farkında olmaktadır. Kurulan ilişkilerin daha sağlıklı bir şekilde yürüyebilmesi için kişilerin duygusal durumlarının farkında olmaları ve empati yapmaları gerekmektedir. Empati kişinin kendisini diğer kişinin yerine koyması ve ona göre

düşünmesidir. Kişilerarası ilişkilerde empati kurulması karşıdaki kişinin daha iyi anlaşılmasını sağlar ve böylece sağlıklı ilişkilerin temeli atılmış olmaktadır.

Duygusal bulaşma süreci kültürden etkilenmektedir çünkü kişiler diğerleri ile ilişkide bulunurken belli bir kültürün davranır, ilişki kurar ve bunlar duyguların oluşumuna da etki etmektedir. Kişiler içinde buldukları kültürün özelliklerini öğrenme yolu ile doğduğu andan itibaren kazanmaya başlamaktadırlar. Duygu, düşünce ve davranışların temelinde kültürün öğretileri vardır.

Genellikle kültür ile ilgili yapılan çalışmalarda kişilerin davranışsal özellikleri üzerinde durulduğu için duygular geri planda kalmıştır. Duygularda kültürün özelliklerini bünyesinde barınır ve kültürün etkisiyle yaşanmaktadır. Bir olaya karşılık gelecek olan duygunun türü kültür tarafından belirlenmektedir. Kültür kavramı gerek kişilerarası ilişkiler süreci gerekse duygusal bulaşma süreci içinde duyguların ifade edilmesini etkilemektedir. Bu etkileme kültürün yapısal özellikleri etrafında şekil almaktadır.

Kültür ilk yapısal özelliği paylaşılmasıdır. Kültür paylaşım, düşünce, değer ve davranışların tümünü ifade etmektedir. Duygular da aynı şekilde paylaşılmakta ve bu duygular sözlü ve davranışsal göstergelere yansımaktadır. Kültürün yapısal özellikleri ile duygusal bulaşma arasındaki ilişkiyi görebilmek için kültürün bileşenlerinin de kullanılarak yapılan araştırmada kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşmaya neden olan üzüntü duygusunun sözel olarak ifade edilme şeklinin kişilerin birbirlerini teselli etmek için kurdukları cümlelerde görülmektedir. Davranışsal olarak ifade edilmesi ise kişilerin birbirlerinin acısını hafifletmek için birbirine sarıldıkları ve destek oldukları görülmüştür.

Kültür kalıtım yoluyla değil öğrenme yoluyla elde edilmekte ve aktarılmaktadır. İçinde bulunulan kültürün özellikleri kişilere doğdukları andan itibaren yüklenmeye başlanmaktadır. Kültürün öğrenilen bir kavram olmasının duygusal bulaşmaya neden olan sözlü olarak ifade edilme şekli çocukların aile büyüklerinin davranışlarını görebilerek içselleştirmesi neticesinde büyüklerinin söylediklerini tekrar ettikleri görülmüştür. Davranışsal olarak ifade edilme şekli ise büyüklerinin dua ederken el açma davranışlarını taklit yoluyla yaptıkları görülmüştür.

Kültürün ihtiyaç giderici ve doyurucu bir özelliği vardır. Cenaze katılmak hem dini hem de kültürel bir görevdir. Kişiler ölüm olgusuna üzülmeyle beraber sorumluluklarını yerine getirmenin verdiği huzur ve aynı zamanda cenaze vasıtasıyla uzun zamandır görmedikleri akrabaları ile bir araya gelme imkanı yakaladıkları görülmüştür. Yaşanan

duygusal bulaşma sözel olarak üzüntüden mora dönmüş göz altları ve yıpranmış bir ses tonuyla cenazeye gelen kişilere Allah razı olsun söylemiyle bunu dile getirmişlerdir. Davranışsal olarak ifade edilmesi ise törene gelirken normal bir ruh hali ve yüz ifadesine sahip olan kişilerin tören esnasında yopun duygulara maruz kalınması neticesinde duygusal durumlarında değişim görülmüştür. Törenden sonra kültürel ve dini görevlerini yerine getirmenin verdiği psikolojik doyum kişilerin tören alanından ayrılan kişilerde doyum ve rahatlama yaşandığı görülmüştür.

Kültür bütündür ve bütünleştiricidir. Ortak amaçlar için bir araya gelen kişilerde duygusal bulaşma son derece hızlı yaşanmaktadır. Grup içerisinde duygusal bulaşma yaşanma olasılığı birebir ilişkilerde yaşanan duygusal bulaşmadan daha yüksektir. Tören alanına gelen kişiler ortak bir amaç etrafında toplandıklarından ve toplanma amacının ölüm olmasından dolayı üzüntü duygusu etrafa yayılarak duygusal bulaşmanın meydana gelmesine neden olduğu görülmüştür. Bu durum sözel olarak ölümün gerçek bu dünyanın yalan olduğu söylemi üzerinden görülmektedir. Vefat eden kişi birbaşkası olmasına rağmen kişilerin yaşadığı duygusal durumları birbirlerini etilemektedir. Bu durumun yaşanmasının bir diğer nedeni ise Türk toplumun toplulukçu bir yapıya sahip olmasıdır. İlişkilerin samimiyet, itaat kavramları etrafında kurulduğu, toplumsal değer, gelenek ve göreneklere değer verilmesi ilişkilerin yoğun yaşanmasına ve duygusal bulaşmanın meydana çıkmasını sağlayacak ortamı yaratmaktadır. Davranışsal olarak ifade edilmesi ise aralarında mesafe (soğukluk) bulunan kişilerin de gerek olayın özü gerekse o anda kişilerin sahip oldukları duygusal durum neticesinde kişilerin bu soğukluğu es geçerek birbirlerine destek olması, kişilerin acı, üzüntü etrafında bir bütün olarak hareket ettikleri görülmüştür.

Kişilerarası ilişkilerde diğerlerinin duygusal durumları, ses ve yüz hareketlerinin bilinçsiz ve otomatik olarak taklit edilmesiyle meydana gelen duygusal bulaşma duyguların yoğunluğuna, cinsiyete, kültüre göre etki süresi ve gücü bakımından değişiklik göstermektedir. Duygusal bulaşma kadın ve çocuklar arasında erkeklere oranla daha hızlı yaşanmakta, toplulukçu kültürlerde bireyselliğin hakim olduğu kültürlere göre daha çok yaşanmaktadır. Kişilerarası yakın ilişkilerin yaşandığı toplumlarda yaşanan ilişkiler de daha yakın olduğundan duygusal bulaşmanın oluşabilmesi için uygun ortam yaratılmaktadır. Kolektif olarak bir arada ortak değerler amacıyla bir araya gelen kişilerarasında duygusal bulaşma yaşanmaktadır.

Duygusal bulaşmanın yaşanması ve yayılması kültürden kültüre değişiklik göstermekle beraber aynı kültür içindeki farklı alt kültürlere göre de farklılıklar

göstermektedir. Bu veriler neticesinde kültür kavramının kişilerarası ilişkilerde duygusal bulaşma kavramı üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Kültürün özelliklerinin kişilerin davranışlarını belirlemesi, kültürel öğrenmenin duygusal bulaşmanın yaşanmasına katkı sağladığı görülmüştür. Aynı zamanda öğrenme ile duygusal bulaşma yaşanmakta, yaşanan duygusal bulaşma ile kültürün özelliklerinin devamı sağlanmaktadır. Öğrenme bulaştırmakta, bulaşma ise öğretmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap

Adler, Alfred. **Yaşamın Anlamı ve Amacı**. Kamuran Şipal (çev.). İstanbul : Say Yayınları, 2000.

Aronson , Elliot, Timothy D. Wilson ve Robin M. Akert. **Sosyal Psikoloji**. Orhan Gündüz (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.

Bahar, H. İ. **Sosyoloji**. 3. Basım. Ankara: Usak Yayınları, 2009.

Bandura, Albert. “Social Learning Theory of İdentificatory Processes”, David A. Goslin(Ed.). **Handbook of Socialization Theory and Research** içinde. Chicago: Rand McNally & Company, 1969, pp. 213-262.

Bandura, Albert. **Social Learning Theory**. 1. Basım. New York: General Learning Press, 1971.

Baş, Türker ve Ulun Akturan. **Nitel Araştırma Yöntemleri**. 2. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

Berger, A. A. **Kültür Eleştirisi, Kültürel Kavrama Giriş**. Özgür Emir (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2014.

Bilgin, Nuri. **Sosyal Psikoloji**. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi, 2011.

Burger, J. M. **Kişilik**. İnan Deniz Erguvan Sanoğlu (çev.). İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2006.

Caputo, John S, Harry C. Hazel and Coleen McMahon . **Interpersonal Communication, Comptenency Through, Critical Thinking**. Boston: Allyn and Bacon , 1994.

Cüceloğlu, Doğan . **İnsan ve Davranışı**. 15. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.

Cüceloğlu, Doğan . **Yeniden İnsan İnsana**. 8. Basım. İstanbul: Remzi kitabevi, 1993.

Çeçen, Anıl. **Kültür ve Politika**. 2. Basım. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1996.

Çeşitçioğlu, Mustafa . **Kaliteli İnsan**. 1. Basım. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.

DeVito, A. Joseph. **The Interpersonal Communication Book**. 10. Basım. USA: Pearson, 2004.

Doğan, Ömer. **İletişim ve Etkileşim**. 1. Basım. İstanbul: Maviçatı Yayınları, 2018.

Dökmen, Üstün. **İletişim Çatışmaları ve Empati**. 31. Basım. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2005.

Durkheim, Emile. **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**. Fuat Aydın(çev.). İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.

Dwyer, Diana. **İnterpersonal Relationship**. Philadelphia : Routledge Taylor & Francis Group, 2002.

Eğinli, Ayşen Temel ve Demet Gürüz. **Kişilerarası İletişim Bilgiler- Etkiler- Engeller**. 5. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Ekman, Paul. **Emotions Revealed, Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life**. 1. Basım. New York: TIMES BOOKS, 2003.

Ekman, Paul. **Yalan Söylediğimi Nasıl Anladın?, Yüz İfadelerinden Duyguları ve Düşünceleri Tanımak Anlamak**. Erdem İlgi Akter (çev.). İstanbul: Okuyanıs Yayınları, 2012.

Eliot, T. S. **Kültür Üzerine Düşünceler**. Sevim Kantarcıoğlu (çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Erddoğan, İrfan. **İletişimi Anlamak**. 4. Basım. Ankara, Pozitif Matbaacılık, 2011.

Ergin, Akif ve Cem Birol. **Eğitimde İletişim**. 1. Basım. Ankara: Anı Yayıncılık, 2000.

Ersanlı, Kurtman. **Davranışlarımız Gelişim ve Öğrenme**. 1. Basım. Samsun: Eser Matbaacılık, 2010.

Evans, F. Barton. **Harry Stack Sullivan Interpersonal Theory and Psychotherapy**. London: Routledge, 1996.

Feist, Jess ve Gregory J. Feist. **Theories of Personality**. 7. Basım. Boston: McGraw-Hill, 2009

Fichter, Joseph. **Sosyoloji Nedir**. Nilgün Çelebi (çev.). Ankara: Atilla Kitabevi, 2001.

Freedman, J.L, D. O. Sears ve J. M. Cadsmith. **Sosyal Psikoloji**. Ali Dönmez (çev.). Ankara: Ara Yayıncılık, 1989.

Freud, Sigmund. **Günlük Yaşamın Psikopatolojisi**. Şemsa Yeğın (çev.). İstanbul: Payel yayınları, 1996.

Gander M. J. ve Harry W. Gardiner. **Çocuk ve Ergen Gelisimi**. Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur (çev.). Ankara: İmge Kitabevi, 1993.

Geertz, Clifford . **Kültürlerin Yorumlanması**. Hakan Gür (çev.). Ankara: Dost Kitabevi , 2010.

Gençtan, Engin. **İnsan Olmak**. 14. Basım. Ankara: Remzi Kitabevi, 1994.

Gençtan, Engin. **Psikanaliz ve Sonrası**. 8. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.

Goleman, Daniel. **Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?**. Banu Seçkin Yüksel (çev.). İstanbul: Varlık Yayınları, 2010.

Goleman, Daniel. **Sosyal Zeka,İnsan İlişkilerinin Yeni Bilimi**. Osman Çetin Deniztekin (çev.). İstanbul: Varlık Yayınları, 2007.

Güler, Ahmet, Mustafa Bülent Hacıoğlu ve Serkan Taşğın. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma**. 2.Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

Güney, Salih. **Davranış Bilimleri**. 3. Basım. Ankara: NOBEL Akademik Yayıncılık, 2006.

Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür**. 3. Basım. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1979.

Hacızade, Naile. **Duyguların Dili**. 1. Basım. Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.

Haley, Jay. **İletişim, Psikolojik Sorunlar ve Psikoterapi**. Ali Uzun (çev.). Ankara: Çark Kitabevi Yayınları, 1998.

Hall, E. T. **Beyond Culture**. New York : Anchor Books, 1976.

Hall, E. T. **The Silent Language**. 1. Basım, New York: Doubleday Company, 1959.

Hatfield, Elaine, John T. Cacioppo ve Richard L. Rapson. **Emotional Contagion**. 1. Basım. New York: Cambridge University Press, 1994.

Haviland, J. J. ve Carol Zander Malatesta, “The Development of Sex Differences in Nonverbal Signals: Fallacies, Facts, and Fantasies”, Clara Mayo ve Nancy M. Henley (ed.), **Gender and Nonverbal Behavior** içinde. New York: Springer, 1981, pp. 183-208.

Haviland, William A. Herald E. L. Prins, Dana Walrath ve Bunny McBride. **Kültürel Antropoloji**. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (çev.). İstanbul: Kanknüs Yayınları, 2008.

Hofstede, Geert, Gert Jan Hofstede ve Michael Minkov. **Cultures And Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival**. 3. Basım. New York: McGRAW-HILL., 2010.

Hortaçsu , Nuran . **İnsan İlişkileri**. 3. Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

Horwitz, B. N. ve Jenae M. Neiderhiser (ed.). **Gene-Environment Interplay Interpersonal Relationships Across the Lifespan**. New York: Springer, 2005.

İnceoğlu, Metin. **Tutum Algı İletişim**. 5 .Basım. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi, 2010.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem ve Zeynep Cemalcılar. **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojeye Giriş**. 16.Basım. İstanbul, Evrim Yayınevi, 2014.

Kartarı, Asker. **Farklılıklarla Yaşamak, Kültürlerarası İletişim**. 1. Basım. Ankara : Ürün Yayınları, 2001.

Kaya, Alim (ed.). **Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim**. İstanbul: Pegem Akademi, 2017.

Keysers, Christian . **Empatik Beyin**. Aybey Eper (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.

Kroeber, A.L. ve Clyde Kluckhohn. **Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions**. 1.Basım. Cambridge: Harvard University Press, 1952.

Kulaksızoğlu, Adnan. **Ergenlik Psikolojisi**. 6. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.

Kurt, Adile Aşkı (ed.). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.

LaFollette, Hugh. **Kişisel İlişkiler: Sevgi, Kimlik ve Ahlak**. Ferma Lekesizalın (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.

Le Bon, Gustave. **Kitleler Psikolojisi**. Yunus Ender (çev.). İstanbul: Hayat Yayınları, 1997.

Leary, Timothy. **Interpersonal Diagnosis of Personality. A Functional Theory and Methodology for Personality Evaluation**. 2. Basım. Oregon: Resource Publications , 2004.

Lévi-Strauss, Claude. **Yapısal Antropoloji**. Adnan Kahiloğulları (çev.). Ankara: İmge Kitabevi, 2012.

Littlejohn, S. W. ve Karen A. Foss (ed.). **Encyclopedia Of Communication Theory**. California: SAGE Publications, 2009.

Lott, A.J. ve Bernice E. Lott. "The Role of Reward in the Formation of Positive Interpersonal Attitudes", T. L. Huston (Ed.). **Foundations of Interpersonal Attraction** içinde. New York: Academic Press, 1974, pp. 171-192.

Malinowski, Bronislaw. **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**. Saadet Özka (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992.

Montgomery, B.M. ve Steve Duck (ed.). **Studying Interpersonal Interaction**. New York, The Guilford Press, 1991.

Özlem, Doğan. **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**. 5. Basım. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2008.

Özodaşık, Mustafa. **Kişilerarası İletişim Sürecinde Algı - İkna ve Empatik İlişkiler**. 1. Basım. Konya: Tablet Yayınları, 2009.

Plutchik, Robert ve H. R. Conte (ed.). **Circumplex Models of Personality and Emotion**. Washington DC: American Psychological Association, 1997.

Roloff, M. E. **Interpersonal Communication The Socail Exchange Approach**. 1. Basım. USA: SAGE Publications, 1981.

Sağlık Hizmetleri Sekreterliği. Enfeksiyon Zinciri ve Bağışıklık. 1. Basım. Ankara: MEGEP Yayını, 2012.

Schultz, D. P. ve Sydney E. Schultz. **Modern Psikoloji Tarihi**. Yasemin Aslay (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.

Simmel, Georg. **Bireysellik ve Kültür**. Tuncay Birkan (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Sullivan, H.S. **The Interpersonal Theory of Psychiatry**. New York: W. W. Norton & Company, 1953.

Sternberg, R. J. **In Search of The Human Mind**. USA: Harcourt Brace & Company, 1998.

Şimşek, M. Ş., Tahir Akgemci ve Adnan Çelik. **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örutlerde Davranış**. 7. Basım. Ankara : Gazi Kitabevi, 2011.

Taylor, E. B. **Primitive Culture: Researches into the Development of Mithology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom**. 6. Basım. Londra: T. Murray, 1920.

Telman, Nursel ve Pınar Ünsal. **İnsan İlişkilerinde İletişim**. İstanbul: Epsilon , 2005.

Turan, Şerafettin. **Türk Kültür Tarihi, Türk kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**. 7. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014.

Tutar, Hasan . **Sosyal Psikoloji Kavramlar ve Kuramlar**. 1. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

Ültanır, Gülcan. **Öğrenme Kuramları**. 2. Basım. Ankara: Hatipoğlu Yayınları, 1997.

Üstündağ, Handan (ed.). **Antropoloji**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.

Vangelisti, A. L. ve Daniel Perlman (eds.). **The Cambridge Handbook of Personal Relationships**. New York: Cambridge University Press , 2006.

Yanbastı, Gülgün (hızl.). **Kişilik Kuramları**. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990.

Yeşilyaprak, Binnur (Ed.). **Eğitim Psikolojisi (Gelişim- Öğrenme- Öğretim)**. Ankara: Pagem Akademi, 2011.

Yılmaz, Emel ve Gözde Yılmaz. “Duygusal ve Sosyal Bulaşma”, Memet Zencirkıran (ed.), **Davranış Bilimleri** içinde. Bursa: Dora Yayınevi, 2016, ss. 292-321.

Yılmaz, Emel ve Nurdan Bayraktar. “Turizm Sektöründe Sosyal Bulaşma: Aynı Madalyonun İki Yüzü”, M. Akif Çukurkaya ve Diğerleri (ed.), **I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi: Güncel Konular, Eğilimler ve Göstergeler** içinde. Konya: Aybil Yayınları, 2015, ss. 234-248.

Wulf, Christoph. **Tarihsel Kültürel Antropoloji**. Özgür Dünya Sarısoy(çev.). Ankara: Dipnpt Yayınları, 2009.

Sürelî Yayın

Adams, Frederick. “Empathy, Neural Imaging and the Theory Versus Simulation Debate”, **Mind & Language**. Vol.16, No.4, 2001, pp. 368-392.

Anderson, Cameron, Dacher Keltner ve Oliver P. John. ” Emotional Convergence Between People Over Time”, **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol. 84, No.5, 2003, pp. 1054-1068.

Ashforth B. E. ve Ronald H. Humphrey. “Emotion in the Workplace: A Reappraisal”, **Human Relations**. Vol.48, No.2, 1995, pp. 97-125.

Austin, J. R. ve Walter P. Vispoel. “How American Adolescents Interpret Success and Failure in Music: Relationships Among Attributional Beliefs, Self Concept and Achievement”, **Psychology of Music**. Vol.26, No.1, 1998, pp. 26-45.

Aydın, Esra. “Kültür Bağlamında Sosyal Mübadele: Kuramsal Bir Çalışma”, **International Journal of Economic and Administrative Studies**. Vol.16, 2017, ss. 547-562.

Barsade, S. G. “The Ripple Effect: Emotional Contagion and Its Influence on Group Behaviour”, **Administrative Science Quarterly**. Vol.47, No.4, 2002, pp. 644- 675.

Bayrakçı, Mustafa. ” Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, **SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**. Vol.0, No.14, 2007, ss. 198-210.

Bedük, Aykut ve Ebru Ertürk. “Sosyal Mübadele Teorisi Bağlamında Güç Mesafesi ve Örgütsel Adalet Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma”, **İşletme Bilimi Dergisi**. Vol. 3, No.1, 2015, ss. 1-19.

Bem, D. J. “Self Perception Theory”, **Advances in Experimental Social Psychology**. Vol. 6, 1972, pp. 1-62.

Bem, D. J. ve H. Keith McConnell. "Testing The Self-Perception Explanation of Dissonance Phenomena: On The Saliency of Premanipulation Attitudes", **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol.14, No.1, 1970, pp. 23-31.

Bourgeois, Patrick ve Ursula Hess. "The Impact of Social Context on Mimicry", **Biological Psychology**. Vol.77, No.3, 2008, pp. 343-352.

Bozkurt, Ferdi. "Sözlüklerdeki Temel Duygu Kavramlarının Yeniden Tanımlanması: Bir Yöntem Önerisi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**. Vol.21, No.1, 2014, ss. 25-34.

Brems, Christiane. "Dimensionality of Empathy and Its Correlates", **The Journal of Psychology**. Vol.123, No.4, 1989, pp. 329-337.

Burgess, L. G., Patricia M. Riddell, Amy Fancourt ve Kou Murayama. "The Influence of Social Contagion Within Education: A Motivational Perspective", **Mind, Brain, And Education**. Vol.12, No.4, 2018, pp. 164-174.

Butler, E. A., Tiane L. Lee ve James J. Gross. "Emotion Regulation and Culture: Are Social Consequences of Emotion Suppression Culture Specific?", **Emotion**. Vol.7, No.1, 2007, pp. 30-48.

Chartrand, T. L. ve John A. Bargh, "The Chameleon Effect: The Perception-Behavior Link and Social Interaction", **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol.76, No.6, 1999, pp. 893-910.

Collins, N. L. ve Lynn Carol Miller. "Self-Disclosure and Liking: A Meta-Analytic Review", **Psychological Bulletin**. Vol.116, No.3, 1994, pp. 457-475.

Coplan, Amy. "Will The Real Empathy Please Stand up ? A Case for a Narrow Conceptualization", **The Southern Journal of Philosophy**. Vol.49, No.1, 2011, pp. 40-65.

Crawford, N. C. "The Passion of World Politics: Propositions on Emotions and Emotional Relationships" **International Security**. Vol. 24, No.4, 2000, pp. 116-156.

Crick, N. R. ve Kenneth A. Dodge. "A Review and Reformulation of Social Information-Processing Mechanisms in Children's Social Adjustment", **Psychological Bulletin**. Vol.115, No.1, 1994, pp. 74-101.

Cropanzano, Russell ve Marie S. Mitchell. "Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review", **Journal of Management**. Vol. 31, No. 6, 2005, pp. 874-900.

Çelebi, G. Y. ve Hatice Odacı. “Bağlanma Stilleri, İlişkilere İlişkin Bilişsel Çarpıtmalar, Kişilerarası İlişki Tarzları ve Kişilik Özelliklerinin Evlilik Uyumunu Yordamadaki Rolünün İncelenmesi”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**. Vol. 18, No. 40, 2018, ss. 89-120.

Decety, Jean ve Philip L. Jackson. “The Functional Architecture of Human Empathy”, **Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews**. Vol.3, No.2, 2004, pp. 71-100.

Derntl, Birgit, Andreas Finkelmeyer, Simon Eickhoff, Thilo Kellermann, Dania I. Falkenberg, Frank Schneider, Ute Habel. “Multidimensional Assessment of Empathic Abilities: Neural Correlates and Gender Differences”, **Psychoneuroendocrinology**. Vol.35, No.1, 2010, pp. 67-82.

Doherty, R. W. “The Emotional Contagion Scale: A Measure of Individual Differences”, **Journal of Nonverbal Behavior**. Vol. 21, No.2, 1997, pp. 131-154.

Doherty, R. W. , Lisa Orimoto, Theodore M. Singelis, Elaine Hatfield ve Janine Hebb. , “Emotional Contagion: Gender and Occupational Differences”, **Psychology of Women Quarterly**. Vol.19, No.3, 1995, pp. 355-371.

Du, Jiangang ve Xiucheng Fan ve Tianjun Feng. “Multiple Emotional Contagions in Service Encounters”, **Journal of the Academy of Marketing Science**. Vol.39, No.3, 2011, pp. 449–466.

Duclos, S. E., James D. Laird, Eric Schneider, Melissa Sexter, Lisa Stern ve Oliver Van Lighten. “Emotion-Specific Effects of Facial Expressions and Postures on Emotional Experience”, **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol.57, No.1, 1989, pp. 100-108.

Eisenberg, Nancy, Richard A. Fabes, Paul A. Miller, Jim Fultz, Rita Shell, Robin M. Mathy ve Ray R. Reno. “Relation of Sympathy and Personal Distress to Prosocial Behavior: A Multimethod Study”, **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol.57, No.1, 1989, pp. 55-66.

Ekman, Paul ve Wallace V. Friesen. “Constants Across cultures in the Face and Emotion”, **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol. 17, No.2, 1971, pp. 124-129.

Ekman, Paul, Wallace V. Friesen, Maureen O'Sullivan, Anthony Chan, Irene Diacoyanni-Tarlatzis, Karl Heider, Rainer Krause, William Ayhan LeCompte, Tom Pitcairn,

Pio E. Ricci-Bitti, Klaus Scherer, Masatoshi Tomita ve Athanase Tzavaras. “Universals and Cultural Differences in the Judgments of Facial Expressions of Emotion”, **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol. 53, No.4, 1987, pp. 712-717.

Ekman, Paul. “An Argument of Basic Emotions”, **Cognition and Emotion**. Vol.6, No.3-4, 1992, pp. 169-200.

Elm, D. R. ve James Weber. “Measuring Moral Judgment: The Moral Judgment Interview or the Defining Issues Test?”, **Journal of Business Ethics**. Vol.13, No.5, 1994, pp. 341-355.

Erden İmamoğlu, Seval ve Betül Aydın, “Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Geliştirilmesi”, **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**. Vol.29, 2009, ss. 39-64.

Fischer, K. W., Phillip R. Shaver ve Peter Carnochan . “ How Emotions Develop and How they Organise Development”, **Cognition and Emotion**. Vol.4, No.2, 1990, pp. 81.127.

Fraedrich, John , Debbie M. Thorne ve O .C. Ferrell. “Assessing the Application of Cognitive Moral Development Theory to Business Ethics”, **Journal of Business Ethics**. Vol. 13, No. 10, 1994, pp. 829-838.

Fredrickson, B. L. “What Good Are Positive Emotions?”, **Review of General Psychology**. Vol.2, No.3, 1998, pp. 300-319.

Gallese, Vittorio. “The Roots of Empathy: The Shared Manifold Hypothesis and The Neural Basis of Intersubjectivity”, **Psychopathology**. Vol.36, No.4, 2003, pp. 171-180.

Ghuman, Umar. “Building a Model of Group Emotional Intelligence”, **Team Performance Management**. Vol.17, No.7-8, 2011, pp. 418-429.

Godkin, Lynn . “An Epidemicological Approach to Workplace Bullying”, **Journal of Leadership, Accountability and Ethics**. Vol. 12, No.3, 2015, pp. 76-91.

Grandey, A. A., Glenda M. Fisk, Anna S. Mattila, Karen J. Jansen ve Lori A. Sideman. “Is Service with a Smile Enough? Authenticity of Positive Displays During Service Encounters”, **Organizational Behaviour and Human Decision Processes**. Vol.96, No.1, 2005, pp. 38-55.

Grandey, A. A., Su Chuen Foo, Markus Groth ve Robyn E. Goodwin. "Free To Be You and Me: A Climate of Authenticity Alleviates Burnout From Emotional Labour", **Journal of Occupational Health Psychology**. Vol.17, No.1, 2012, pp. 1-14.

Hatfield, Elaine, John T. Cacioppo ve Richard L. Rapson. "Emotional Contagion", **Psychological Science**. Vol.2, No.3, 1993, pp. 96-99.

Hatfield, Elaine, Lisamarie Bensmana, Paul D. Thornton ve Richard L. Rapson. "New Perspectives on Emotional Contagion: A Review of Classic and Recent Research on Facial Mimicry and Contagion", **Interpersona**. Vol.8, No.2, 2014, pp. 159–179.

Helt, M. S., Deborah A. Fein ve Jacob E. Vargas. "Emotional Contagion in Children with Autism Spectrum Disorder Varies with Stimulus Familiarity and Task Instructions", **Development and Psychopathology**. 2019, pp. 1-11, <https://doi.org/10.1017/S0954579419000154>

Hennig-Thurau, Thorsten, Markus Groth, Michael Paul ve Dwayne D. Gremler. "Are All Smiles Created Equal? How Emotional Contagion and Emotional Labor Affect Service Relationships", **Journal of Marketing**. Vol.70, No.3, 2006, pp.58-73.

Hess, Ursula, Pierre Philippot ve Sylvie Blairy. "Facial Reactions to Emotional Facial Expressions: Affect or Cognition?", **Cognition and Emotion**. Vol.12, No.4, 1998, pp. 509-531.

Hofstede, Geert. "Cultural Differences in Teaching and Learning" **International Journal of Intercultural Relations**. Vol 10, No.3, 1986, pp. 301-320.

Hofstede, Geert. "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", **Online Readings in Psychology and Culture**. Vol. 2, No.1, 2009, pp. 1-13.

Hofstede, Geert. "National Cultures Revisited", **Cross-Cultural Research**. Vol 18, No.4, 1983, pp. 285-305.

Hogan, Robert. "Development of an Empathy Scale", **Journal of Consulting and Clinical Psychology**. Vol. 33, No.3, 1969, pp. 307-316.

Hovardaoğlu, Selim. "Kişilerarası İlişkiler ve Davranış Bozuklukları". **Kriz Dergisi**. Vol.3, No. 1, 1995. ss. 4-9.

Howard, D. J. ve Charles Gengler. “Emotional Contagion Effects on Product Attitudes”, *Journal of Consumer Research*. Vol.28, No.2, 2001, pp. 189-201.

Hsee, C. K., Elaine Hatfield ve John G. Carlson. “The Effect of Power on Susceptibility to Emotional Contagion”, **Cognition and Emotion**. Vol.4, No.4, 1990, pp. 327-340.

İlbars, Zafer . Kişiliğin Oluşumundaki Kültürel Etmenler, **DTCF Dergisi**. Vol. 31, No.1-2 , 1987, ss. 201-211.

Jackson, P. L., Eric Brunet, Andrew N. Meltzoff ve Jean Decety. “Empathy Examined Through the Neural Mechanisms Involved in Imagining How I Feel Versus How You Feel Pain”, **Neuropsychologia**. Vol.44, No.5, 2006, pp. 752-761.

Kalaycı, İrfan. “Finansal Enfeksiyon ve “Aşı” Kuramı: Bir Genel Kriz Eleştirisi”, **Maliye Dergisi**. Vol. 160, 2011, ss. 28-56.

Kara, N. O, Aslı Vergili ve Ramazan Erdem. “Sağlık Çalışanlarının Proaktif Kişilik Yapıları ile Duygusal Bulaşma Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Congress of Management Economy and Policy*. İstanbul: **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**. 26-27 Kasım 2016, ss. 91-103.

Kuang, Beibei, Shenli Peng, Xiaochun Xie ve Ping Hu. “Universality vs. Cultural Specificity in the Relations Among Emotional Contagion, Emotion Regulation, and Mood State: An Emotion Process Perspective”, **Frontiers in Psychology**. Vol.10, No.186, 2019, pp. 1-11.

Kelly, J. R. ve Jennifer R. Spoor. “Naïve Theories About the Effects of Mood in Groups: A Preliminary Investigation”, **Intergroup Relations**. Vol.10, No.2, 2007, pp. 203-222.

Kelly, J.R. ve Sigal G. Barsade. “Mood and Emotions in Small Groups and Work Teams”, **Organizational Behavior and Human Decision Processes**. Vol. 86, No.1, 2001, pp. 99-130.

Keltner, Dacher ve Jonathan Haidt. “Social Functions of Emotions at Four Levels of Analysis”, **Cognition and Emotion**. Vol.13, No.5, 1999, pp. 505-521.

Kimura, Masanori , Ikuo Daibo ve Masa Yogo, “The Study of Emotional Contagion from the Perspective of Interpersonal Relationships”, **Social Behavior and Personality**. Vol.36, No.1, 2008, pp. 27-42.

Koh, Caroline. “Moral Development and Student Motivation in Moral Education: A Singapore Study”, **Australian Journal of Education**. Vol.56, No. 1, 2012, pp. 83-101.

Kohlberg, Lawrence. “Estadios Morales y Moralización. El Enfoque Cognitivo-Evolutivo”, **Infancia y Aprendizaje**. Vol.5, No.18, 1982, pp. 33-51.

Kramer, A. D. I., Jamie E. Guillory ve Jeffrey T. Hancock. “Experimental Evidence of Massive Scale Emotional Contagion Through Social Networks”, **Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America**. Vol. 111, No.24, 2014, pp. 8788–8790.

Krebs, D. L., Kathy Denton ve Gillian Wark . “ The Forms and Functions of Real-Life Moral Decision-Making”, **Journal of Moral Education**. Vol. 26, No.. 2, 1997, pp. 131-145.

Kwon, K. H. ve Anatoliy Gruzd. “Is offensive Commenting Contagious Online? Examining Public vs Interpersonal Swearing in Response to Donald Trump’s YouTube Campaign Videos”, **Internet Research**. Vol. 27 No. 4, 2017, pp. 991-1010.

Markus, H. R ve Shinobu Kitayama. “Culture and the Self:Implications for Cognition, Emotion, and Motivation”, **Psychological Review**. Vol.98, No.2, 1991, pp. 224-253.

Markus, Hazel. “Self-Schemata and Processing Information About the Self” , **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol.35, No.2, 1977. Pp. 63-78.

Matsumoto, David. “Are Cultural Differences in Emotion Regulation Mediated by Personality Traits?”, **Journal of Cross-Cultural Psychology**. Vol.37, No.4, 2006, pp. 421-437.

Nazlıkul, Hüseyin. ” Nazlıkul’a Göre Limbik Sistemin Nörojenik Yanıtının, Nöralterapi ve Uygulamalı Kineziyoloji (Ak) Bütünlüğü İçinde Çözümü”, **Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi**. Vol. 9, No.2, 2015, ss. 1-6.

Neumann, Roland ve Fritz Strack. "Mood Contagion: The Automatic Transfer of Mood Between Persons", **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol.72, No.2, 2000, pp. 211-223.

Öksüz, Yücel. "Duyguları Açabilme-Özerklik İlişkisi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. Vol.13, No.1, 2001, ss. 42-48.

Özalp, Ahmet. "Sembolik Etkileşimciliğin Tarihine Bir Bakış: Cooley ve Din Örneği", **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**. Vol.9, No.36, 2017, ss. 608-614.

Pado, Güven ve Lale Tezcan. "Kültür ve Kültür Boyutlarının İnovasyon Kapasiteleri Üzerine Etkileri", **IBAD**. Vol.3, No.1, 2018, ss. 275-292.

Platek, S. M., Thomas E. Myers, Samuel R. Critton, Gordon G. ve Gallup Jr. "A Left-Hand Advantage for Self-Description: The Impact of Schizotypal Personality Traits", **Schizophrenia Research**. Vol. 65, No.2-3, 2003, pp. 147-151.

Plutchik, Robert. "The Nature of Emotions", **American Scientist**. Vol.89, No.4, 2001, pp. 344-350.

Pugh, S. P. "Service with a Smile: Emotional Contagion in the Service Encounter", **The Academy of Management Journal**. Vol.44, No.5, 2001, pp. 1018-1027.

Ramanathan, Suresh ve Ann L. McGill. "Consuming With Others: Social Influences on Moment-to-Moment and Retrospective Evaluations of an Experience", **Journal of Consumer Research**. Vol.34, No.4, 2007, pp. 506-524.

Rogers, C. R. "Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir" Fusun Akkoyun (çev.). **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. Vol. 16, No.1, 1983, ss. 103-124.

Rosen P. M. ve Barent W. Walsh. "Patterns of Contagion in Self-Mutilation Epidemics", **The American Journal of Psychiatry**. Vol.146, No.5, 1989, pp. 656-658.

Safran, J. D. "Towards a Refinement of Cognitive Therapy in Light of İnterpersonal Theory: I. Theory", **Clinical Psychology Review**. Vol.10, No.1 1990, pp. 87-105.

Salovey Peter ve John D. Mayer. "Emotional Intelligence", **Imagination, Cognition and Personality**. Vol.9, No.3, 1989, pp. 185-211.

Jose' Angel Soto ve Robert W. Levenson, "Emotion Recognition Across Cultures: The Influence of Ethnicity on Empathic Accuracy and Physiological Linkage", **Emotion**. Vol. 9, No. 6, 2009, pp. 874-884.

Totterdell, Peter. "Catching Moods and Hitting Runs: Mood Linkage and Subjective Performance in Professional Sport Teams", **Journal of Applied Psychology**. Vol. 85, No. 6, 2000, pp. 848-859.

Wagner , C. C. ve Donald J. Kiesler, James A. Schmidt. "Assessing the Interpersonal Transaction Cycle: Convergence of Action and Reaction Interpersonal Circumplex Measures", **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol. 69, No. 5. 1995, pp. 938-949

Wheeler, Ladd. "Toward a Theory of Behavioral Contagion", **Psychological Review**. Vol.73, No.2, 1966, pp. 179-192.

Wicker, Bruno, Christian Keysers, Jane Plailly, Jean-Pierre Royet, Vittorio Gallese ve Giacomo Rizzolatti. "Both of Us Disgusted in My Insula: The Common neural Basis of Seeing and Feeling Disgust", **Neuron**. Vol.40, No. 3, 2003, pp. 655-664.

Wright, Micheal . "Can Moral Judgement and Ethical Behavior be Learned?", **Management Decision**. Vol. 33, No. 10, 1995, pp. 17-28.

Yamamura, J. H. ve Yvonne Stedham. "Business Ethic in Japan: Taking Closer Look at the Role of Age", **Journal of International Business Research**. Vol.10, No.3, 2011, pp. 153-170.

Yeşilkaya, Mukaddes. "Duygusal Sirayet Hassasiyeti Eleştirel Düşünebilmede Bir Engel Midir? Kamu Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Vol.72, No. 3, 2017, ss. 605-638.

Tez

İmamoğlu, Seval. “Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Rollerini ve Yalnızlık Algısı Açışından İncelenmesi”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü , 2008.

İnternet Kaynağı

<https://www.guncelpsikoloji.net/makaleler/duygularin-olusumunda-amigdalanin-rolu-h2753.html>, 05.10.2019.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/emotion>, 06.08.2019.

<http://sozluk.gov.tr>, 05.05.2019.